

¿Nacions imperials o imperis sense fronteres?

Bartolomé Clavero

1. *Dos casos entre quatre d'imperialismes constitucionals*

Heus ací una obra extraordinària, d'ambició equivalent als seus èxits.¹ Hi desenvolupa una història comparada, durant tot un llarg segle XIX (1750-1918, n'indica el subtítol), de formacions polítiques que no eren ni Imperis ni Estats, sinó Estats-Imperis, aquest híbrid de la *nació imperial* elevat a títol, d'una *nació* impossible en singular, ja que l'imperi és per definició plurinacional –o «multiètnic» segons l'expressió, una mica elusiva com espere que vegem, preferida de l'autor (d'ara endavant, JMF, tant per a ell com per a la seua *Nación imperial*). Els casos que s'hi consideren són més dels anunciats en el mateix subtítol (*Gran Bretanya, França, Espanya* i els *Estats Units*), ja que s'hi col·lociona també Portugal, i no falten referències comparatives a altres imperialismes de matriu europea com el neerlandès, el rus o l'alemany, però el quartet esmentat ofereix bon material per a l'escrutini i la comparació, tot i que qüestionaré si n'és suficient. Parle d'història comparada encara que JMF, per posar l'accent més en el fons de les similituds dins la diversitat que en la superfície de les diferències, repudii l'etiqueta. De la història dita comparada, en debatré per la meua part.²

Per a un escenari tan dilatat en mans d'un investigador individual, el maneig de materials, la desimboltura de moviments, l'amplitud de visió i el domini de detalls són

1. Josep M. FRADERA, *La nación imperial. Derechos, representación y ciudadanía en los imperios de Gran Bretaña, Francia, España y Estados Unidos (1750-1918)*, Barcelona, Edhasa, 2015, 2 vols., XLV + 1376.

2. Sobre l'estranyament respecte a la història comparada més convencional, vegeu JMF, pàgina 1.295: «este trabajo no está pensado para oscurecer las diferencias, sino para razonar las similitudes de casos muy diversos. El libro no forma parte, por esta razón, de aquello que se entiende usualmente por historia comparada», sense més elaboració. Pel que fa a les obres que hi cite, procure que siguin suplementàries a les registrades en les notes de JMF (no hi ha bibliografia, però sí un índex onomàstic), excepte en casos en què, al meu entendre, no hagen estat prou aprofitades o sobre els que vulga postillar alguna cosa. Part de les meues referències, per data, no han estat disponibles per a JMF, sobretot si es té en compte que una obra tan vasta no es tanca tota ella a última hora. Bona part de les meues objeccions es basa en la bibliografia recent en plena ebullició sobre imperialismes.

superbs. No només pel que fa a la historiografia en castellà,³ aquesta és una obra de referència sobre la història de l'imperialisme europeu i estatunidenc i, en menor mesura, com argumentaré, del consegüent colonialisme patit per altres sectors de la humanitat, els de pobles indígenes principalment.⁴ És una d'aquelles obres amb què, per l'envergadura de la seua aportació, s'ha de comptar obligadament, encara que no acabe del tot de convèncer, com ocorre en el meu cas. El primer que al meu entendre procedeix és recomanar-ne la lectura pausada i l'aprofitament meticulós. Ací renuncie a la tasca il·lusòria de donar compte complit de la notable riquesa del contingut. Només l'intent de sintetitzar *La nación imperial* ja incorreria en una flagrant injustícia contra l'extremosa cura per la contextualització necessària per a la percepció i explicació de similituds majors i de diferències menors entre desenvolupaments històrics de les que hi identifica com a nacions imperials. Sota l'acord de base que subratllaré quan conculga, em dirigisc, llavors, a debatre alguns extrems que entenc claus per al seu enfocament. Tractaré, tan sols, d'aquells que no em convencen. Així, rendisc l'homenatge de la crítica. Vull reconèixer de manera expressa que, en conseqüència, el meu comentari no fa justícia a *La nación imperial*. Del títol, n'hauré de dir alguna cosa, ja que vincula un parell de termes, el d'*imperi* i el de *nació*, amb problemes de conjugació.

Tot enllaçant íntimament Imperi i Nació, la Gran Bretanya, França, Espanya i els Estats Units compareixen en la seua expansió imperial com a entitats pràcticament igual de compactes que en la seua enucleació estatal i, amb això, com a subjectes susceptibles de comparació neta entre si, per ser diferents i ben delimitats. És un pressupòsit de partida que hauré de posar en qüestió, perquè la història mateixa d'uns imperialismes –nacionals que se n'hi diguen– sembla apuntar en una altra direcció: la de que s'expandeixen de manera que se solapen sense ajustar-s'hi a fronteres, de manera que la comparació de semblances tant com de diferències es complica una mica. Uns centres imperials es poden comparar més fàcilment que les

3. A l'actual auge internacional de la historiografia sobre els imperis contribueix –tot transcendent la historiografia en castellà–, des de la base de la Universitat Pompeu Fabra, l'equip pluriuniversitari GRIMSE (Grup de Recerca en Imperis, Metròpolis i Societats Extraeuropees) al qual JMF pertany. El seu mitjà d'expressió és la revista *Illes i Imperis. Estudis d'història de les societats en el món colonial i postcolonial*, codirigida per JMF, que s'edita des de 1998 (upf.edu/grimse/es/revista). En ella, s'hi ha publicat algun avançament del mateix autor sobre la problemàtica del llibre actual: «Ciudadanía, ciudadanía congelada y súbditos residuales: tres situaciones bajo un mismo Estado» (7, 2004, 113-124); «La nación desde los márgenes: ciudadanía y formas de exclusión en los imperios» (10-11, 2008, 9-30).

4. Una precisió sobre el meu ús del qualificatiu *indígena*, que no és el de JMF: per a tots els pobles que en el passat o, tot i la descolonització que hi hagué, actualment pateixen colonialisme directe. L'adapte per ser l'ús del dret internacional per identificar-los com a subjectes de drets, segons es pot veure molt particularment en la Declaració de Nacions Unides sobre els Drets dels Pobles Indígenes de 2007 (un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_es.pdf). Naturalment, no tinc pas objecció a l'ús d'identificacions d'origen colonialista, com ara les d'*indis*, *Indians* o altres, quan els mateixos interessats les han assumides. Pel que fa als termes usats per les fonts, allò important és la constància que no n'hi ha pas de neutral. Totes en són de part, començant pels apel·latius. No entraré a la *what-to-call-them controversy*, ja que no pot ser-ho per a mi, ni per a JMF, sobre *what-to-call-us*.

presumptes perifèries, és a dir, que els Imperis mateixos en la seua problemàtica integritat; problemàtica perquè mai, ni ahir ni hui, es territorialitzen del tot o que, de vegades, escassament ho fan. El centre imperial veurem que convé abordar-lo pels extrems colonials o, com diu el mateix JMF, «desde los márgenes». Cal conèixer millor l'Imperi per les colònies i per la seua extensió –diguem-ne informal– a territoris sense aquesta condició estrictament colonial. L'imperialisme extraterritorial que no coneix fronteres, comprovarem també que és un element consubstancial del colonialisme sense més. Com passa amb els icebergs, els Imperis arriben més lluny i s'enfonsen més profund del que a primera vista es veu i s'aprecia.

D'altra banda, com JMF anuncia igualment en el subtítol, l'estudi comparat entre *nacions imperials* es planteja en relació a una matèria determinada d'índole constitucional –la de *drets, representació i ciutadania*– la qual cosa també suscita alguna qüestió d'extrems que convé tindre en compte per si mateix i per conèixer els temps i els espais centrals i els mitjans. Si passem del terreny de l'Estat a l'escenari de l'Imperi, de la contracció estatal a la dilatació imperial, ens ve un extrem molt concret a primer terme: no és altre que el de la privació absoluta de drets, de representació i de ciutadania mitjançant la negació pràctica de la condició humana, és a dir, l'assumpte historiogràficament tan descuidat del genocidi colonial impune, l'extrema expressió de poder d'un Imperi dins del seu territori o en els marges. JMF ho contempla, però en termes poc més que d'accident preterintencional no relacionat, en qualsevol cas, amb la problemàtica constitucional de drets, de representació i de ciutadania. Són extrems diversos, els de l'abast extraterritorial i del poder genocida, però tots dos d'un fons cultural d'índole supremacista en comú, dels quals intentaré, especialment, d'ocupar-me'n.

No només me n'ocuparé d'extrems. Qüestió nodal per a JMF, veurem que n'és justament, la del nexa, no només de compatibilitat sinó arribant fins d'íntim encaïment històric entre imperialisme d'una part i, de l'altra, nació constitucional, la nació dispensadora de drets, de representació i de ciutadania. Vet aquí un enllaç d'allò més formal per a JMF. Entre els elements que efectuen la connexió, hi apareix la domesticitat jurídica, és a dir, un règim de família patriarcal extensiu més enllà de la família nuclear que comprén a dones, a treballadors i a indígenes, entre d'altres subjectes que són així segregats –però no expulsats– d'un univers constitucional de submissió a poders o, més acuradament en el seu cas, a poder en singular. Es podria pensar que tot açò és també extremós, però constituïa un nucli. És un element que apareix en l'exposició de JMF, bé que molt desdibuixat, sense prestar-hi atenció específica al conjunt i a la coherència de les seues manifestacions. Al meu entendre, trobe que aquest fou el pern de l'articulació entre constitucionalisme i colonialisme, de manera que me n'aturaré en la consideració.

Per a tot això contemplaré particularment dos dels quatre casos comparats: el dels Estats Units i el d'Espanya. No perquè els considere més significatius, sinó per la raó bastant més senzilla que són els que millor conec. Per al primer cas, no em limitaré a la durada del llarg segle XIX, sinó que faré incursions –pel meu compte i risc– fins a l'actualitat, tot tenint cura de contindre'm per atènyer-me al màxim al temps i a la matèria de JMF. Procedim-hi. Començaré per casos: els d'Estats Units i d'Espanya. Prosseguiré amb els temes que entenc són majors: la domesticitat

constitucional, el genocidi colonial i l'imperialisme sense fronteres. Intentaré, també, oferir en les notes algun estat de qüestió historiogràfic o, més aviat, *estadillo*, ja que JMF no n'hi fa. En relació tant a la història com al present, per donar suport a les meues posicions tot evitant esplaiar-me o repetir-me, abusaré sense pudor de la remissió a l'obra pròpia.⁵

2. *El constitucionalisme d'Imperis i els seus dobles*

Hom pot plantejar una història comparada de les semblances entre els casos referits, ja que JMF n'identifica un fons comú. Justament entén que els Estats Units constitueixen una entitat no postcolonial, alliberada de l'imperialisme britànic –com va pretendre i com sol donar-se per descomptat encara a dia de hui–, sinó plenament colonial, per la interiorització i el reciclatge de dit imperialisme d'origen i per la potenciació del mateix, en especial, durant l'expansió continental front als pobles indígenes. En canvi, la possibilitat que un fenomen idèntic es poguera donar amb els estats que hui diem llatinoamericans, des de Mèxic fins a Xile, JMF no la hi pren en consideració. Hi desatén l'existència de nombrosos pobles indígenes independents o només parcialment sotmesos per l'imperialisme espanyol previ. S'hi ocupa de l'assumpció de l'imperialisme britànic pels Estats Units, però no de la prossecució de la història imperial espanyola per altres Estats de les Amèriques. No obstant això, els casos atesos està dit que ofereixen material, si no suficient, valuós per a l'objectiu resoltament assumit de la comparació. Per la seua banda, l'Espanya d'aquell llarg segle XIX, ja sense colònies continentals a Amèrica, JMF l'entén, no menys justament, com Imperi abans que Estat, com Imperi-nació abans que Estat-nació.⁶ Hi hauré de qüestionar especialment l'ús comodí, per part de JMF, del terme de *nació*.

5. Hi ha treballs aliens i meus d'accés lliure en línia, però no n'hi registre adreces llevat que l'edició electrònica sigui l'única disponible. Google Scholar en facilita localitzacions. Hi ha enllaços a treballs meus en el lloc web *bartolomeclavero.net*. Alguna que altra nota s'estendrà per marcar l'estat de l'art. La raó esmentada per ocupar-me dels Estats Units d'Amèrica i d'Espanya és la que fa que, respecte a l'espai hispà i posthispà a l'Amèrica, hem referisca més al cas de Nova Espanya-Mèxic que a la resta. La distinció d'inicial en majúscula per a algunes paraules, com Imperi, Estat i Constitució, respon a la intenció de diferenciar-les, tot conjurant equívocs, de la respectiva accepció com a noms comuns: la de poder per a imperi, condició per a estat i establiment per a constitució. Agraïsc a José María Portillo els comentaris, tot trobant-me a mig camí i vacil·lant de la metamorfosi del treball de ressenya en article.

6. Cosa que suposa un gir de rosca ben temperat respecte al seu títol anterior en relació al cas español (J. M. FRADERA, *Colonias para después de un imperio*, Barcelona, Bellaterra, 2005), del qual n'aprofita ara bastant –fins i tot amb repeticions literals–, de la mateixa manera que aprofita, naturalment, altres llibres seus (*Gobernar colonias*, Barcelona, Península, 1999; *Filipinas, la colonia más peculiar. La hacienda pública en la definición de la política colonial, 1762-1868*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), 1999), com també treballs en revistes i llibres col·lectius, que no deixa pas de citar. Aquest gir es produeix també respecte a «La nación desde los márgenes...» (vegeu nota 3), en la mesura que s'hi interessava més en l'efecte de exclusió dels nacionalisme, que no pas en l'efecte d'inclusió en la nació per part dels

Així doncs, els Estats Units, la Gran Bretanya, Espanya i França tenen en comú, durant el llarg segle XIX, ser abans que res Imperis. I alguna cosa més com hi aprecia i explica JMF: es tracta d'Imperis que van definir els seus fonaments en termes constitucionals, els de *drets*, de *representació* i de *ciutadania* anunciats pel subtítol. Tenen en comú també –segons prossegueix la presentació de l'objecte per JMF– el fet que es van convertir en Imperis constitucionalment si més no binaris, per mitjà del desdoblament que, de diversa manera, tots van realitzar entre l'àmbit metropolità i l'espai colonial –distant o intern– com a afany no només de política de fet, sinó de l'ordre de dret. La duplicitat sovint es produeix, com JMF hi insisteix, per via de l'especialització explícita de l'ordenament referent a l'àmbit colonial. Resulta un desdoblament que no pogué ser estanc: allò colonial impregnava allò constitucional (drets, ciutadania, representació ...) i a l'inrevés; en cada cas i en cada període, a la seua manera. En substància, com el mateix JMF ressalta des d'un principi, la constància i l'anàlisi del desdoblament i de la diversificació tals d'uns sistemes imperials –no exactament estatals– és l'aportació més específica de *La nación imperial*. Hi defineix tant el terreny com el focus de l'estudi. Hi marca, amb profit, la diferència amb altres històries, siguen entotsolades o també comparades.

Estem davant el fenomen del colonialisme constitucional o constitucionalisme colonial, o bé imperialisme constitucional o constitucionalisme imperial, que, si s'ha identificat amb anterioritat, no s'ha fet amb semblant amplitud i abast o que, en tot cas, no s'ha considerat com a fase tan decisiva i com a modalitat tan caracteritzada de la història d'uns imperis per part de la historiografia centrada en ells.⁷ Tampoc s'ha produït dita identificació en la literatura sobre pluralisme jurídic en contextos colonials, que ve sent una de les formes d'abordatge del desdoblament entre ordenaments imperial i colonial, de l'imperialisme i del corresponent coloni-

Imperis; tot i així, veurem com el primer es manté viu al transfons de *La nación imperial*. Un pas decisiu en aquest gir: J. M. FRADERA, «Situación de la Constitución de 1812 en el contexto de las Constituciones imperiales», *Proyecto 20/10 Historia*, vol. 2, *El Mundo Atlántico y la Modernidad Iberoamericana, 1750-1850*, Mèxic DF, GM, 2012, 55-72.

7. J. BURBANK i F. COOPER, *Empires in World History: Power and the Politics of Difference*, Princeton, Princeton University Press (PUP), 2010, (l'edició espanyola té un títol tan excessiu com inexpressiu: *Imperios. Una nueva visión de la historia universal*, Barcelona, Crítica, 2011; i la traducció és, en determinats moments, penosa); pero vegeu, en tot cas, a partir del capítol 8: «Empire, Nation, and Citizenship in a Revolutionary Age». Per a reflexions historiogràfiques, vegeu F. COOPER, «Empire Multiplied: A Review Essay», *Comparative Studies in Society and History* 46-2, 2004, 247-272; i J. PITTS, «Political Theory of Empire and Imperialism: An Appendix», dins S. MUTHU (ed.), *Empire and Modern Political Thought*, Chicago, University of Chicago Press (UChP), 2012, 351-375 (amb un avançament en *Annual Review of Political Science*, 13, 2010, 211-235). Com a norma general, és, sens dubte, literatura bastant coneguda per a JMF, encara que no hi presente un estat de la qüestió com bé sabem. Par a la història comparada que, en canvi, acentua les diferències, vegeu P. SEED, *Ceremonies of Possession in Europe's Conquest of the New World, 1492-1640*, Nova York, Cambridge University Press (CUP), 1995; L. BENTON, *Law and Colonial Cultures: Legal Regimes in World History, 1400-1900*, Nova York, CUP, 2002; JMF hi cita el primer, però cap dels dos és debatut a efectes de singularitzar i perfilar el propi plantejament.

alisme.⁸ Encara que el primer pugua existir sense el segon, imperial i colonial són cares d'un mateix fenomen, l'agent i la pacient, no menys activa. Així, en essència, es tracta de que el propi constitucionalisme de drets i de ciutadania –un constitucionalisme que en el seu moment ja es pogué prendre bastant seriosament– resulta històricament funcional per al manteniment i per a la potenciació del domini colonial europeu i americà sobre pobles no europeus, inclusivament els indígenes de la mateixa Amèrica. Vaig a produir-me en termes de constitucionalisme i amb la qualificació de constitucional molt més del que ho fa JMF, però no crec que amb això la meua lectura s'esbiaixe, ja que, al cap i a la fi, el seu objecte de *drets*, de *representació* i de *ciutadania* és de matèria netament constitucional. I vaig a concentrar-me en Imperis de matriu europea i no en altres formacions imperials, d'igual manera que JMF. Si recalc a la Xina –com a Imperi entre Imperis– serà perquè allà ens hi condueixen els casos vistos.⁹

En substància, es tracta que la restricció interior de ciutadania i de drets en la societat constitucional, amb la postergació o exclusió de la dona i del treballador esclau o servent, obria la bretxa que s'eixamplava amb la projecció cap a l'exterior dels poders constitucionals o d'un poder discrecional, en singular sense més, el *poder plenari* – suposadament excepcional que es diu als Estats Units– i que incideix sobre indígenes, immigrants i estrangers en general,¹⁰ un poder sostingut sobre les estructures del constitucionalisme i no limitat per elles. S'hi projecta cap a unes possibilitats de dominació, tant internes com externes, que podien així integrar-se en un mateix sistema institucional sense problemes insuperables, encara que de vegades arribaren a ser, sens dubte, grans. Gran és, certament, el repte que JMF afronta en atrevir-se amb una història comparada, entre semblances com bé sabem, de tal envergadura i de tan gros compromís. Entre tanta història xata com

8. I. SHAHAR, «Legal Pluralism Incarnate: An Institutional Perspective on Courts of Law in Colonial and Postcolonial Settings», *Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law* 65, 2012, 133-164; L. BENTON i R. J. ROSS (eds.), *Legal Pluralism and Empires, 1500-1850*, Nova York, New York University Press (NYUP), 2013. El plantejament el va llançar M.B. HOOKER, *Legal Pluralism: An Introduction to Colonial and Neo-Colonial Laws*, Oxford, Clarendon, 1975. Aquesta és literatura no manejada per JMF.

9. A. L. STOLER, C. MCGRANAHAN i P. C. PERDUE (eds.), *Imperial Formations*, Santa Fe, School for Advance Research, 2007; hi amplien, no només el cens de subjectes imperials, sinó també, en fer-ho –en una línia que ens eixirà al pas, com he dit, per a la Xina– la mateixa identitat del subjete imperial, davant la suposició que «the only true forms of colonialism were european ones» (pàgina X).

10. La diversitat de les seues manifestacions s'hi connecta i el fan ser una peça gens excepcional de poder imperial fins el dia de hui: M. S. BILDER, «The Struggle over Immigration: Indentured Servants, Slaves and Articles of Commerce», *Missouri Law Review* 61-4, 1996, 743-824; S. H. CLEVELAND, «Powers Inherent in Sovereignty: Indians, Aliens, Territories, and the Nineteenth-Century Origins of Plenary Power over Foreign Affairs», *Texas Law Review* 81-1, 2002, 1-284; N. T. SAITO, «Asserting Plenary Power over the "Other": Indians, Immigrants, Colonial Subjects, and Why U.S. Jurisprudence Needs to Incorporate International Law», *Yale Law and Policy Review* 22-2, 2002, 427-480; P. WOLFE, «Corpus Nullius»: The Exception of Indians and Other Aliens in U.S. Constitutional Discourse», *Postcolonial Studies* 10-2, 2007, 127-151.

prolifera –incisiva moltes vegades, per descomptat– tot intent seriós de macrohistòria ha de ser calorosament benvingut.¹¹ I mereix ser-ne debatut.

3. *Colonialisme continental dels Estats Units*

El constitucionalisme colonial o colonialisme constitucional –l'objecte de JMF per bé que no ho verbalitze d'aquesta manera– es troba hui en dia identificat en relació, justament, als Estats Units,¹² la qual cosa no vol dir que no siga habitual encara seguir representant el seu cas com el d'un constitucionalisme postcolonial, en tant que diferenciat de l'imperial britànic,¹³ o també com el d'un operador internacional incapaç, per la naturalesa constitutiva, d'adoptar posicions ni polítiques

11. J. GULDI i D. ARMITAGE, *The History Manifesto*, Cambridge, CUP, 2014; que fou postulada encara més macro, amb discussió i réplica en *Annales. Histoire, Sciences Sociales* 70-2, 2015, (secció principal, «La longue durée en débat»). Per al nostre afer de la història dels Imperis amb una durada mitjana més propera a la considerada per JMF i portada fins l'actualitat, vegeu J. GO, *Patterns of Empire: The British and American Empires, 1688 to the Present*, Nova York, CUP, 2011, capítol 6. Per a una obra de llarga durada que, per data, JMF també podia haber-la aprofitat, vegeu P. COSTA, *Civitas. Storia della cittadinanza in Europa*, Roma, Laterza, 1999-2002, vol. 3, capítol 10 («Lo Stato-potenza e la missione civilizzatrice dell'Europa», i l'epígraf quart de les conclusions: «Il soggetto fra Stato-potenza e antropologia razziale»). El segon autor, J. Go, s'hi disculpa per adoptar l'ús comú abusiu d'Amèrica i els derivats per significar els Estats Units, cosa que, per la meua part, intente escrupolosament evitar.

12. E. R. STATHAM Jr., *Colonial Constitutionalism: The Tyranny of United States' Offshore Territorial Policy and Relations*, Lanham, Lexington, 2002; pero hi nega la relació entre el sotmetiment dels pobles indígenes del continent i el colonialisme extracontinental que hi contempla. G. LAWSON i G. SEIDMAN, *The Constitution of Empire: Territorial Expansion and American Legal History*, New Haven, Yale University Press (YUP), 2004 (segon epígraf de la introducció: «Imperial Constitution or Constitutional Imperialism?»); sense confirmar rellevància a dita relació. JMF hi maneja aquest segon. Tot referint-se a l'Índia, però amb la justa tendència a generalitzar per a tot constitucionalisme no exclusivament cassolà, vegeu R. SAMADDAR, *The Materiality of Politics*, vol. 1, *The Technologies of Rule*, Londres, Anthem, 2007, (primer capítol «Colonial Constitutionalism»: «Colonial constitutionalism was designed to reinforce the material aspects of colonial rule», pàgina 19, cosa que veurem en relació als nostres casos).

13. D. J. HULSEBOSCH, *Constituting Empire: New York and the Transformation of Constitutionalism in the Atlantic World, 1664-1830*, Chapel Hill, University of North Carolina Press (UNCP), 2005, (apartat IV: «Postcolonial Constitutionalism and Transatlantic Legal Culture»). JMF el cita al seu treball. És visió comú en els medis constitucionalistes estatunidencs que, per divergir sobre el grau de continuïtat jurídica i de cultura política respecte a la Gran Bretanya, no se la plantegen en relació al colonialisme. N'hi ha advertències i apropaments, vegeu A. KAPLAN, «Left Alone with America»: The Absence of Empire in the Study of American Culture», dins A. KAPLAN i D. E. PEASE (eds.), *Cultures of United States Imperialism*, Durham, Duke University Press (DUP), 1993, 3-21; J. G. WILSON, *The Imperial Republic: A Structural History of American Constitutionalism from the Colonial Era to the Beginning of the Twentieth Century*, Aldershot, Ashgate, 2002. El qualificatiu imperial no sempre implica la consideració de la dimensió colonial, vegeu S. B. PRAKASH, *Imperial from the Beginning: The Constitution of Original Executive*, New Haven, YUP, 2015.

de caràcter netament imperialista o colonial.¹⁴ És un cas que presenta una singularitat de base, que JMF –enfocat cap a les similituds– no destaca prou, al meu entendre.

Mentre que els imperialismes històrics espanyol, britànic i francès solen comptar amb destacaments colonials propis, és a dir, amb la mediació de colonitzadors potencialment competitius sobre el terreny, l'imperialisme estatunidenc independent del britànic s'exerceix directament sobre els pobles indígenes a costa dels quals s'expandiren els Estats Units, des de la franja atlàntica cap a l'oest fins a les Filipines, passant per Hawaii, a través del llarg segle XIX.¹⁵ Sense oblidar que també va recórrer des del principi i encara hui recorre a formes de penetració colonialista sense el suport de colònies.¹⁶ En aquest cas, durant segle en qüestió, els contingents colonitzadors a les zones d'expansió continental amb prou feines van generar una dinàmica pròpia en competència amb la matriu imperial, l'estatuni-

14. És un tópic tan arrelat que pot sostenir-se tranquil·lament en medis significats de la historiografia comparada no apol·loegítica sobre imperis, vegeu A. PAGDEN, «Imperialism, Liberalism, and the Quest for Perpetual Peace», *Daedalus: Journal of the American Academy of Arts and Science*, 143 (2), *On Imperialism*, 2005, 46-57; juntament a altres articles que també ho poden testimoniar. Del mateix A. PAGDEN, *Lords of All the World: Ideologies of Empire in Spain, Britain and France, c.1500-c. 1800*, New Haven, YUP, 1995 (edició espanyola, Barcelona, Península, 1997); que JMF naturalment hi utilitza. I ara, A. PAGDEN, *The Burdens of Empire: 1539 to the Present*, Nova York, CUP, 2015 (vegeu capítol 9, «Human Rights, Natural Rights, and Europe's Imperial Legacy», directament o a través dels Estats Units).

15. Per a una visió en els termes de colonialisme des d'un primer moment davant dels pobles indígenes i fins el cas posteriorment no consolat de les Filipines, vegeu W. L. HIXSON, *American Settler Colonialism: A History*, Nova York, Palgrave Macmillan, 2013. En el context comparatiu amb la Gran Bretanya, vegeu GO, *Patterns of Empire...* Allò usual hui en dia és, en canvi, que el colonialisme continental sobre els pobles indígenes americans quede fora de visió, com si l'imperialisme estatunidenc haguera començat amb l'apropiació de les colònies espanyoles el 1898, vegeu A. W. MCCOY i F. A. SCARANO (eds.), *Colonial Crucible: Empire in the Making of the Modern American State*, Madison, University of Wisconsin Press (UWP), 2009; que JMF utilitza al llibre. A l'inici de l'expansió extracontinental, allò normal era admetre la connexió per defensar-ne la continuïtat, com va mostrar W. L. WILLIAMS, «United States Indian Policy and the Debate over Philippine Annexation: Implications for the Origins of American Imperialism», *Journal of American History* 66-4, 1980, 810-831; que JMF també maneja al llibre.

16. Per a aquesta dimensió en una de les manifestacions històriques, vegeu T. RUSKOLA, *Legal Orientalism: China, the United States, and Modern Law*, Cambridge, Harvard University Press (HUP), 2013 (l'epíleg: «Colonialism without Colonizers», de l'intern de la Xina ulterior, al *colonialism without colonies* extern dels Estats Units). Sense que li porte a tractar d'aquest extrem –sobre el que haurem d'aprofundir ací–, JMF cita un capítol de publicació anticipada on ja s'hi contemplava el colonialisme sense colònies (el quart, «Canton is not Boston», que en aquesta primera versió porta el subtítol, «The Invention of American Imperial Sovereignty», *American Quarterly* 57-3, *Legal Borderlands: Law and the Construction of American Borders*, 2005, 859-884. Ruskola n'havia anticipat més: des del «Legal Orientalism» (dins *Michigan Law Review* 101 (1), 2002, 179-234), fins a «Colonialism without Colonies: On the Extraterritorial Jurisprudence of the U.S. Court for China» (dins *Law and Contemporary Problems* 71-3, 2008, 217-242) i amb revisió el 2014 –per tant, després del llibre– en la xarxa: *Social Science Research Network* (ssrn.com/abstract=1485687). Ho detalle tot plegat en relació amb allò que veurem més endavant.

denca, a la qual en general s'incorporaren formalment com a nous estats. Es preveia com a provisional i resultava, en efecte, transitòria la condició de territoris sense poders d'Estat en mans de la població colonialista i a costa dels pobles indígenes.¹⁷ Tot això vol dir que el veritable colonialisme, el que s'exerceix sobre humanitat no europea –i no l'imperial entre metròpolis i població d'origen europeu a les colònies– es troba més a la vista en el cas dels Estats Units,¹⁸ encara que no sempre se'l mire. Davant la seua el té JMF, però no, al meu parer, en la mesura necessària per ubicar i entendre aquell colonialisme constitucional directe sobre pobles indígenes, aquests sí amb les seues dinàmiques independents.¹⁹

En particular, es tracta del fet que els pobles indígenes van adoptar polítiques pròpies de diplomàcia i de violència combinades, primer davant les colònies britàniques i després en relació als Estats Units, tot incloent-hi pràctiques de tractats i de confederacions, que la part indígena entenia en peu d'igualtat d'acord amb experiències precoloniales en el camp del que encara ningú deia, ni a Amèrica ni a Europa, dret internacional. L'altra part, l'estatunidenc, va cancel·lar una possibilitat tan clau per a la concurrència pacífica com la confederal amb la Constitució definitiva, la de 1787, i va desviar la pràctica dels tractats cap a la duplicitat d'un ordenament de *domesticitat* segons la qual els pobles indígenes situats en el radi d'expansió estatunidenc quedaven subjectes, en qualsevol cas –amb tractats o sense–, a l'autoritat tutelar dels Estats Units.²⁰ D'açò de la domesticitat, d'una domesticitat jurídica, me n'ocuparé després. JMF ho contempla tot des de la perspectiva finalment vencedora, l'estatunidenc. L'altra, la frustrada dels pobles indígenes per a la

17. Per a l'intent de construcció de l'Estat d'esquenes a les previsions i als controls dels Estats Units, com a excepció que, per la inviabilitat final, confirma la regla, vegeu R. L. TSAI, *America's Forgotten Constitutions: Defiant Visions of Power and Community*, Cambridge, HUP, 2014, cap. 1; per al control durant el període transitori dels territoris encara sense Estats per part dels Estats Units, vegeu GO, *Patterns of Empire...*, cap 1; B. SALER, *The Settlers' Empire: Colonialism and State Formation in America's Old Northwest*, Filadèlfia, University of Pennsylvania Press (UPP), 2015.

18. S'ha pogut seguir negant que la expansió continental dels Estats Units fóra, en rigor, imperialista, en mirar la incorporació de nous Estats en peu d'igualtat constitucional pel contingent colonizador més que no pas els pobles indígenes afectats. Vegeu R. W. WINKS, «American Imperialism in Comparative Perspective», dins C. J. GUARNERI (ed.), *America Compared: American History in International Perspective*, vol. 2, Since 1865, Boston, Wadsworth, [1997] 2005, 144-159.

19. Són fonamentals ara per a l'afer de la duplicitat constitucional en el cas dels Estats Units respecte, inicialment, els pobles indígenes, el llibre d'A. RANA, *The Two Faces of American Freedom*, Cambridge, HUP, 2010, caps. 1 y 2 (que JMF utilitza a efectos més limitats); i els articles de G. ABLAVSKY, «The Savage Constitution», *Duke Law Journal* 63 (5), 2014, 999-1089; «Beyond the Indian Commerce Clause», *The Yale Law Journal* 124 (4), 2015, 882-1345 (la clàusula del comerç és el lloc on la Constitució esmenta les *Indian tribes*).

20. F. P. PRUCHA, *The Great Father: The United States Government and the American Indians*, Lincoln, University of Nebraska Press (UNP), 1984; *American Indian Treaties: The History of a Political Anomaly*, Berkeley, University of California Press (UCP), 1994; ambós utilitzats per JMF. El prejudici de caracteritzar els tractats amb els pobles indígenes com a *anomalía*, l'anem a confrontar. Sobre el confederalisme indígena i, en concret, sobre el cas d'Haudenosaunee, que no fou únic, citaré, en tractar l'imperialisme sense fronteres, bibliografia desatesa per JMF (vegeu la nota 112).

mateixa articulació d'uns Estats Units en comú –com una entitat plurinacional potencialment superadora del colonialisme– no la identifica. Que l'imperialisme heretat de la Gran Bretanya era una cosa la superació de la qual era factible –i no només pensable– en el seu temps, per agència indígena en concret, convé deixar-ho registrat.²¹

JMF treu el nas per la història dels tractats amb els pobles indígenes, però no persegueix la trajectòria de la perversió creixent de la seua pràctica pel supremacisme cultural estatunidenc, degut a uns interessos econòmics que s'intentaven sotmetre a dret –amb pitjor que millor resultat–, a un dret que estava culturalment llastat.²² JMF atén, en general, més l'economia que la cultura, tot i que no deixi d'incidir en la importància d'aquesta. L'una no sobra de cap manera. L'altra tampoc seria sobrer d'atendre-la en major mesura.²³ Hi veurem la importància d'una cultura genocida, que passa desapercibuda no només a JMF, ja que és una inadvertència comú i que fixa les arrels en la llarga tradició del supremacisme civilitzador europeu occidental, una supremacisme que, entre altres –moltes– cultures profundament desigualtàries de la humanitat, se singularitza per la virulència agressora de les posicions i les iniciatives.²⁴

21. R. A. WILLIAMS JR., *Linking Arms Together: American Indian Treaty Visions of Law and Peace, 1600-1800*, Nova York, Routledge, 1999; B. CLAVERO, *Tratados con otros pueblos y derechos de otras gentes en la constitución de Estados por América*, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales (CEPC), 2005; C. J. VAN ZANDT, *Brothers among Nations: The Pursuit of Intercultural Alliances in Early America, 1580-1660*, Nova York, Oxford University Press (OUP), 2008; L. FORD, *Settler Sovereignty: Jurisdiction and Indigenous Peoples in America and Australia, 1788-1836*, Cambridge, HUP, 2010, caps. 2 i 3. Del primer autor, JMF n'hi utilitza una altra obra no menys essencial: R. A. WILLIAMS JR., *The American Indian in Western Legal Thought: The Discourses of Conquest*, Nova York, OUP, 1990.

22. S. BANNER, *How the Indians Lost Their Land: Law and Power on the Frontier*, Cambridge, HUP, 2005; que JMF utilitza. R. J. MILLER, J. RURU, L. BEHRENDT i T. LINDBERG, *Discovering Indigenous Lands: The Doctrine of Discovery in the English Colonies*, Nova York, OUP, 2010, caps. 2 i 3; C. G. CALLOWAY, *Pen and Ink Witchcraft: Treaties and Treaty Making in American Indian History*, New York, OUP, 2013; TSAI, *America's Forgotten Constitutions...*, cap. 5.

23. És menester assenyalar, en particular, la insuficència respecte a la cultura latament jurídica; cultura interessant pel que fa al fons colonial comú dels imperis en qüestió, que hui en dia sol anomenar-se dret internacional: E. KEENE, *Beyond the Anarchic Society: Grotius, Colonialism and Order in World Politics*, Cambridge, CUP, 2002; A. ANGHIE, *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*, Nova York, CUP, 2004; A. FITZMAURICE, *Sovereignty, Property, and Empire, 1500-2000*, Cambridge, CUP, 2014, (aquest compta amb anticipacions, una de les quals, sobre *genealogy of «terra nullius»*, és utilitzada per JMF –*terra nullius*, terra de ningú, és la pressumpció jurídica que permet la desposseïció indígena). Recordem la coneguda dita de M. Chanock (*Law, Custom, and Social Order: The Colonial Experience in Malawi and Zambia*, Portsmouth, Heinemann, 1998, 4): «the law was the cutting edge of colonialism», i l'expressiu títol de L. G. ROBERTSON, *Conquest by Law: How the Discovery of America Dispossessed Indigenous Peoples of Their Lands*, Nova York, OUP, 2005; aquest utilitzat per JMF.

24. D'entre l'abundant literatura al respecte, en considerar justament les arrels culturals del contitucionalisme estatunidenc en el supremacisme europeu, vegeu R.A. WILLIAMS Jr., *Savage Anxieties: The Invention of Western Civilization*, Nova York, Palgrave MacMillan, 2012, (cap. 11:

Encara més, és una cultura que no funciona naturalment sobre el buit, sinó davant les cultures dels sectors de la humanitat amb què es troba i als quals habitualment no té fàcil de subordinar sense més. Ací entra tota la història de les negociacions i acomodaments interculturals. Fins que no es va formar una cultura genocida, la virulència no fou, d'entrada, letal.²⁵ JMF, com tanta historiografia sobre Imperis, ho entén tot amb altres matisos: pel que fa als tractats dels Estats Units amb els pobles indígenes, els considera manipulats i desviats d'arrel –com a «instrument unidireccional»– des de la independència de les colònies, sota el pes dels mateixos interessos colonials, com si només existira la visió d'una de les parts; de les experiències confederals amb pobles indígenes, JMF es limita pràcticament a dir que no hi van tenir influència en el federalisme definitiu, cosa que no li resta importància en el moment i per a la significació posterior.²⁶ El resultat és que tota aquesta història sembla ineluctable, cantada per endavant, responent a una «lògica profunda» que resulta la de part vencedora, la lògica de la desposseïció indígena davant l'ocupació forana. De lògiques, n'hi ha més, fins i tot, concurrents, d'aques-

«The Enlightenment Idea of the Savage and the Founders' First Indian Policy»). Per a una consideració del colonialisme en termes de virulència, vegeu L. VERACINI, *The Settler Colonial Present*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2015, cap. 1; aquest s'inclou en una tradició comparativa que es remunta al clàssic: J. A. HOBSON, *Imperialism: A Study*, Nova York, Cosimo, [1902] 2005; que JMF, per descomptat, utilitza.

25. P. WOLFE, «Settler Colonialism and the Elimination of the Native», *Journal of Genocide Research* 8-4, 2006, 387-409, que comença: «Settler colonialism is inherently eliminatory but not invariably genocidal»; JMF el cita sense ressaltar-ne la qüestió específica (i amb un lapsus un pèl freudià en el títol: *nature* en comptes de *native*). Sobre els acomodaments constitucionals, per bé que fallits, em remet a allò que tot seguit diré sobre el moment indígena als Estats Units i, després, sobre la ciutadania indígena segons Cadis i els propis pobles indígenes. J. P. GREENE, *Negotiated Authorities: Essays in Colonial Political and Constitutional History*, Charlottesville, University Press of Virginia, 1994; aquest no tracta de negociacions interculturals, sinó entre metròpolis, d'una banda, i colonialistes sobre el terreny, de l'altra, l'espai en què s'hi situa substancialment JMF amb l'ús d'aquesta obra.

26. És conegut de fa temps l'interès a les colònies pel confederalisme indígena: F. COHEN, «Americanizing the White Man», *The American Scholar* 21-2, 1952, 177-191; D. A. GRINDE Jr., *The Iroquois and the Founding of American Nation*, San Francisco, Indian Historian Press, 1979; B. E. JOHANSEN, *Forgotten Founders: Benjamin Franklin, the Iroquois and the Rationale for the American Revolution*, Ipswich, Gambit, 1982, (hui es pot trobar en línia: ratical.org/many_worlds/6Nations/FF.pdf); els dos últims són citats per JMF. Açò es manté durant la primera dècada dels Estats Units, però s'abandona amb la Constitució definitiva, com ha quedat dit. La qüestió és, doncs, valorar aquest gir. JMF ho fa tot restant importància al confederalisme indígena (pàgina 137: «resulta fuera de lugar la vieja idea de una influencia de las tradiciones indias sobre la Constitución norteamericana») sense apreciar-ne l'abast per la cancel·lació de les possibilitats constitucionals per als mateixos Estats Units. És del mateix parer D. A. GRINDE Jr., «Iroquois Political Theory and the Roots of American Democracy», O. LYONS (Ed.), *Exiled in the Lands of the Free: Democracy, Indian Nations, and the U.S. Constitution*, Santa Fe, Clear Light, 1998, 228-280; JMF hi cita crítiques que tenen raó, al meu parer, en allò que fa referència a la Constitució definitiva, la de 1787, no al primer constitucionalisme estatunidenc, el del moment indígena, que tot seguit subratlle.

ta mateixa part, com és la d'aquesta cultura genocida que hi veurem.²⁷ I estan les altres, les alienes al subjecte colonialista: altres perspectives, les colonitzades, que n'han quedat eclipsades. És necessari recuperar-les per integrar el quadre? No hi ha possibilitat de resposta si no formulem la pregunta.

Fem, doncs, una comparació amb un altre episodi també estatunidenc. Després de l'abolició de l'esclavitud, s'hi van posar en marxa, amb la política anomenada de *Reconstruction* dels estats meridionals, règims de caràcter igualitari entre expropiataris d'esclaus i exesclaus o afroamericans prèviament lliures, i s'hi prefigura un sistema constitucional capaç realment de superar el de fonament esclavista instaurat amb la independència.²⁸ La dona n'hi seguia exclosa, tot i que es va produir una reacció de cert regust racista qüestionant que la dona *blanca* hi tinguera menys drets que l'home *negre*, cosa que no era suficient per contrarestar la sintonia d'algun sector feminista amb l'abolicionisme. Postura que, a més a més, s'enfrontava amb una cultura jurídica on la discriminació de la dona se situava en un nivell inferior al de les discriminacions que afectaven hòmens.²⁹ Tot plegat és un assumpte que apreciarem millor quan ens ocupem, com ja hem anunciat, de la domesticitat en el dret, un factor tan present als Estats Units, com en els altres casos.³⁰

27. WOLFE, *Settler Colonialism...*, l'objecte del qual és «the logic of elimination». JMF (pàgines 730-735) per a «la lògica profunda» de la desposseïció. Com s'estarà observant, no sempre hi consigne el número de les pàgines en les referències a *La nació imperial*. Per bé que l'índex de continguts, que va al principi de l'obra per als dos volums, no està desglossat i es redueix a tan sols els epígrafs dels llargs capítols i encara que no hi haja índex de matèries –cosa que seria un instrument precís per a una obra tan extensa i la confecció de la qual hauria ajudat, a més a més, a evitar repeticions–, resulta factible la localització en un ordre d'exposició que és cronològic i alterna per fases els quatre casos. Prengueu-vos-ho com un incentiu més per a manejar i recórrer l'obra.

28. Sobre el caràcter nodal d'aquesta fundamentació històrica del constitucionalisme estatunidenc en termes estrictes de dret a la propietat esclavista –a banda de que açò també es puga reflectir en la sobrerrepresentació política i en alguna altra disposició constitucional de garantia–, vegeu, B. CLAVERO, «Se debe a derechos humanos la abolición de la esclavitud?», *Quaderni Fiorentini* 44, 2015, 1075-1109. Hi ha qui tracta sobre el dret constitucional de la propietat privada abans de l'abolició com si la propietat esclavista no hi estiguera inclosa i en un lloc gens secundari, vegeu J. W. ELY Jr., «The Sacredness of Private Property»: State Constitutional Law and the Protection of Economic Rights Before the Civil War», *New York University Journal of Law and Liberty* 620, 2015. Interessa ara, quan escric, el debat al respecte en el blog *We're History: were-history.org/tag/slavery-constitution*.

29. L. F. EDWARDS, *Gendered Strife and Confusion: The Political Culture of Reconstruction*, Urbana, University of Illinois Press, 1997; S. COLE i A. M. PARKER (eds.), *Beyond Black and White: Race, Ethnicity, and Gender in the U.S. South and Southwest*, Arlington, Texas University Press, 2004; K. K. SKLAR i J. B. STEWART (eds.), *Women's Rights and Transatlantic Antislavery in the Era of Emancipation*, New Haven, YUP, 2007; J. T. CUMBLER, *From Abolition to Rights for All: The Making of a Reform Community in the Nineteenth Century*, Filadèlfia, UPP, 2008; L. E. FREE, *Suffrage Reconstructed: Gender, Race, and Voting Rights in the Civil War Era*, Ithaca i Londres, Cornell University Press (CrUP), 2015.

30. Per a la Gran Bretanya i els Estats Units pot compulsar-se en una font primordial al respecte que JMF coneix encara que només la cite per referències: G. TUCKER, *Blackstone's Com-*

Pel que ara ens interessa, l'obstinació de la *Reconstruction* fou un episodi efímer, però, tanmateix, JMF li presta l'atenció deguda i li dedica un apartat complet: «A Southern Home Rule?», el segon de l'últim capítol. Heus ací un moment afroamericà en el constitucionalisme estatunidenc d'un interès que arriba certament fins hui.³¹ Doncs bé, abans de 1787, s'havia produït el moment indígena referit, un moment ben concret que per obstinació dels pobles interessats també va pugnar durant bona part del segle XIX. I, en referir-se als colons lleials a la Gran Bretanya, JMF adverteix que no han gaudit de molta atenció per una historiografia «siempre implacable con los perdedores de cualquier causa», cosa que en absolut s'assenyala per als pobles indígenes, les majors víctimes com confirmarem en tractar del genocidi. Cal notar-hi el contrast entre moments. El segon –o més aviat primer–, l'indígena, no menys interessant fins hui que l'afroamericà, resulta invisibilitzat per *La nación imperial*. Juntament a la perspectiva de la part colonitzada, el propi subjecte sotmès al colonialisme queda velat encara que no s'hi deixi d'esmentar-lo.³²

4. Imperialisme constitucional d'Espanya

Hi ha un altre cas en el qual la humanitat indígena sotmesa a colonialisme es fa d'entrada clarament present –encara que, d'alguna manera, no del tot viva– per a JMF. És el cas del constitucionalisme imperial espanyol, la història del qual, com ja he advertit, no la prossegueix a través de la interiorització d'aquest colonialisme pels estats llatinoamericans.³³ Així doncs, en substància, s'hi tracta de la Constitu-

mentaries on the Laws of England [1766-1770], with Notes of Reference to the Constitution and Laws of the Federal Government of the United States and of the Commonwealth of Virginia, Clarck, Lawbook Exchange, 1996, llibre I, *The Rights of Persons*, capítol 14 «Of Master and Servant» i 15 «Of Husband and Wife», tot començant amb aquests capítols –i seguint l'ordre– la matèria de la domesticitat que més avant veurem.

31. L'obra fonamental a l'efecte és la d'un historiador que JMF coneix i aprofita: E. FONER, *Reconstruction: America's Unfinished Revolution, 1863-1877*, Nova York, Harper Perennial Modern Classics, 2015 [edició actualitzada, l'original data de 1988]. JMF també hi cita una obra pionera i, per bastant temps, aïllada, de valorització documentada d'aquest moment afroamericà: W. E. B. DU BOIS, *Black Reconstruction in America: An Essay Toward a History of the Part Which the Black Folk Played in the Attempt to Reconstruct Democracy in America, 1860-1880*, Nova York, OUP, [1935] 2014. Cal afegir-hi, ara D. R. EGERTON, *The Wars of Reconstruction: The Brief, Violent History of America's Most Progressive Era*, Nova York, Bloomsbury, 2014; i amb una perspectiva renovada en considerar testimonis afroamericans del moment: J. W. FOX Jr., «Counterpublic Originalism and the Exclusionary Critique», *Alabama Law Review* 67-2, 2016.

32. Citat per JMF, B. CLAVERO, «Why American Constitutional History is not Written», *Quaderni Fiotentini* 36, 2007, 1445-1547; que subratlla que no hi ha lloc per a una història constitucional dels Estats Units sense la merescuda atenció als pobles indígenes i al constitucionalisme propi. Afegiu-n'hi ara L. VOLPP, «The Indigenous as Alien», *UC Irvine Law Review* 5-2, 2015, 289-395.

33. B. CLAVERO, *Ama Llunku, Abya Yala. Constituyencia indígena y código ladino por América*, Madrid, CEPCC, 2000; *Geografía jurídica de América Latina. Pueblos indígenas entre Constituciones mestizas*, Mèxic DF, Siglo XXI, 2008; i algun altre article ulterior que també citaré.

ció de 1812, la de Cadis –ben presentada, enfront de tota la insofrible historiografia celebrativa d'aquests últims anys–³⁴ com a cas de constitucionalisme imperial, de vertader imperialisme constitucional, en la línia representada per José María Portillo que JMF reconeix.³⁵

En unes arrencades constitucionals, Cadis fou l'únic que va incloure directament la humanitat indígena en l'espai mateix de ciutadania i de drets. JMF ho registra, però no ho analitza, per bé que dita participació ciutadana podria, fins i tot, haver arribat a generar una dinàmica política d'autonomia i de reconstitució polítiques dels pobles indígenes, que atemoriria al contingent colonialista sobre el terreny. Açò, alhora, podria haver contribuït a la motivació d'unes independències que van començar modulant restrictivament l'esmentada mateixa ciutadania indígena en termes de duplicitat. Cadis genera un *middle ground* constitucional que JMF desatén.³⁶ És allò habitual. I, encara més, hui en dia sol afegir-s'hi el fet que

34. Ens estalviarem ací la bibliografia celebrativa amb ocasió del recent bicentenari, tot i que, per descomptat, n'hi ha d'aprofitable a efectes no tant de primer ordre com es pretén: B. CLAVERO, «Cádiz 1812: Antropología e historiografía del individuo como sujeto de constitución», *Quaderni Fiorentini* 42, 2013, 201-279. I faig l'incís per treure a vista quelcom que ho hauria d'estar i no ho està pas: el recalitrant provincialisme de la major part de la historiografia espanyola i bona part de la llatinoamericana en castellà s'ha posat últimament de relleu per la celebració acadèmica i política dels bicentenaris de Càdis i d'un primer arrancament de les independències d'ultramar. Pel que ara ens interessa, romanen alienes a la renovació de la història de l'imperialisme i del colonialisme, de la que en continuarem tenint mostres. A la Unió Europea, l'hipoteca no només afluïx Espanya: B. CLAVERO, «Europa hoy entre historia y derecho o bien entre postcolonial y preconstitucional», *Quaderni Fiorentini* 33-34, *L'Europa e gli Altri. Il diritto coloniale fra Otto e Novecento*, 2004-2005, 509-607 (i en particular, per a la literatura característicament espanyola i llatinoamericana, 541-555). En qualsevol cas, per a un contrast entre historiogràfies, vegeu M. J. WIENER, «The Idea of "Colonial Legacy" and the Historiography of Empire», *The Journal of the Historical Society* 13-1, 2013, 1-32.

35. J. M. PORTILLO, *Crisis atlántica. Autonomía e independencia en la crisis de la monarquía hispánica*, Madrid, Marcial Pons, 2006; amb el seu complement que, com adverteix el mateix JMF, també interessa al fenomen de la duplicitat constitucional, en la seua vessant metropolitana: *El sueño criollo. La formación del doble constitucionalismo en el País Vasco y en Navarra*, Sant Sebastià, Nerea, 2006. Per ubicar-nos en coordenades més ambigües, vegeu A. ANNINO, «Acerca de lo imperial en perspectiva comparada», *Semata. Ciències Socials e Humanidades* 23, *Imperios: luz y tinieblas*, 2001, 45-60; que conclou: «la Nación gaditana no formaba parte ni del imperio –no podía serlo– ni de un estado todavía inexistente»; T. PÉREZ VEJO, «El Imperio que quiso ser una Nación: Cádiz 1812», dins R. BREÑA (ed.), *Cádiz a debate: actualidad, contexto y legado*, Mèxic DF, Colegio de México, 2015, 63-82. El primer va renovar radicalment la visió de la incidència local de Càdis a Nova Espanya: A. ANNINO, «Cádiz y la revolución territorial de los pueblos mexicanos, 1812-1821», dins A. ANNINO (ed.), *Historia de las elecciones en Iberoamérica, siglo XIX. De la formación del espacio político nacional*, Buenos Aires, Fondo de Cultura Económica (FCE), 1995, 117-226; que JMF cita.

36. Amb més d'un capítol que interessa l'activació indígena de la ciutadania gaditana, vegeu M. LEÓN-PORTILLA i A. MEYER (eds.), *Los indígenas en la Independencia y la Revolución Mexicana*, Mèxic DF, Instituto de Investigaciones Históricas (UNAM), 2010; afegiu-hi J. M. PORTILLO, «Jurisprudencia constitucional indígena. Despliegue municipal de Cádiz en Nueva España», *Anuario de Historia del Derecho Español* 81, 2011, 181-206. A Càdis, a més a més, hi va

del llegat de Cadis a Amèrica, de la mateixa manera com se'n ressalta el constitucional problemàtic, se'n posterga el colonial segur. D'aquesta manera s'invisibilitza, no només el moment indígena gadità, sinó també el seu rebuig com a motivació de la independència.³⁷

La incorporació indígena a la ciutadania també va servir per mantindre el projecte colonial d'ampliació continuada de l'Imperi. Cadis féu seu el mecanisme colonialista d'integració de pobles que encara eren independents o mal dominats mitjançant l'acció agressiva d'ordes religiosos. És un fet bastant més comú en els imperialismes europeus –per aquestes i d'altres latituds– del que la historiografia pren en consideració, incloent-hi JMF. Sobre aquest tema no hi hagué diferències entre constitucionalismes confessionals i no confessionals, siga dit també de pas.³⁸ Entre uns casos i altres, convé recordar que la Constitució no és només allò registrat per escrit, sinó també allò que la humanitat a qui es dirigeix i habilita –o també deshabilita– assumeix i practica.

Aquesta és una història, la gaditana, d'allò més significativa, certament, per a la qüestió nodal de *La nación imperial*, que JMF, com queda dit, no hi contempla. Si

haver una representació parlamentària d'una, només una, constituència majoritària i institucionalment indígena, la de «la Nació Tlaxcalteca» d'acord el seu propi concepte: J.M. PORTILLO, *Fuero indio. Tlaxcala y la identidad territorial entre la monarquía imperial y la república nacional, 1787-1824*, Mèxic DF, Colegio de México, 2015, capítols 4-6. Del *middle ground* com a espai de trobada entre la part colonialista i la colonitzada, en parlaré més avant (vegeu-ne la nota 80).

37. És suficient ací l'última mostra, ja postbicentenària, de M. C. MIROW, *Latin American Constitutions: The Constitution of Cádiz and its Legacy in Spanish America*, Nova York, CUP, 2015; amb informació molt desigual i que fa arribar el llegat espanyol de temps gaditans, per a bé o per a mal, fins l'actualitat, com si res. Conclou la introducció: «In many ways, the questions presented by the Constitution of Cádiz and its deputies are the same questions put to Latin American constitutionalism today». Mirow destaca l'imperialisme de Càdis, però l'entén contradictori amb el liberalisme que li atribueix i posa, a demés, en un primer terme (més endavant m'hi referiré: vegeu nota 46). Com que JMF no contempla la continuïtat llatinoamericana del colonialisme espanyol, no s'enfronta amb la qüestió de la motivació colonial de les respectives independències –les criolles o no indígenes.

38. No conec bibliografia espanyola o llatinoamericana rellevant sobre la funció colonialista de les missions religioses en temps constitucional. Sobre un cas, el neogranadí, de persistència de dit mecanisme de conquesta colonial, vegeu B. CLAVERO, «Nación y naciones en Colombia entre constitución, concordato y un convenio, 1810-2010», *Revista de Historia del Derecho* 41, 2011, 70-137. Per al món anglosaxó, vegeu G. E. TINKER, *Missionary Conquest: The Gospel and Native American Cultural Genocide*, Minneapolis, Augsburg Fortress, 1993; que compta amb un capítol que interessa al colonialisme espanyol a Califòrnia. A. BARRY, J. CRUICKSHANK, A. BROWN-MAY i P. GRIMSHAW (eds.), *Evangelists of Empire? Missionaries in Colonial History*, Melbourne, University of Melbourne, 2008; J. W. MARTIN i M. A. NICHOLAS (eds.), *Native Americans, Christianity, and the Reshaping of the American Religious Landscape*, Chapel Hill, UNCP, 2010; on substratlla les complexitats, però amb una constància de partida: «The history of Native American conversion is inextricably interwoven with a brutal history of colonialism and conquest», «a vexed history of grossly uneven exchange and extraordinarily painful outcomes» (pàgines 2-3). Per a l'Imperi matriu, sobre les misiones, interessa C. HALL, *Civilising Subjects: Metropole and Colony in the English Imagination, 1830-1867*, Chicago, UchP, 2002; que JMF utilitza.

ho haguera fet, hauria advertit que la duplicitat, pel fet que la programe l'Imperi, no s'implanta tal qual sobre el terreny.³⁹ Des d'un punt de partida, ja estem igualment sobre avís. L'imperialisme espanyol distava de dominar la geografia i la humanitat americanes que s'atribuïa.⁴⁰ Així, els estats hui en dia dits llatinoamericans resulten, també, Imperis, encara que més domèsticament i modesta.⁴¹ Però aquesta és una història, tota ella, per fer, que ara està en les traces que ja s'estan seguint respecte al primer colonialisme dels Estats Units, el continental, perquè el cas no és tan dispar.⁴² S'hi comença per ignorar la premissa que, fins i tot sota el domini espanyol –i no solament enfront d'ell–, hi havien resistit pobles en el sentit cultural, més que no pas local; pobles que significativament solien identificar-se en castellà –i en altres llengües europees– com a nacions i que llavors, amb la ciutadania gaudita, podien pugnar en les seues latituds.⁴³

39. Per a la prosecuïó d'una història d'origen gadità, amb les seues duplicitats, entre Mèxic i els Estats Units, tot plantejant problemes constitucionals de ciutadania indígena per al segon dels casos –que d'entrada l'excloïa–, vegeu B. CLAVERO, «Jurisdicciones veteranas y Estados novicios: México y Texas, 1824-1866», dins F. BARRIOS (ed.), *El Gobierno de un mundo. Virreïnats y Audiencias en la América Hispánica*, Conca, Universidad de Castilla-La Mancha, 2004, 1093-1130; *Freedom's Law and Indigenous Rights: From Europe's Oeconomy to the Constitutionalism of the Americas*, Berkeley, The Robbins Collection, 2005, capítol 2; «Constitución de Cádiz y ciudadanía de México», dins C. GARRIGA (ed.), *Historia y Constitución. Trayectos del constitucionalismo hispano*, Mèxic DF, Instituto Mora, 2010, 139-171; aquest en relació també a la ciutadania indígena als Estats Units, per traslació dels territoris mexicans. JMF hi cita el primer de Clavero.

40. M. RESTALL, *Seven Myths of the Spanish Conquest*, Nova York, OUP, 2003 (ed. espanyola, Paidós, 2004), capítol 4 («“Under the Lordship of the King”: The Myth of Completion») i capítol 6 («“The Indians Are Coming to an End”: The Myth of Native Desolation»). Després de prop de dos-cents anys d'assalt, per part dels Estats, als territoris que no dominaven en independitzar-se, encara hi ha pobles indígenes independents arreu de Llatinoamèrica: A. PARELLADA (ed.), *Pueblos indígenas en aislamiento voluntario y contacto inicial en la Amazonía y el Gran Chaco*, Copenhaguen, International Work Group for Indigenous Affairs (IWGIA), 2007. La historiografia encara sol abordar l'assumpte com si els pobles indígenes no foren, ni tan sols, part dels contenciós territorial i cultural americà: T. HERZOG, *Frontiers of Possession: Spain and Portugal in Europe and the Americas*, Cambridge, HUP, 2015.

41. Per a un cas ben expressiu perquè parteix d'una frontera formalment demarcada amb indígenes i acaba expandint-se enfora i ben lluny del continent, vegeu B. CLAVERO, «Reconocimiento Mapu-che de Chile: Tratado ante Constitución», *Corpus Iuris Regionis. Revista Jurídica Regional y Subregional Andina* 7, 2007, 17-44; J. AYLWIN (ed.), *Los pueblos indígenas y el derecho*, Santiago de Xile, Lom, 2013, capítols 1 i 4; *Los derechos del pueblo Rapa Nui en la Isla de Pascua. Informe de Misión Internacional*, Copenhaguen, IWGIA, 2013.

42. BURBANK i COOPER, *Empires in World History...*; tampoc tenen ulls, como sol passar, per al colonialisme intern dels Estats llatinoamericans. H. PIETSCHEMANN, «Consideraciones en torno al problema del estudio del derecho indígena colonial», dins *IX Congreso del Instituto Internacional de Historia del Derecho Indiano. Actas y Estudios*, vol. 2, Madrid, Universidad Complutense, 1991, 7-17; l'autor hi testimoniava que, no fa tant, la qüestió de la continuïtat colonial ni tan sols s'identificava respecte l'Amèrica Llatina a les convocatòries de les trobades internacionals.

43. Per a l'espai mexicà, vegeu J. LOCKHART, *The Nahuas After the Conquest: A Social and Cultural History of the Indians of Central Mexico, Sixteenth Through Eighteenth Centuries*, Stanford, Stanford University Press (SUP), 1992; M. RESTALL, *The Maya World: Yucatec Culture and*

Allò que interessa a JMF és la prossecució d'aquella història per a la metròpolis que continuaria sent Imperi –Espanya– i per a les colònies supervivents –Cuba, Puerto Rico i Filipines bàsicament– i no tant per al continent, la qual cosa li porta al moment clau de l'últim període de vigència de la Constitució de Cadis, el 1836. És el moment en què es dona el gir pronunciat que consisteix en l'establiment d'un règim explícit de duplicitat mitjançant l'exclusió de les colònies de l'exercici de ciutadania i de la garantia de drets de la metròpolis. Un cop produïda l'apropiació d'aquestes illes per l'imperialisme dels Estats Units, el 1898, açò es mantingué per a major rendiment en relació a les colònies africanes, que també hi estaven.⁴⁴ El constitucionalisme espanyol continuaria sent –amb colònies– imperial, encara que ara de diversa manera: l'invers al de la concessió de ciutadania i de drets. Després d'un parell de dècades des que JMF l'advertira, ací hi tenim la duplicitat concreta que està en l'origen del plantejament de *La nación imperial*.⁴⁵

Per a JMF, les implicacions, les conseqüències i les peripècies del desdoblament constitucional ultramarí espanyol es dirimeixen pràcticament en exclusiva entre metropolitans a casa i colonialistes en la diàspora, encara que per a uns altres presenten uns efectes tan palmaris com l'immediat de la cancel·lació definitiva de la ciutadania indígena a les Filipines. Atent a tot açò –com també, en major mesura, de la continuïtat de l'esclavitud, que ni tan sols havia sigut afectada per les previsions de la Constitució de Cadis, encara que sí ho fóra un tant pels efectes–, JMF continua substancialment movent-se en la duplicitat i la dialèctica, no entre colonitzadors i colonitzats –esclaus en aquest cas– sinó entre imperialistes cassolans i colonialistes sobre el terreny. Parle dels uns i els altres en termes de posició no personal o subjectiva, sinó funcional o objectiva. De les posicions polítiques d'uns agents, no deixa d'ocupar-se'n JMF.

JMF presenta Cadis com un cas de constitucionalisme no solament imperial, sinó també liberal, d'un liberalisme homologable als presumptes liberalismes im-

Society, 1550-1850, Stanford, SUP, 1997; K. TERRACIANO, *The Mixtecs of Colonial Oaxaca: Nudzahui History, Sixteenth Through Eighteenth Centuries*, Stanford, SUP, 2001; K. D. CAPLAN, *Indigenous Citizens: Local Liberalism in Early National Oaxaca and Yucatan*, Stanford, SUP, 2010; només el primer d'aquests és citat per JMF.

44. Centrat en la duplicitat constitucional i que contempla un escenari de confluència i de solapament de colonialismes sense fronteres (que més avant considerarem en l'epígraf 8), vegeu B. CLAVERO, «Bioko, 1837-1876. Constitucionalismo de Europa en África derecho internacional consuetudinario del trabajo mediante», *Quaderni Fiorentini* 35, 2006, 429-556; JMF l'utilitza a efectes més específics.

45. J. M. FRADERA, «Why Were Spain's Special Overseas Laws Never Enacted?», dins R. L. KAGAN i G. PARKER (eds.), *Spain, Europe and the Atlantic World. Essays in honor of John H. Elliott*, Cambridge, CUP, 1995, 335-349, (edició espanyola, Marcial Pons, 2001, 439-462); versió espanyola en *Gobernar colonias...*, 71-93. JMF confirma (a la pàgina XI) que aquesta fou la primera aportació a la problemàtica imperiaial. La dissociació entre metròpoli i colònies la relativitza ara J. SOLLA, «Ultramar excepcional. La construcción de un espacio jurídico para España y sus colonias, 1837-1898», *Rechtsgeschichte – Legal History* 23, 2015, 222-238; per bé que no hi confronta el plantejament actual de JMF.

perials dels altres tres casos.⁴⁶ Per *liberal*, JMF entén constitucional («liberal lo empleo, por lo general, en el sentido descriptivo y conceptual al mismo tiempo de un espacio donde existen representación política y derechos establecidos en sentido moderno»), d'acord amb un ús historiogràfic anglosaxó, no exempt d'equívoc, per totes les implicacions tant pretèrites com, encara més, actuals del terme liberalisme –i que posa particularment en risc de desorientació l'abordatge de la Constitució de Cadis.⁴⁷ Fou tan homologable als altres imperialismes constitucionals? L'actual estat de la investigació no sembla que ho avale.⁴⁸ La pròpia singularitat de la ciutadania indígena en un context d'història comparada hauria d'haver-lo posat en guàrdia.

Aquesta ciutadania indígena s'entén dins d'un paradigma no estrictament liberal, en el sentit historiogràficament convencional, sinó jurisdiccional i corporatiu,

46. Sobre el cas que més s'hi significa a l'efecte de la Gran Bretanya, vegeu U. S. MEHTA, *Liberalism and Empire: A Study in Nineteenth-Century British Liberal Thought*, Chicago, UChP, 1999; S. MUTHU, *Enlightenment Against Empire*, Princeton, PUP, 2003; J. PITTS, *A Turn to Empire: The Rise of Imperial Liberalism in Britain and France*, Princeton, PUP, 2005; J. MOREFIELD, *Covenants Without Swords: Idealist Liberalism and the Spirit of Empire*, Princeton, PUP, 2005; K. MANTENA, *Alibis of Empire: Henry Main and the Ends of Liberal Imperialism*, Princeton, PUP, 2010; T. KODITSCHKEK, *Liberalism, Imperialism, and the Historical Imagination: Nineteenth-Century Visions of a Greater Britain*, Nova York, CUP, 2011; M. P. FITZPATRICK (ed.), *Liberal Imperialism in Europe*, Nova York, Palgrave MacMillan, 2012; D. ARMITAGE, *Foundations of Modern International Thought*, Nova York, CUP, 2013; A. SARTORI, *Liberalism in Empire: An Alternative History*, Oakland, UCP, 2014; D. BELL, *Remaking the World: Essays on Liberalism and Empire*, Princeton, PUP, 2016; JMF n'utilitza el primer i el tercer. L'antepenúltim és conegut per alguns articles anticipadors. Davant de la pretensió imperant de l'existència històrica d'imperialismes liberals, més enllà de la autoidentificació de bastants imperialistes, vegeu GO, *Patterns of Empire...*, capítol 2. Per a l'escenari cultural de l'imperialisme presumptament liberal, vegeu B. MAZLISH, *Civilization and its Contents*, Stanford, SUP, 2004, capítols 2-4; B. BOWDEN, *The Empire of Civilization: The Evolution of an Imperial Idea*, Chicago, UChP, 2009. Per a una conclusió interlocutòria, vegeu A. FITZMAURICE, «Neither Neo-Roman nor Liberal Empire», *Renaissance Studies* 26-4, 2012, 479-604, (que introdueix un monogràfic).

47. Per a la contraposició dels plantejaments –amb el maleït equivoc del liberalisme no contextualitzat per entremig–, vegeu J. ÁLVAREZ JUNCO i J. MORENO LUZÓN (eds.), *La Constitución de Cádiz: Historiografía y conmemoración. Homenaje a Francisco Tomás y Valiente*, Madrid, CEPC, 2006. Per al seu desplegament, vegeu R. BREÑA, *El primer liberalismo español y los procesos de emancipación de América, 1808-1824. Una revisión historiográfica del liberalismo hispano*, Mèxic, Colegio de México, 2006; que JMF utilitza. Algún context advers? En temps gaditans, *liberal* encara podia mantenir el sentit històric d'arrel antidoral (B. CLAVERO, *Antidora: Antropología católica de la economía moderna*, Milà, Giuffrè, 1991), de manera que «Constitución liberal», –com, en efecte, se l'anomenava en el seu moment– significava, abans que res, Constitució generosa sota la idea, gens *liberal*, que «la Nació», això és, l'Estat, la dispensava.

48. Citat per JMF sense debatre ni reflectir-ne les posicions, vegeu C. GARRIGA i M. LORENTE, *Cádiz, 1812. La constitución jurisdiccional*, Madrid, CEPC, 2007, (amb un apèndix historiogràfic de B. Clavero). Per a una reflexió més recent en la mateixa direcció, J. M. PORTILLO, «Proyección historiográfica de Cádiz. Entre España y México», *Historia Crítica* 54, 2014, 49-74. I afegiu-hi M. LORENTE i J. M. PORTILLO (eds.), *El momento gaditano. La Constitución en el orbe hispano, 1808-1826*, Madrid, Cortes Generales, 2012.

amb bona part encara del rerefons històric d'estratificacions personals i col·lectives, cosa que, a més a més, implicava una forma de representació diferent a la política que hui entenem.⁴⁹ També n'hi hagué les corresponents duplicitats: per a aquell constitucionalisme, el gadità, la ciutadania indígena mai va estar en peus d'igualtat, sense oblidar que la inclusió i les condicions no comptaren amb el seu consentiment, circumstància que no se sol ni advertir.⁵⁰ No hi ha base per a presumir que, tot agraint el detall, s'hi plegara als condicionaments: en situació de submissió colonial, és humà simular la subordinació, però no assumir-la. Com tampoc feia falta que advinguera un sistema constitucional per a què es tinguera noció dels propis drets, particularment dels comunitaris.⁵¹

I ja he dit que les evidències apunten cap a un altre sentit. En tot cas, allò que convé ressaltar és que la ciutadania indígena del constitucionalisme gadità i la seua sort ulterior durant el segle XIX en els Estats llatinoamericans és un assumpte que està clamant investigació. El punt de partida és reconèixer-ho; i estar disposat a aprendre de la història comparada per a no continuar cometent ingenuïtats pel pes persistent de prejudicis encara colonials o, cal dir-ho, d'una cultura de biaix encara marcadament colonialista, especialment en mitjans espanyols i llatinoamericans.

L'assumpte presenta implicacions –més generals– respecte a unes pressuposicions no controlades sobre les virtuts de les participacions i les ampliacions de ciu-

49. M. LORENTE, *La nación y las Españas. Representación y territorio en el constitucionalismo gaditano*, Madrid, Universidad Autónoma de Madrid, 2010; M. T. CALDERÓN i C. THIBAUD, *La majestad de los pueblos en la Nueva Granada y Venezuela, 1780-1832*, Bogotá, Taurus, 2010; D. GUTIÉRREZ ARDILA, *Un Nuevo Reino. Geografía política, pactismo y diplomacia durante el interregno en Nueva Granada, 1808-1816*, Bogotá, Universidad Externado de Colombia, 2010. JMF n'hi cita els dos primers.

50. B. CLAVERO, «Claiming for History: An American Hard Case», *Rechtsgeschichte – Legal History* 4, 2004, 28-37; *Nación y naciones en Colombia ...*

51. No només perquè pugua interessar més properament a les Filipines, n'hi ha prou amb invocar els treballs sobre les concepcions i les dinàmiques de les comunitats camperoles de J. C. SCOTT, *The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia*, New Haven, YUP, 1977; *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*, New Haven, YUP, 1985; *Dominance and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*, New Haven, YUP, 1990 (traducció castellana: *Los dominados y el arte de la resistencia*, Era, 2000); *Decoding Subaltern Politics: Ideology, disguise, and resistance in agrarian politics*, Nova York, Routledge, 2013; no hi veig un gir tan pronunciat respecte a una cultura comunitària de drets com el que Timothy Mitchell, atribueix a les dues primeres obres («Everyday metaphors of power», *Theory and Society: Renewal and Critique in Social Theory* 19, 1990, 545-577). Per a un ventall de posicions, vegeu A. SHARMA i A. GUPTA (eds), *The Anthropology of the State: A Reader*, Oxford, Blackwell, 2006. No hi falten els qui temptativament apunten en la direcció diguem-ne scottiana per a Càdis a l'Amèrica: C. GUARISCO, «La Constitución de Cádiz y la participación política popular en la Nueva España, 1808-1821. Balance y nuevas perspectivas», *Revista Complutense de Historia de América* 33, 2007, 55-70; en la pàgina 58: «queda por determinar el impacto del *Ethos* y la Visión del mundo indígena en la cultura política», un *món* que representava, com oportunament hi puntualitza, la majoria. Ambdós crítics saben de què parlen: T. MITCHELL, *Colonising Egypt*, Cambridge, CUP, 1988 (que JMF cita); C. GUARISCO, *Los indios del valle de México y la construcción de una nueva sociabilidad política, 1770-1835*, Zinacantepec, Colegio Mexiquense, 2003.

tadania. Com és usual, JMF no es planteja la falta d'un consentiment ni l'abast d'unes condicions per a cap cas d'extensió de la nacionalitat o de la ciutadania a indígenes o a exesclaus⁵² (no ho dic en femení perquè aquesta participació de gènere no s'hi va contemplar, en el terreny estrictament constitucional, durant aquell llarg segle XIX de manera que poguera interessar als sectors colonitzats). Hi havia més factors adversos dels que solen tindre's a simple vista. Tot plegat és un assumpte que no resulta fàcilment comprensible si no ens detenim en l'extrem ja alludit de la domesticitat.

5. *Domesticitat articuladora de constitucionalisme i colonialisme*

Una clau de Cadis per a la jerarquia personal i col·lectiva era compartida pels altres tres constitucionalismes imperials: la de la *domesticitat* jurídica que JMF identifica respecte al tractament de la humanitat indígena per part dels Estats Units i en relació a treballadors no propietaris en el constitucionalisme francès, però sense relacionar ambdós casos. En el cas dels pobles indígenes, JMF també ha comprovat que s'hi concretava en la consideració d'aquests –tant si estaven a l'abast o com si encara estaven distants en territoris ambicionats– com a *nacions* en estat de *domesticitat* sota la *tutela* dels Estats Units. Són termes precisos, d'un ordenament de família aliens a l'univers constitucional o, millor dit, desdoblats d'aquest.

La indígena era, en efecte, una manifestació –i no la primària– de les vàries d'aquesta categoria jurídica d'allò domèstic o familiar. Totes provenien de temps preconstitucionals, però que no només es van conservar, sinó que es van potenciar sota el sistema constitucional –el de drets, de ciutadania i de representació. Com també pot procedir de temps anteriors el sistema del desdoblament, en alguns casos, inclosa la mateixa especialització de l'espai colonial, que JMF destaca com més propi d'uns temps nacionals.⁵³

Tot açò resulta clau perquè interessa, efectivament, a la duplicitat entre els espais constitucional i colonial –així com neuràlgicament a l'entrellaçament i la contaminació–, a aquest extrem bàsic de *La nación imperial*. En estat de *domesticitat*

52. S'hi pot confrontar, respecte els Estats Units, R. B. PORTER, «The Demise of the Ongwehoweh and the Rise of Native Americans: Redressing the Genocidal Act of Forcing American Citizenship upon Indigenous Peoples», *Harvard Blackletter Law Journal* 15, 1999, 107-183; *ongwehoweh* significa poble, nació o la mateixa identitat cultural i política en mohawk, per extensió a altres pobles confederats, el subjecte constituent d'Haudenosaunee, l'anomenada Confederació Iroquesa, com verem més avant (notes 59 i 112); i més extensivament encara, la constituença de cada poble. L'autor va mantenir una polèmica sobre «The Demise of the Ongwehoweh»: R.B. PORTER, «Two Kinds of Indians, Two Kinds of Indian Nation Sovereignty: A Surreply to Professor LaVelle», *Kansas Journal of Law and Public Policy* 11-3, 2001-2002, 629-652.

53. PORTILLO, *Fuero indio...*, 30: «un rasgo no menor de la “modernidad” hispana fue la producción de un derecho dicotómico (que distinguía entre espacios “de razón” y otro que quedaba en calidad del propio de una especie de catecúmenos permanentes) que “re-espacializó” los nuevos dominios de la monarquía». N'és duplicació la històrica que hi subratlla i el debat en si i per al moment constitucional: ANNINO, *Acerca de lo imperial...*

–com a extensió regular de la família patriarcal sota autoritat o tutela privada o pública, de caràcter discrecional, amb competència disminuïda de la justícia, amb drets així reduïts i intervinguts– se situaven la dona, el fill no emancipat, l'esclau, el llibert, el treballador que hui diríem per compte d'altri, el no-treballador sense propietat, el rodamón o nòmada, el no-cristià... i l'indígena, fins i tot el convers.⁵⁴ És una dimensió del primer sistema constitucional –dimensió pròpia encara que heretada amb la corresponent adaptació– que haguera merescut tractament conjunt i en detall. JMF té ben present, per exemple, la dada de la degradació constitucional de la condició de la dona, però no l'estudia en particular conforme a aquest estat compartit amb tots els subjectes sotmesos a la duplicitat específicament domèstica.⁵⁵

La falta d'atenció als estats de domesticitat pot portar JMF a repetir tòpics com el de l'existència de «sufragi universal» en les constitucions espanyoles de Cadis i de 1869, encara que en la primera quedaven exclosos no solament la dona, sinó també el fill major d'edat no emancipat, el treballador per compte d'altri (tingut igualment per domèstic, sotmés a l'autoritat del pare-patró encara que el treball es desenvolupava fora de l'àmbit familiar), el no censat en parròquia catòlica i el rom (gitano) no assentat. El 1869 continuaven operant les dues primeres exclusions (inclusivament la del fill major d'edat) i no s'havien encara buidat del tot les seqüeles d'altres domesticitats; respecte a la laboral, el codi civil la reflectiria ben prompte.⁵⁶ L'exclusió del treballador ha sigut molt debatuda pel que fa –i en concret– a Cadis, perquè s'hi donaren interpretacions restrictives de l'exclusió per domesticitat, sense que pugui dir-se que hi haja a hores d'ara una conclusió modulada i pacífica en la historiografia.⁵⁷ En tot cas, no és en les constitucions, sinó en els codis

54. CLAVERO, *Freedom's Law and Indigenous Rights...*, capítol 1. La dependència domèstica s'ha argumentat que fins i tot es va aplicar a les colònies europees en tant que colònies i no només als pobles indígenes, però açò s'ha d'entendre només com a analogia del dret corporatiu que resulta en tuteles d'entitat diversa: J. P. GREENE, *Peripheries and Center: Constitutional Development in the Extended Politics of the British Empire and the United States, 1607-1788*, Nova York, W.W. Norton, [1986] 2008, 10; JMF l'utilitza a altres efectes. B. CLAVERO, «Tutela administrativa o diàlogos con Tocqueville», *Quaderni Fiorentini* 24, 1995, 419-468; JMF la cita en una primera versió.

55. Molt incisivament per al cas dels Estats Units, amb una història que no només afecta la dona casada, vegeu H. HARTOG, *Man and Wife in America: A History*, Cambridge, HUP, 2000. Afegiu-hi A. D. STANLEY, *From Bondage to Contract: Wage Labor, Marriage, and the Market in the Age of Slave Emancipation*, Cambridge, CUP, 1998. I interessa ara (2015) –ja que es tracta d'una història que ens continua important– el *Brief of Historians of Marriage and the American Historical Association as 'Amici Curiae' in Support of Petitioners* en el cas «Obergefell et alii» davant la Suprema Cort Federal que ha portat a constitucionalitzar el matrimoni igualitari sense discriminació per orientació sexual: [supremecourt.gov/ObergefellHodges/AmicusBriefs](https://www.supremecourt.gov/ObergefellHodges/AmicusBriefs).

56. B. CLAVERO, «Derecho liberal y laboral entre código y cultura», dins *Ins Wasser Geworfen und Ozeane Durchquert. Festschrift für Knut Wolfgang Nörr*, Colònia, Böhlau, 2003, 83-103; VALLEJO, «Paradojas del sujeto...», 173-199.

57. PORTILLO, *Fuero indio...*, 198: «debemos manejanos con puras conjeturas», però alhora donant dades sobre l'esmentada restricció de la domesticitat laboral. Tot subratllant el caràcter

civils –en cas d’haver-n’hi, des del prototip napoleònic– on es formula i amb els quals s’imposa la duplicitat respecte a la dona i –per bé que en matèria contractual ja no explícitament domèstica– al treballador. JMF ho detecta, però no ho explora, i només quan el codi francès s’estén a colònies hi considera algun que altre cas de duplicitat afegida.⁵⁸

Fins i tot amb tot l’extens tractament de l’esclavitud, el cas de la domesticitat del treball per compte d’altri –que situa sota un règim similar– se li escapa quasi per complet a JMF. Hi adverteix la presència en les colònies britàniques per l’Amèrica i per Austràlia de l’*indentured servant*: el treballador sota règim temporal pràcticament d’esclavitud, a canvi –al principi i en general– del finançament de la immigració des d’Europa. «Semiesclavo», l’anomena JMF, per «servidumbre judicial» –la qual cosa no és el cas més general. «Servidumbre contratada» també anomena la condició, cosa que és ben diferent, ja que no hi adverteix que el treballador ordinari –el *hired servant* o contractat– era també això: *servant* o servent, en la mesura que estava sotmés a l’autoritat del propietari amb la corresponent disminució radical de drets. D’altra banda, als Estats Units, JMF dona per liquidada la pràctica de la *indenture* servil –d’aquesta mena de treball forçós– amb la independència, quan durant bastants dècades després encara fou el règim ordinari d’immigració laboral i s’hi trobava, fins i tot, reconeguda i garantida per la Constitució federal.⁵⁹

JMF es refereix al moviment de mà d’obra entre dominis britànics, després de l’abolició de l’esclavitud –sobretot entre l’Índia i el Carib–, com de «treballadors contractats», per bé que eren *indentured servants* assimilats temporalment a es-

extensiu de la categoria de base, vegeu CLAVERO, «Cádiz 1812: Antropología e historiografía...».

58. Hi ajuda, tot i que amb escassa atenció al codi, S. BELMESSOUS, *Assimilation and Empire: Uniformity in French and British Colonies, 1541-1954*, Oxford, OUP, 2013; li la presta, especialment, a Algèria. Ara bé, per a un terme de la comparació, vegeu F. COOPER, *Citizenship between Empire and Nation: Remaking France and French Africa, 1945-1960*, Princeton, PUP, 2014.

59. JMF, pàgines 123, 902 i 1075. També hi assegura que la independència va suposar «la destrucció de la Confederació Iroquesa» (pàgina 140), quan Haudenosaunee o –pel seu nom colonial–, dita confederació arriba fins el dia de hui a cavall sobre la fornera entre els Estats Units i el Canadà: R. HILL, «Continuity of Haudenosaunee Government», dins J. BARREIRO (ed.), *Indians Root of American Democracy*, Ithaca, Akwekon, 1992, 166-175; I. M. YOUNG, «Hybrid Democracy: Iroquois Federalism and the Postcolonial Project», dins D. IVISON, P. PATTON i W. SANDERS (eds.), *Political Theory and the Rights of Indigenous Peoples*, Cambridge, CUP, 2000, 237-258; G. D. MACLEITCH, *Imperial Entanglements: Iroquois Change and Persistence on the Frontiers of the Empire*, Filadèlfia, UPN, 2011; A. SIMPSON, *Mobawk Interruptus: Political Life Across the Borders of Settler States*, Durhan, DUP, 2014; C. MORGAN, «Site of Dispossession, Site of Persistence: The Haudenosaunee (Six Nations) at the Grand River Territory in the Nineteenth and Twentieth Centuries», dins Z. LAIDLAW i A. LESTER (eds.), *Indigenous Communities and Settler Colonialism: Land Holding, Loss and Survival in an Interconnected World*, Nova York, Palgrave Macmillan, 2015, capítol 10; M. L. OBERG, *Peacemakers: The Iroquois, the United States, and the Treaty of Canandaigua, 1794*, Nova York, OUP, 2016. Dificilment s’haurien pogut realitzar investigacions sobre Haudenosaunee en viu, durant el ple segle XIX, si se l’haguera destruït amb la independència: L. H. MORGAN, *League of the Ho-Dé-No-Sau-Nee or Iroquois*, Nova York, Pergamum, [1851] 2014. Hi tronaré a l’assumpte més avant (vegeu nota 112).

claus.⁶⁰ I no hi veu els problemes que hi hagué amb els simples treballadors –per no dir amb les treballadores dins família pròpia o fora d'ella– pel que respecta a la construcció històrica de la ciutadania estatunidenc i l'exercici de drets, tant privats com d'ordre polític.⁶¹ De fet, el contractualisme del *free labor* –treball lliure en el mercat– no comença a imposar-s'hi, ni tan sols com a ideologia, fins després de l'abolició de l'esclavitud. I la domesticitat de la dona resistirà més temps.⁶²

La dependència d'una bibliografia que tendeix a reduir la duplicitat a aquella que es produeix en al mateix si de la societat metropolitana o a la que existeix

60. I açò malgrat que maneja títols ben expressius: H. TINKER, *A New System of Slavery: The Export of Indian Labour Overseas, 1830-1920*, Londres, OUP, 1974; D. NORHTRUP, *Indentured Labor in the Age of Imperialism, 1834-1922*, Nova York, CUP, 1995; el primer epígraf del qual, després d'entrar en matèria, distingeix el trio de supòsits: «Indentured labor, slavery, and free migrations». Afegiu-hi D. ELTIS (ed.), *Coerced and Free Migration: Global Perspectives*, Stanford, SUP, 2002; E. CHRISTOPHER, C. PYBUS i M. REDIKER (eds.), *Many Middle Passages: Forced Migration and the Making of the Modern World*, Berkeley, UCP, 2007; *middle passage* és el nom per al tràfic atlàntic d'esclaus. El règim de servitud laboral s'enduria en el supòsit de deportació per condemna penal: E. CHRISTOPHER, *A Merciless Place: The Fate of Britain's Convicts after the American Revolution*, Oxford, OUP, 2010; A. WOOLLACOTT, *Settler Society in the Australian Colonies: Self-Government and Imperial Culture*, Oxford, OUP, 2015, capítol 3. Allò que reflecteixen els títols citats per JMF no casa, sens dubte, amb la imatge que té del liberalisme i de l'humanisme britànics, als que em referiré més avant (vegeu nota 75). Fins i tot les visions humanitàries d'aquest colonialisme constaten d'entrada que la *indenture* era, a la pràctica, una forma d'esclavitud: K. GRANT, *A Civilised Savagery: Britain and the New Slaveries in Africa, 1884-1926*, Nova York, Routledge, 2005, 2.

61. K. ORREN, «Master and Servant Law and Constitutional Rights in the United States during the Nineteenth Century», dins W. STEINMETZ (ed.), *Private Law and Social Inequality in the Industrial Age: Comparing Legal Cultures in Britain, France, Germany, and the United States*, Oxford, OUP, 2000, 313-334; C. TOMLINS, *Freedom Bound: Law, Labor, and Civic Identity in Colonizing English America, 1580-1865*, Nova York, CUP, 2010 (i «Forum», amb rèplica de l'autor, dins *William and Mary Quarterly* 68-4, 2011, 701-738); B. Y. WELKE, *Law and the Borders of Belonging in the Long Nineteenth-Century United States*, Nova York, CUP, 2010; K. M. PARKER, *Making Foreigners: Immigration and Citizenship Law in America, 1600-2000*, Nova York, CUP, 2015, capítol 4; A. GOUREVITCH, *From Slavery to the Cooperative Commonwealth: Labor and Republican Liberty in the Nineteenth Century*, Nova York, CUP, 2015; E. L. WONG, *Racial Reconstruction: Black Inclusion, Chinese Exclusion, and the Fictions of Citizenship*, Nova York, NYUP, 2015.

62. E. FONER, *Free Soil, Free Labor: The Ideology of the Republican Party before the Civil War*, Nova York, OUP, 1970; R. J. STEINFELD, *The Invention of Free Labor: The Employment Relation in English and American Law and Culture, 1350-1870*, Chapel Hill, UNCP, 1991; C. TOMLINS, *Law, Labor, and Ideology in the Early American Republic*, Cambridge, CUP, 1993; A. D. STANLEY, *From Bondage to Contract: Wage Labor, Marriage, and the Market in the Age of Slave Emancipation*, Cambridge, CUP, 1998; S. L. ENGERMAN, *The Terms of Labor: Slavery, Serfdom, and Free Labor*, Stanford, SUP, 1999; R. J. STEINFELD, *Coercion, Contract, and Free Labor in the Nineteenth Century*, Nova York, CUP, 2001; L. F. EDWARDS, *The People and Their Peace: Legal Culture and the Transformation of Inequality in the Post-Revolutionary South*, Chapel Hill, UNCP, 2009. JMF coneix *Free Soil...*, *From Bondage to Contract...* i *Terms of Labor...*, però no li serveixen per discernir entre esclavitud, servitud laboral i treball lliure contaminat encara –i fins i tot jurídicament i no només sociològica– de subordinació servil. A aquest efecte concret, els títols més útils són els de Robert Steinfeld.

entre els sectors imperialistes i colonialistes de centre i de diàspora, pesa també en la visió i categorització d'allò que s'hi intenta analitzar. En el cas dels Estats Units –al respecte del qual s'hi contempla més la humanitat sotmesa al colonialisme– s'exposa, com està dit, la història de la duplicitat constitucional en el tractament dels pobles indígenes, per bé que no s'atén la veu d'aquests o, almenys, als ressons que, donada la seua entossudida supervivència, puguen arribar fins hui. Si açò s'haguera fet, hauria emergit alguna categoria més rigorosa per als esdeveniments. Hi ha un temps pretèrit emmudit que, per ser present, convé abordar en companyia dels qui hi tenen relació cultural o política, siga personal o col·lectiva.⁶³

6. *Genocidis colonials entre els apercebiments, pocs, i els silenciaments, tots*

En concret, es tracta d'afrontar la formació d'una cultura –que hui diríem genocida– als Estats Units, i de la política efectiva d'extermini deliberat –no preterintencional– d'alguns, bastants, pobles.⁶⁴ Són manifestacions d'un imperialisme –fins i tot el constitucional– que queden, si no fora del camp de visió de JMF, un poc desenfocades en la seua exposició. L'aspecte em sembla clau –no només en relació a l'ahir, sinó també per al hui– donades les responsabilitats pendents per la impunitat històrica d'una part i, de l'altra, al nostre efecte professional, donades les seqüeles que marquen uns límits a les possibilitats de la historiografia. Es tracta, doncs, del genocidi com a element de política colonial, la qual cosa dista també de ser un assumpte interessant tan sols per a la historiografia o alié per complet a l'actualitat.⁶⁵

63. W. CHURCHILL, *A Little Matter of Genocide: Holocaust and Denial in the Americas, 1492 to the Present*, San Francisco, City Lights, 1997; d'aquest autor, JMF utilitza una altra obra de similar rigor conceptual més que no pas historiogràfic: W. CHURCHILL, *Kill the Indian, Save the Man: The Genocidal Impact of American Indian Residential Schools*, San Francisco, City Lights, 2004. Les evidències de genocidi s'hi han situat més enllà de tot dubte ronable amb els treballs que tot seguit registre.

64. En els termes de genocidi que anem a veure, per a ambdues dimensions, tot començant per la cultural, vegeu B. C. LINDSAY, *Murder State: California's Native American Genocide, 1846-1873*, Lincoln, UNP, 2012, capítols 1 a 3; HIXSON, *American Settler Colonialism...*, capítols 2 a 5; «Indigenous Peoples, Genocide in California, and Politics of the Academy: Intersecting Systems of Domination», *American Behavioral Scientist* 58-1, 2014. Hi ha apropaments comparatius en els mateixos termes de genocidi entre casos que anem a contemplar, com l'australià i l'estatunidenc: B. MADLEY, «Tactics of Nineteenth-Century Colonial Massacre: Tasmania, California and Beyond», dins P. G. DWYER i L. RYAN (eds.), *Theaters of Violence: Massacre, Mass Killing and Atrocity throughout History*, Nova York, Berghahn, 2012, 110-125. Per ampliar el radi comparatiu, vegeu S. TOTTEN i R. K. HITCHCOCK (eds.), *Genocide: A Critical Bibliographic Review*, vol. 8, *Genocide of Indigenous Peoples*, New Brunswick, Transaction, 2001.

65. B. CLAVERO, «Delito de genocidio y pueblos indígenas en el derecho internacional», dins A. PARELLADA i L. BELDI (eds.), *Los Aché del Paraguay: Discusión de un Genocidio*, Copenhaguen, IWGIA, 2008, 23-42; ¿Hay genocidios cotidianos? Y otras perplejidades sobre América indígena, Copenhaguen, IWGIA, 2011. Per a suport sobre un concepta tan vexat, vegeu B. CLAVERO, *Genocide or Ethnocide, 1933-2007: How to Make, Unmake, and Remake Law with Words*, Milà, Giuffrè, 2008.

La nación imperial entra en el capítol amb expressions com la de «destrucció del món» d'algun poble, en relació a la seqüela genocida de la incorporació de Texas com a estat ja constituït i de la conquesta del *Southwest* amb la immediata elevació a estat de Califòrnia. Per a aquest moment, JMF cita algun registre bibliogràfic sobre l'«holocaust» –tot fent referència al «propòsit genocida»– sense cap altra elaboració que la tòpica de la propagació de malalties (com a pal·liatiu de la responsabilitat, com si no n'hi haguera pel fet de fomentar-s'hi les condicions que provocaven, amb coneixement, epidèmies letals). S'hi suma la preferència per termes de resultat objectiu, com el d'«extinció», en comptes dels d'acció deliberada, com el d'extermini. Davant les evidències –en un segon moment de tornada a l'assumpte–, JMF parla de «política genocida» però mai de genocidi consumat; més desglossadament, de «guerra de destrucció» i «tàctica de terra cremada i d'esgotament físic» que anaven unides a fams i malalties; finalment, ara: «extermini i el confinament».⁶⁶

El desdoblament d'una justícia militar sumària i d'una forma de guerra sense quarter –contra combatents no considerats regulars– que es van arbitrar contra els mexicans i es van aplicar més als indígenes, ha contribuït a l'interès de JMF.⁶⁷ I no s'ha de distingir entre els excessos privats i les responsabilitats públiques, des del moment en què la impunitat i, per tant, la complicitat –com a mínim– de les instàncies polítiques fou la regla.⁶⁸ En el context de la cultura genocida hi hagué de tot, inclusivament i provada, episodis de guerra biològica mitjançant la distribució de mantes infectades per iniciativa militar.⁶⁹

66. R. THORNTON, *American Indian Holocaust and Survival: A Population History since 1492*, Norman, University of Oklahoma Press (UOP), 1987; JMF el cita i el glossa en les pàgines 714 i 722; en la pàgina 1.176, per al segon moment, però en la pàgina 1180 hi diu «*extinction* o *segregation*, apropiadas quizás en otros contextos», no serien les paraules adequades, ni tan sols extinció, per descriure-hi els fets. Afegiu-hi D. E. STANNARD, *American Holocaust: Columbus and the Conquest of the New World*, Nova York, OUP, 1992. El primer moment és l'expansió a costa de Mèxic a mitjan segle XIX i, el segon, al cap de pocs anys, el de les *Indian Wars* posteriors a la Guerra Civil i la potenciació de la Unió, és a dir, de l'Imperi: HIXSON, *American Settler Colonialism...*, capítol 6.

67. H. M. KINSELLA, *The Image Before the Weapon: A Critical History of the Distinction between Combatant and Civilian*, Ithaca, CrUP, 2011, capítol 4; J. F. WITT, *Lincoln's Code: The Laws of War in American History*, Nova York, Free Press, 2012, part II.

68. En els casos rars en què hi va haver investigació oficial, els resultats serveixen més valor per a la historiografia i la memòria de hui que no pas per a la justícia d'ahir: J. A. GREENE i D. D. SCOTT, *Finding Sand Creek: History, Archeology, and the 1864 Massacre Site*, Norman, UOP, 2004; KINSELLA, *The Image Before the Weapon...*, capítol 4; L. CALHOUN, *Public Memory of the Sand Creek Massacre*, Amherst, Cambria Press, 2012; A. KELMAN, *A Misplaced Massacre: Struggling over the Memory of Sand Creek*, New Haven, UHP, 2013. En la línia ara habitual de reconeixement de la memòria sense l'assumpció de la responsabilitat, el Sand Creek Massacre National Historic Site és tan recent com de 2007. LINDSAY, *Murder State...*; ens mostra que, en la major part dels casos, la responsabilitat pública fou major que la mera complicitat. Afegiu-hi, respecte el tòpic de mortandad per enfermetat: C. M. CAMERON, P. KELTON i A. C. SWEDLUND (eds.), *Beyond Germs: Native Depopulation in North America*, Tucson, University of Arizona Press, 2015.

69. Com si es tractara d'una llegenda inguriosa, aquest assumpte se li va retreure durament a W. Churchill (*A Little Matter of Genocide...*): T. BROWN, «Did the U.S. Army Distribute Smallpox

Per tant, en haver-s'hi comés genocidis reiterats i en haver desaparegut per això pobles sencers –sense deixar més traces que notícies, si n'hi ha, de la part genocida– no pertoca hui integrar –en tota la seua dimensió– el quadre de la denegació, no ja dels drets i de la representació –com a col·lectius o com a individus–, sinó de mera humanitat. Són pobles a qui l'autorepresentació se'ls va denegar ahir i ja és impossible fer-ho hui.⁷⁰ Com es pot fer una història integral del respectiu Imperi sense el seu testimoniatge? No obstant i malgrat això, el requeriment d'integració historiogràfica d'experiències i perspectives històriques ni tan sols s'hi formula quan la perpetració del genocidi i l'abast dels genocidis no s'hi precisen. Tampoc s'hi percep l'existència d'una cultura genocida com a element de l'imperialisme constitucional, la qual cosa és el caldo de cultiu del negacionisme més irreductible.⁷¹ Les veus mortes estan emmudides a la bestreta.

Blankets to Indians? Fabrication and Falsification in Ward Churchill's Genocide Rhetoric», *Plagiarism: Cross-Disciplinary Studies in Plagiarism, Fabrication, and Falsification* 1-9, 2006, 100-129; però les evidències d'aquesta pràctica continuen estant ací des d'època britànica: LINDSAY, *Murder State...*, 179 i 320; HIXSON, *American Settler Colonialism...*, (pàgina 54, per exemple).

70. K. JACOBY, *Shadows at Dawn: An Apache Massacre and the Violence of History*, Nova York, Penguin, 2008; C. P. KAKEL III, *The American West and the Nazi East: A Comparative and Interpretative Perspective*, Nova York, Palgrave Macmillan, 2011; LINDSAY, *Murder State...*, capítols 4 a 8. Tot i que nega resoludament que fora un cas de genocidi, però amb informació més que suficient per plantejar-ho, vegeu, G. C. ANDERSON, *The Conquest of Texas: Ethnic Cleansing in the Promised Land, 1820-1875*, Norman, UOP, 2005; JMF l'utilitza a la pàgina 714 (nota 216): «el mejor trabajo sobre la política con relación a los indios, con olvido absoluto de la otra cara del problema». Açò mai ho fa constar en el cas contrari, l'absolutament habitual d'ignorar la cara genocida, o si es prefereix, de neteja ètnica –eufemisme que només marca la diferència que hui en dia no està tipificat com a delictes i que serveix, per tant, per eludir la responsabilitat pública pendent.

71. Per a una mostra recent de la postura negacionista que realment encara preval en la historiografia, vegeu A. ALVAREZ, *Native America and the Question of Genocide*, Lanham, Rowman and Littlefield, 2014. En l'òrbita negacionista hi ha una corrent de base estatunidenca que imputa el genocidi a les víctimes: N. A. ROBINS, *Native Insurgencies and the Genocidal Impulse in the Americas*, Bloomington, Indiana University Press (IUP), 2005; A. ROBINS i A. JONES (eds.), *Genocide by the Oppressed: Subaltern Genocide in Theory and Practice*, Bloomington, IUP, 2009; vegeu-hi el capítol 1 sobre l'Amèrica, amb els colonitzadors espanyols com a víctimes de resistències i rebel·lions dels pobles indígenes, en base al mateix N. A. ROBINS, *Genocide and Millennialism in Upper Peru: The Great Rebellion of 1780-1782*, Westport, Praeger, 2002. Per a l'antídot, una mostra de prosecussió d'estudis dignes, on s'hi inclou el Canadà –però no, en canvi, Mèxic, com si no fóra de l'Amèrica del Nord: A. WOOLFORD, J. BENVENUTO i A. LABAN HINTON (eds.), *Colonial Genocide in Indigenous North America*, Durham, DUP, 2014. I sobre la possibilitat efectiva de casos de genocidi colonial de responsabilitat directa no imperial, vegeu M. MAMDANI, *When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism, and the Genocide in Rwanda*, Princeton, PUP, 2001; l'autor del qual, convé saber, és especialista en ciutadania postcolonial o, millor dit, de la postdescolonització: M. MAMDANI, *Citizen and Subject: Contemporary Africa and the Legacy of Late Colonialism*, Princeton, PUP, 1996; *Define and Rule: Native as Political Identity*, Cambridge, HUP, 2012. Més avant podrem apreciar perquè faig distinció entre postdescolonització i postcolonial (vegeu nota 130).

JMF fa referència al «desplazamiento y expropiación», al «declive» o a l'«derrumbe demográfico», la «marginación» i la «ruina de las poblaciones locales» en parlar dels pobles indígenes d' Austràlia i de Nova Zelanda. En el cas australià, fins i tot usa «hecatombe» quan descriu l'efecte de la presència britànica. Però, de la mateixa manera com amb als Estats Units, allò que mostren les evidències és deliberació homicida colonialista i no només danys col·laterals.⁷² Heus ací un moment en què la veu indígena treu el cap gràcies a l'existència d'una versió maori del Tractat de Waitangi, amb categories naturalment diferents a les del text anglès. N'és l'instrument que el 1840 va donar entrada formal a l'imperialisme britànic a Aotearoa (Nova Zelanda), però JMF intenta recuperar una perspectiva de la part colonitzada i prossegueix amb visions de matriu culturalment europea, inclusivament neozelandeses, però no distintament maoris.⁷³ Si s'hi haguera atès la historiografia referent al genocidi, s'hauria vist, a més a més, com la polèmica sobre el delicte ha obert el debat sobre la història dels pobles exterminats.⁷⁴

En relació a Austràlia i a d'altres latituds de domini anglosaxó, el punt cec del genocidi també es deu al fet que *La nación imperial* dóna reiteradament per bona

72. T. BARTA, «Decent Disposal: Australian Historians and the Recovery of Genocide», dins D. STONE (ed.), *The Historiography of Genocide*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2008, 296-322; T. LAWSON, *The Last Man: A British Genocide in Tasmania*, Londres, I.B. Tauris, 2014; J. DOCKER, «A Plethora of Intentions: Genocide, Settler Colonialism and Historical Consciousness in Australia and Britain», *International Journal of Human Rights* 19-1, 2015, 74-89; hi tracta de l'extremisme probablement deliberat a Tasmània, que JMF (pàgines 903-904) presenta com a «operaciones militares» que porten a «la casi extinción». La seua base és la historiografia australiana professional, però negacionista: A. CURTHOYS, «Genocide in Tasmania: The History of an Idea», dins A. DIRK MOSES (ed.), *Empire, Colony, Genocide: Conquest, Occupation, and Subaltern Resistance in World History*, Nova York, Berghahn, 2008, 229-252; B. MADLEY, «From Terror to Genocide: Britain's Tasmanian Penal Colony and Australia's History Wars», *Journal of British Studies* 47-1, 2008, 77-106.

73. JMF (pàgines 883-886) es basa essencialment a l'efecte en J. G. A. POCKOCK, «Law, Sovereignty and History in a Divided Culture: The Case of New Zealand and the Treaty of Waitangi», dins la seua *The Discovery of Islands: Essays in British History*, Cambridge, CUP, [1998] 2005, 226-255. Confronteu-hi J. EVANS, P. GRIMSHAW i D. PHILLIPS, *Equal Subjects, Unequal Rights: Indigenous People in British Settler Colonies, 1830-1910*, Manchester, Manchester University Press, 2003; R. MAAKA i A. FLERAS, *The Politics of Indigeneity: Challenging the State in Canada and Aotearoa New Zealand*, Dunedin, Otago University Press, 2005; M. S. R. PALMER, *The Treaty of Waitangi in New Zealand's Law and Constitution*, Melbourne, Victoria University Press, 2008. Per a compulsió de les posicions de partida, vegeu IVison, PATTON i SANDERS (eds.), *Political Theory...*

74. En el mateix cas australià, vegeu H. REYNOLDS, *An Indelible Stain? The Question of Genocide in Australian History*, Ringwood, Viking, 2001; K. WINDSCHUTTLE, *The Fabrication of Aboriginal History*, Paddington, Macleay, volum 1, *Van Diemen's Land 1803-1847*, i 3, *The Stolen Generations 1881-2008*, 2003-2009; Terra de Van Diemen és el nom colonial de Tasmània, mentre que «generacions furtades» fa referència a la infància indígena arrancada a les comunitats; R. MANNE (ed.), *Whitewash: On Keith Windschuttle's Fabrication of Aboriginal History*, Melbourne, Black, 2003; n'hi ha moltes altres intervencions i contrarèpliques en aquesta *history war*. El primer autor és un negacionista sumament moderat en comparació amb l'ultrisme desencadenat del segon; l'obra col·lectiva ret testimoni plural del benefici historiogràfic de la polèmica sobre el colonialisme i el genocidi.

la pretensió d'un component «humanitari» en el cas del colonialisme britànic, quan, en el seu medi cultural, difícilment cabia el que hui entenem en rigor per humanitarisme.⁷⁵ Arreu pesa la pràctica absència de la perspectiva de la part realment colonitzada, però més completa si cap en els casos d'imperialisme amb població més o menys clònica que feia d'intermediària sobre el terreny amb dinàmiques pròpies. Hi ha una historiografia tradicional –i encara prevalent– que aborda la història colonial com si fóra un assumpte exclusiu d'uropeus per geografia a casa i d'uropeus per cultura en la diàspora, com si un tercer element –o, millor, un primer–, el sotmés precisament al colonialisme, no existira o fóra incapaç de manifestar-se i d'actuar per si mateix. Aquesta és una historiografia on no troba cabuda naturalment el cas del colonialisme continental dels Estats Units. I que no hi té ulls per al genocidi, perquè la vista no distingeix la humanitat agredida. Bé sabem que aquest no és el terreny on se situa JMF, però gran part de la historiografia disponible, amb la persistència solapada de la cultura colonialista d'Europa i de la diàspora, espenta en aquesta direcció.

L'escenari que es perfila així afecta tot el quadre. L'Imperi es contempla des de la metròpoli i la perifèria visible és la clònica. I això encara que ja fa temps que hi ha una altra visió plantejada, que considera que no s'entenen bé els Imperis si es pensa que actuen autònomament respecte a les societats que dominen –des d'un centre i des dels destacaments– sense tindre en compte que aquestes societats pogueren ser tant o més rellevants en la determinació del sistema establert a les diverses perifèries; i sense distingir-hi, a més a més, la humanitat colonitzada del contingent colonialista, i d'altres centres, tant de la primera com de la segona –la primera, per descomptat, en primer lloc.⁷⁶ Si ens posem a contemplar Imperis i colònies, convindria portar l'escala d'estudi i el punt d'observació a l'àmbit, fins i tot, de comunitat –en línia amb la millor antropologia– per al canvi de visió i per

75. CLAVERO, «¿Se debe a derechos humanos la abolición de la esclavitud?...». La consideració de l'«humanitarisme» estatunidenc com a funcional pot afegir-se al genocidi indígena al llarg de HIXSON, *American Settler Colonialism...*. Respecte la militància cristiana, aquest és el tema de TINKER, *Missionary Conquest...*. Ja hi he indicat com la imatge humanitària d'un pressumpte liberalisme britànic pot contribuir a que JMF no identifiqui, tot i tindre-les a la vista, les formes de treball servil promogudes per la Gran Bretanya després de l'abolició de la esclavitud vitalícia (vegeu la nota 60).

76. R. ROBINSON, «Non-European Foundations of European Imperialism: Sketch for a Theory of Collaboration», dins R. OWEN i B. SUTCLIFFE (eds, *udies in the Theory of Imperialism*, Londres, Longman, 1972, 117-140; F. COOPER i A.L. STOLER, «Between Metropole and Colony: Rethinking a Research Agenda», dins F. COOPER i A.L. STOLER (eds.), *Tensions of Empire: Colonial Cultures in a Bourgeois World*, Berkeley, UCP, 1997, 1-56. Ara, analíticament i comparativa, vegeu GO, *Patterns of Empire...*, capítol 2. L'estudi més elaborat sobre la diversificació colonial en un mateix Imperi per diferències entre pobles colonitzats, que mai són pasius, és un cas no contemplat per JMF: G. STEINMETZ, «*The Devil's Handwriting: Precoloniality and the German Colonial State in Qingdao, Samoa, and Southwest Africa*», Chicago, UChP, 2007. Respecte a un cas d'entre els ja vistos, d'interés no només per a les Filipines, vegeu P. A. KRAMER, *The Blood of Government: Race, Empire, the United States, and the Philippines*, Chapel Hill, UNCP, 2006; que JMF utilitza. N'hi ha una edició ampliada, de 2013, que no he vist.

al discerniment entre visions que hauran de ser precises.⁷⁷ De la història particularitzada d'algunes colònies, no de comunitats, se n'ocupa JMF, però la imatge que continua oferint dels Imperis és més aviat compacta, ni que siga a efectes de la comparació com a formacions singularitzades amb les respectives característiques i les corresponents fronteres.⁷⁸

I el fet és que hi ha perspectives claus que no hi emergeixen, per bé que s'advertisca que hi són. Així, exemple, JMF retrau, justament, a Tocqueville, la insensibilitat cap a la població algeriana, però no fa, pel seu compte, esforç per sintonitzar el radar amb experiències o veus amazics o àrabs. En relació als seus quatre casos imperials, JMF tracta extensament l'esclavitud colonial, l'abolició i les formes més o menys encobertes de prossecució de la servitud humana respecte la població lliberta. Però la de la part sotmesa a tals pràctiques no es fa per a què, en el curs del relat, cobre vida a efectes analítics o comparatius. En algun cas, com el d'Haití, en particular, o el de les Antilles, en general, JMF assenyala la necessitat d'atendre-la, però sense seguir el propi suggeriment. Mai s'hi fan vives veus de la part colonitzada. En la majoria dels casos, caldria començar per comptar amb un domini de les llengües més enllà de les imperials.⁷⁹ El resultat és que JMF trau el nas, com a molt, al *middle ground* –en expressions de la historiografia estatunidenca–, és a

77. Per a obres conegudes que de diversa manera posen en primer terme l'esmentat canvi més radical de les perspectives, vegeu C. GEERTZ, *Local Knowledge: Further Essays in Interpretative Anthropology*, Nova York, Basic Books, 1983 (amb traduccions i reedicions); N. THOMAS, *Colonialism's Culture: Anthropology, Travel, and Government*, Princeton, PUP, 1994; J. C. SCOTT, *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*, New Haven, YUP, 1998. El punt de partida de la posició de pobles indígenes el va formular A. L. TSING, *In the Realm of the Diamond Queen: Marginality in an Out-of-the-Way Place*, Princeton, PUP, 1993, pàgina 26: «as culturally different subjects» poden estar «simultaneously inside and outside the state» o, tant és, de l'Imperi; la citació es reproduïx al final d'una selecció de les pàgines introductòries: A. L. TSING, «Politics on the Periphery», dins J. VINCENT (ed.), *The Anthropology of Politics: A Reader in Ethnography, Theory, and Critique*, Oxford, Blackwell, 2002, capítol 26. Retengueu-hi el títol «Politics on the Periphery», que procedeix de la part primera del llibre.

78. El cas més clar és el de l'Imperi espanyol preconstitucional, amb el pes de la historiografia especialitzada en l'ordenament imperial que salva les evidències de factors adversos (desviació, resistència, retenció, contenció, negociació, acomodació, renúncia, desconexió, diversificació, realitat, simulació...) tot convertint-los –en l'escassa mesura que els observa– en un element caracteritzador del mateix projecte metropolità: V. TAU ANZOÁTEGUI, *Casuismo y sistema. Indagación histórica sobre el espíritu del Derecho Indiano*, Buenos Aires, Instituto de Investigaciones de Historia del Derecho, 1992. La mateixa categoria de *dret indià* és una construcció historiogràfica sota la pressumpció colonialista que l'ordenament a l'Amèrica el determinaven les institucions espanyoles des de la metròpoli o sobre el terreny. Tot assumint-la, JMF hi utilitza altres escrits de l'esmentat autor.

79. Per al cas dels Estats Units, cal, ara, confrontar A. Rana («Constitutionalism and Colonial Memory», *UC Irvine Law Review* 5-2, 2015, 263-288) i al citat Fox Jr. («Counterpublic Originalism...»). Sobre l'Algèria i el conjunt variat de les Antilles no en sé suficient com per a indicar contrastos. Per al primer cas em falta, com a JMF, coneixement de les llengües amazigues –dita colonialment berber- i àrab. Per al segon, em falta el maneig de la diversitat de *creoles* o *pidgins*, així com, per descomptat, de les llengües indígenes.

dir, a l'espai de concurrència entre colonialistes i colonitzats, però mai ho fa al *native ground*, que és el terreny de la part que pugna amb el colonialisme –indígena o una altra de sumada, com ara l'esclava i la lliberta.⁸⁰

Ja que he formulat l'interrogant, hi afegiré que no falten intents plausibles de recuperar les veus sotmeses al colonialisme en un passat, d'aquesta manera, no del tot perdut per a una historiografia que obre la possibilitat de recomposició més integral.⁸¹ Cal accedir a la perspectiva de la part sotmesa al colonialisme –la indígena i l'esclavitzada–, que no s'hauria d'afegir a d'altres perspectives, sinó que hauria de resultar clau per a la classificació comparativa i l'anàlisi comparada dels imperialismes. Per exemple, des d'una perspectiva metropolitana, pot resultar pacífic considerar que l'imperialisme britànic i l'imperialisme alemany representen dues classes diferents de colonialisme, però, des de la perspectiva indígena, la classificació ha de resultar polèmica. Tots dos responen a pressupostos culturals i polítics on hi cap perfectament el genocidi. En això, l'Alemanya colonial no es distingeix d'altres imperialismes.⁸²

80. R. WHITE, *The Middle Ground: Indians, Empires, and Republics in the Great Lakes Region, 1650-1815*, Nova York, CUP, 2011 [1991]; K. DUVAL, *The Native Ground: Indians and Colonists in the Heart of the Continent*, Filadèlfia, UPP, 2006; ambdós utilitzats per JMF. «Indians and Europeans failed to create a lasting middle ground»: D. K. RICHTER, «Whose Indian History?», *The William and Mary Quarterly* 52-2, *The Future of Early American History*, 1993, 379-393, en especial la pàgina 390; A. TAYLOR, *The Divided Ground: Indians, Settlers, and the Northern Borderland of the American Revolution*, Nova York, Alfred A. Knopf, 2006; citat per JMF.

81. J. A. BYRD, *The Transit of Empire: Indigenous Critiques of Colonialism*, Minneapolis, University of Minnesota Press (UMP), 2011; S. BELMESSOUS (ed.), *Native Claims: Indigenous Law Against Empire, 1500-1920*, Nova York, OUP, 2012; F. E. MALLON (ed.), *Decolonizing Native Histories: Collaboration, Knowledge, and Language in the Americas*, Durhan, DUP, 2012; G. S. COULTHARD, *Red Skin, White Masks: Rejecting the Colonial Policy of Recognition*, Minneapolis, UMP, 2014. Pot també il·lustrar la història de l'apropiació de Hawai pels Estats Units –que canvia quan es comencen a tindre en consideració les fonts kanaka escrites i orals: N. K. SILVA, *Aloha Betrayed: Native Hawaiian Resistance to American Colonialism*, Durham, DUP, 2004; JMF el cita sense significar-lo. J. K. KAUNUI, *Hawaiian Blood: Colonialism and the Politics of Sovereignty and Indigeneity*, Durham, DUP, 2008. En va desbrossar el terreny S. E. MERRY, *Colonizing Hawaii: The Cultural Power of Law*, Princeton, PUP, 2010. Els estudis de la Universitat d'Stanford (que estan citats en la nota 43) utilitzen sistemàticament fonts en llengües indígenes i ofereixen una sòlida base per a un gir del gènere. Servisca, en tot cas, l'admonició de N. AVELING, «Don't Talk about What You Don't Know»: On (Not) Conducting Research with/in Indigenous Contexts», *Critical Studies in Education* 54-2, 2013, 203-214.

82. I. V. HULL, *Absolute Destruction: Military Culture and the Practices of War in Imperial Germany*, Ithaca, CrUP, 2005, capítol 1; STEINMETZ, «*The Devil's Handwriting*»..., part I; V. LANGBEHN i M. SALAMA (eds.), *German Colonialism: Race, the Holocaust, and Postwar Germany*, Nova York, CUP, 2011, part II. Respecte el colonialisme hispà, el dit provincialisme també es manifesta en l'absència d'un debat seriós sobre la qüestió clau del genocidi –l'espanyol i el llationamaericà– i en la indiferència cap al desenvolupament de casos comparables amb els respectius beneficis historiogràfics (vegeu les notes 64, 67-72 i 74). L'evidència –i, fins i tot, la denúncia– es té des dels moments primerencs: B. CLAVERO, *Genocidio y Justicia. La Destrucción de las Indias, ayer y hoy*, Madrid, Marcial Pons, 2002, capítols 1 i 2; CLAVERO, ¿Hay genocidios cotidianos?..., capítol 1.

Hi haurà casos en què podem trobar-nos amb alguna major facilitat d'accés a la perspectiva colonitzada com és, sense anar més lluny, el de les illes procedents de l'imperialisme espanyol, que els Estats Units s'annexionà després de 1898 –cosa que no es va fer amb Cuba, però sí amb Puerto Rico, les Filipines i la major illa de les Mariannes, Guam. El cas filipí és el més interessant a aquest efecte per la forta presència –majoritària– de pobles indígenes en plural, amb llengües que hui en dia continuen vives. Tanmateix, aquesta possibilitat no s'aprofita per contraposar perspectives més enllà del *middle ground*. La perspectiva que importa substancialment a JMF és l'estatunidenc i, en particular, la que s'expressa a través de la jurisprudència de la suprema Cort Federal que, amb els anomenats *insular cases* –en tractar-se d'illes–, hagué de quadrar el cercle de l'annexió de nous territoris, sense l'horitzó realista d'acabar convertint-se en Estats federats –encara que només fóra pel racisme– i, per tant, sense encaix constitucional als Estats Units.⁸³ El que s'hi va produir fou un altre desdoblament d'allò predicadament constitucional i allò fàcticament colonial, entre tants de vistos i no vistos per JMF.

JMF converteix eixe episodi rellevant del desenvolupament de l'imperialisme estatunidenc –el dels *casos insulars*– en el capítol final del recorregut històric, després d'haver considerat una altra ubicació menys significada.⁸⁴ Són casos certament importants per a la fonamentació jurídica de l'imperialisme ultracontinental dels Estats Units que, de diverses formes, arriba fins hui;⁸⁵ però JMF no entra en aquesta derivació, en concloure la seua història comparada amb els casos insulars. Amb les complexes implicacions constitucionals i amb els dubtes respecte a l'ubicació, eixe final no presenta, en qualsevol cas, una elaboració suficient com per fer

83. KRAMER, *The Blood of Government...*, 4: «race [...] is a core element in the making of formal colonialism in the Philippines»; utilitzat per JMF, encara que amb certa tendència a considerar, en canvi, el factor racista com una derivada sectorial (vegeu-hi la nota 121). J. GO, *Empire and the Politics of Meaning: Elite Political Cultures in the Philippines and Puerto Rico during U.S. Colonialism*, Durham, DUP, 2008.

84. La llarg del capítol 12 («Purgatorio constitucional e infierno de leyes especiales»), que es refereix a Espanya, JMF anuncia reiteradament que el mateix capítol s'estendrà al tractament dels *insular cases*, en base a la transferència de les illes del cas als Estats Units, però l'afer en efecte, finalment –amb bon judici per les possibilitat, tot i fallides– es porta al final del recorregut històric: vegeu el capítol 13 i últim, «Bajo el manto de la igualdad: "Southern Home Rule", territorios, reservas e "insular cases"». Ja sabem que «*Southern Home Rule*» és el moment afroamericà.

85. B. H. SPARROW, *The Insular Cases and the Emergence of American Empire*, Lawrence, University Press of Kansas, 2006; que JMF cita; E. ROMÁN, *The Other American Colonies: An International and Constitutional Examination of the United States' Nineteenth and Twentieth Century Island Conquest*, Durham, Carolina Academic Press, 2006; L. THOMPSON, *Imperial Archipelago: Representation and Rule in the Insular Territories under U.S. Dominion after 1898*, Honolulu, University of Hawaii Press, 2010; G. L. NEUMAN i T. BROWN-NAGIN (eds.), *Reconsidering the Insular Cases: The Past and Future of the American Empire*, Cambridge, Harvard Law School, 2015. Les illes més o menys colonials no són només les que solen registrar-s'hi; per exemple, les rebudes del Japó després de la II Guerra Mundial: D. VINE, *Island of Shame: The Secret History of the U.S. Military Base on Diego Garcia*, Princeton, PUP, 2009; amb una política genocida o si, es prefereix, de neteja ètnica radical.

un tancament a l'altura de l'obra, des de la perspectiva de la part colonialista que és la que JMF privilegia i la que millor domina.⁸⁶

7. *Imperi i Estat reduplicats com a nació*

El dels casos insulars no és l'únic indicatiu de vacil·lació en la presentació final d'una obra tan vasta. El mateix títol, *La nación imperial*, sembla de molt última hora ja que s'hi trasllueixen dubtes de JMF en l'ús dels termes titulars. En els colofons dels dos volums que componen l'obra, el títol que figura encara és un altre: *Nación e Imperio* (eixos mateixos termes, en substantiu tots dos, no només el primer, i a més amb majúscules). Per bé que no tenim el concepte definit, els Imperis estan, com a mínim, identificats: la Gran Bretanya, Espanya, els Estats Units, França... *Nació* és el terme més problemàtic. L'exposició transcorre emprant-lo, generalment, amb minúscula, sense parar-s'hi a definir-lo. Es parla d'Imperi-nació i d'Estat-nació tot arrossegant-s'hi la circumstància que el primer està més identificat que el segon. Què afegeix *nació* a l'un o a l'altre, a Imperi o a Estat? I no és l'Estat el mateix Imperi, si *Nació* pot ser tots dos? Per què, a més, s'hi manté constant el singular (excepte quan es diu «nacions índies» als pobles indígenes, encara que sense major transcendència per a l'exposició i per efecte de la dependència bibliogràfica)?⁸⁷ No s'hauria de prendre el plural seriosament? No és plurinacional tot Imperi, se li aplique o no –adicionalment o alternativa– l'eufemisme actual de multiètnic?⁸⁸

Ho dic perquè JMF parla de «imperis multiètnics», però reserva l'expressió per als Imperis històrics, els preconstitucionals, com si la predicació constitucional de

86. La falta d'elaboració es pot deure a que, tot i ocupar-s'hi d'aquests *insular cases* –i que hi toca també casos jurisprudencials referents als pobles indígenes–, JMF no considera en tota la seua importància el factor judicial de l'imperialisme estatunidenc: «America's extraterritorial empire was a distinctively *judicial* one» (RUSKOLA, *Legal Orientalism...*, 172), hi inclou en la justícia imperial des de la Suprema Cort Federal fins l'última jurisdicció consular. ABLAVSKY, «Beyond the Indian Commerce Clause...», 1.080: «early American legal thought on Natives transmuted into the nineteenth-century international law of empire» per obra de la jurisprudència de la Suprema Cort Federal. Per a una reavaluació de la posició de la justícia en la història constitucional comparada –incloent-hi els Estats Units i els pobles indígenes de dins de les seues fronteres–, vegeu B. CLAVERO, *El orden de los poderes. Historias constituyentes de la trinidad constitucional*, Madrid, Trotta, 2007; citat per JMF.

87. Entre la bibliografia hui en dia abundant, serveix també el cas dels Estats Units per a un contrast de mostra en un ús de *nación* que se situa en el terreny polític sobre una base cultural sense que s'entenga l'equiparació en el sentit constitucional de nació que JMF –com tants i tantes altres– assumeix: N. B. DHUTU, *Shadow Nations: Tribal Sovereignty and the Limits of Legal Pluralism*, Nova York, OUP, 2013.

88. Des del subtítol original perdut en l'edició espanyola, vegeu BURBANK i COOPER, *Empires in World History...*; i des de la mateixa arrancada. «Throughout history, most people have lived in political units that did not pretend to represent a single people. Making state conform with nation is a recent phenomenon, neither fully carried out nor universally desired», cosa que JMF, sens dubte, no impugna si no és implícitament amb les qualificacions de nació (*a single people*) en singular. SHAHAR, «*Legal Pluralism and Empires...*»; vegeu-hi les conclusions de Paul D. Hallyday i dels editors, J. Burbank i F. Cooper.

nació diluïra per si sola la persistent plurinacionalitat. En el cas espanyol, es diu que va haver-hi «nacions històriques», encara que sense relacionar-se amb la multiètnicitat ni incloure-hi els pobles indígenes. Quan al Canadà es produeix, el 1867, la primera «devolució» constitucional per part de la Gran Bretanya –a favor, per descomptat, dels colons i no dels indígenes–, JMF parla de l'erecció d'un «Estat-nació» en el si de l'Imperi. On queda l'Imperi-nació igualment en singular? Encara que s'hi féra l'abstracció completa de la presència de pobles indígenes –que JMF no fa– i tan sols s'hi mirara els elements britànic i francès –com sol fer-se–, malament hi cap el qualificatiu de nació. El Canadà mai ha sigut, ni ha predicat ser, mononacional, tot i existir, certament, aspiracions a un impossible Estat-nació de base anglosaxona.⁸⁹

Ni tan sols la França imperial, per molta obstinació, pot qualificar-se sense més com a nació. Mireu la dependència més pròxima, l'Algèria annexada. Com ja dictaminaren en l'època –i JMF justament ressalta tot ocupant-se'n'hi dels detalls–, ho fou de «monstruositat jurídica» en matèria de nacionalitat i de ciutadania, en situar la població musulmana –per bé que declarada francesa– en la pitjor condició per aconseguir la garantia de drets de mans de la potència colonial, el corresponent Imperi.⁹⁰ Nació era coartada d'Imperi, cobertura de colònia. L'ús és ara, en canvi, innocent? El saneja, retrospectivament, el transcurs del temps? La monstruositat jurídica no és sinó la monstruositat colonial, amb totes les duplicitats i les especialitzacions.⁹¹

89. A banda d'allò citat en termes comparatius (vegeu la nota 73), vegeu C. TAYLOR, *Reconciling Solitudes: Essays on Canadian Federalism and Nationalism*, Montreal, McGill-Queens University Press, 1993; J. TULLY, *Strange Multiplicity: Constitutionalism in an Age of Diversity*, Cambridge, CUP, 1995; W. KYMLICKA, *Finding Our Way: Rethinking Multicultural Relations in Canada*, Toronto, OUP, 1998; A-G. GAGNON i J. TULLY (eds.), *Multinational Democracies*, Cambridge, CUP, 2001; P. MACKLEM, *Indigenous Difference and the Constitution of Canada*, Toronto, University of Toronto Press, 2002; K. LADNER, «An Indigenous Constitutional Paradox: Both Monumental Achievement and Monumental Defeat», dins L. HARDER i S. PATTEN (eds.), *Patriation and its Consequences: Constitution Making in Canada*, Vancouver, University of British Columbia Press, 2015, capítol 13.

90. L'expressió –en concret «legal and political monstrosity»– es va utilitzar també davant les conseqüències de la identificació arbitrària del dret aplicable, sense la possible cobertura constitucional, per la *Court for China* dels Estats Units, en realitat tribunal a la Xina per a casos de i contra estatunidencs –així de colonialment– a la qual cosa ja m'hi n'he referit: RUSKOLA, *Legal Orientalism...*, 295-296 i notes 69-72. Per a la ciutadania estatunidenca a la Xina, la «monstruositat jurídica» implicava acollir-se a la jurisdicció dels Estats Units sense poder fer-ho a la Constitució –a la corresponent garantia de drets–, a la fi, l'enèssim desdoblament colonial. El garbull i la manipulació entre nacionalitat i ciutadania que JMF contempla a l'Algèria francesa també es dona en espais colonials de l'Imperi estatunidenc: *American Quarterly* 57-3, 2005, monogràfic sobre *Legal Borderlands: Law and the Construction of American Borders*; C. D. BURNETT, «“They Say I Am Not an American...”: The Noncitizen National and the Law of American Empire», *Virginia Journal of International Law* 48-4, 2008, 659-718.

91. Paga la pena reproduir la descripció –més realista en tots els elements del que puga semblar– del dret aplicat per la *Court for China* que RUSKOLA (*Legal Orientalism...*, 174) construeix tot emmulant la famosa classificació xinesa dels animals, forjada per la fantasia de Jorge Luís

JMF hi manté el singular de nació, tot qualificant a l'Imperi o a l'Estat, fins i tot en casos de palesa plurinacionalitat en la mateixa metròpoli, com el de la Gran Bretanya o el d'Espanya. Podria, fins i tot, dir-se el mateix per a França durant el segle XIX.⁹² Per no dir dels Estats Units. No és, doncs, la mateixa ocurrència d'Imperi-nació la definitiva monstruositat jurídica i, amb això, historiogràfica? Amb tot, la categoria de nació que empra JMF al llarg de l'exposició històrica és la de mera predicació constitucional, fins i tot en els casos on aquesta no es produeix. N'hi hauria suficient amb la formulació, al si de l'Imperi –tot deixant de banda les duplicitats–, de la panòplia de drets, de representació i de ciutadania. D'aquesta manera, segons la terminologia de JMF, *nacional* correspon a *liberal*, com hem vist. Nació seria, doncs, subjecte de llibertat, es confirmara o no. Per a JMF, en dit predicat nacional –concebut per a la metròpoli i expansiu cap a les colònies–, s'hi basaria «el sentit contemporani», el de nació. A part de presumpcions, a l'hora de la veritat resulta un concepte pleonàstic amb Estat i, si escau, mimèticament, amb Imperi. Què aporta l'aparellament amb l'un o amb l'altre? La qüestió resulta intrinant a la llum de les mateixes evidències nodrides que s'hi aporten. I encara ho seria més, si se n'hi afegiren d'altres.⁹³

Borges: «In China, American law is divided into: (a) comprador [sic] custom belonging to the Emperor, (b) Unequal Treaties written at gunpoint, (c) anything but the Constitution, (d) the Code of the Territory of Alaska, except when not, (e) parts of the Code of the District of Columbia (perhaps) but not its penalties (unless we like them), (f) innumerable, (g) the common law, but only if really old, yet not too old, (h) fabulous, (i) again, not the Constitution, (j) prisons in the Philippines, (k) not included in the present classification, (l) et cetera, (m) having just been repealed in Alaska, (n) that from a long way off looks like law». Els ordenaments del Districte Federal i d'Alaska s'aplicaven efectivament a la Xina. Les pense solien complir-se a les Filipines. I la Constitució estava fora de joc.

92. Cal recordar-hi, tot i que encara no estiguera disponible el llenguatge de la plurinacionalitat ni acudira, de fet, a la problemàtica, però molt expressiu a l'efecte: E. WEBER, *Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France, 1870-1914*, Stanford, SUP, 1976 (el títol francès és un pèl elusiu: *La fin des terroirs*, París, Fayard, 1984). Per a quelcom equivalent a la Gran Bretanya, tot i que conclou en dates prematures, vegeu L. COLLEY, *Britons: Forging the Nation, 1707-1837*, New Haven, YUP, 1992; afegiu-hi R. KARATANI, *Defining British Citizenship: Empire, Commonwealth and Modern Britain*, Londres, Routledge, [2003] 2014, que JMF utilitza. Per a Espanya hi ha abundant i, en general, reeixida literatura –però gens equiparable, al meu entendre– sobre la base de la plurinacionalitat, ni dels avanços de la nació singular, no només política sinó també cultural. L'anacronia més flagrant encara pot primar no només respecte l'últim parell de segles: J. A. MARAVALL, *El concepto de España en la Edad Media*, Madrid, CEP, [1954] 2013. El transfons ideològic de l'obra –d'editorial pública– en les varies impressions, en comunió amb la dictadura que havia abolit les autonomies constitucionals de Catalunya i el País Basc, si en alguna cosa pesa encara és més en la historiografia que no pas en la política (vegeu notes 140 i 141). Per al context, vegeu I. PEIRÓ, *Historiadores en España. Historia de la historia y memoria de la profesión*, Saragossa, Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2013.

93. Burbank i Cooper (*Empires in World History...*, capítol 11, últim apartat) hi afronten el binomi *Nation and Empire* en vista de les polítiques de la diferència d'altres experiències imperials –la russa, l'otomana i l'austríaca– i contempen el factor nacional com a variable entre altres d'identitat col·lectiva en l'àmbit de l'imperi-no-nació i podent tindre més a la vista la pluralidad de naci-

En unes precisions terminològiques en l'inici de la seua obra –que no inclouen el concepte de *nació* i on es troba la definició citada de *liberal*–, JMF s'hi mostra recelós de cara a identitats supraindividuals, amb tota la raó, per descomptat, respecte a classificacions massivament excoents o discriminatòries flagrants que hi contempla. Però, per descomptat, n'hi ha i de tota mena, com es reflecteix en les mateixes pàgines de *La nación imperial*, i comença per la pròpia presumpció de la nació com a entitat col·lectiva realment existent per la predicació constitucional. Hi compareixen, de fet, també col·lectivitats d'un moment prenatal o previ a la constitució de l'Estat. Quan es refereix a Cuba, a Puerto Rico i a les Filipines, en les acaballes del segle XIX, JMF hi parla de «societats amb fortes personalitats col·lectives».⁹⁴ Una cosa tan eloqüent no hi diu ni hi contempla, per bé ho té a la vista, respecte a pobles indígenes sotmesos al colonialisme, ni tampoc en relació als diversos pobles de l'arxipèlag filipí resistents tant a Espanya com als Estats Units. Ni en un ni en l'altre període –per molt que s'hi resistiren llavors i per molt que ara JMF s'hi estenga en la consideració del cas– s'hi fa present la seua «personalitat» com a pobles diferents.

A tot estirar, allò que s'hi assenyalava per a les Filipines és la diversitat de «grupos étnicos (por llamarlo de algún modo)», amb parèntesi seu –de JMF. Malgrat la mortaldat provocada successivament per tots dos imperialismes –l'espanyol i, en major mesura o, almenys, més intensivament, el estatunidenc–,⁹⁵ ací segueixen eixos pobles –en plural–, fins i tot, a les Filipines independents que, com és regla en les independències enfront d'Imperis, no descolonitzen internament.⁹⁶ Al contrari que per als casos vistos i exceptuant la referència a alguna massacre, JMF no s'hi ocupa del cost humà del colonialisme a les Filipines, al contrari del que hem vist respec-

ons en concurrència per ser europees –com la polonesa, la txeca, l'hongaresa, la búlgara... i un llarg etcètera si també hi comptem, com ho hauríem de fer, les que no arribarien a formar Estats. En *Empires in World History* aquesta visibilitat és també inferior –si no nul·la– respecte a nacions extraeuropees, llevat que formaren al seu torn un Imperi o esdevingueren Estat-no-del-tot-nació.

94. JMF ha coeditat un llibre en què «personalitat col·lectiva» compareix directament com a «identitat nacional»: M. D. ELIZALDE, J. M. FRADERA i L. ALONSO (eds.), *Imperios y Naciones en el Pacífico, Volum 2. Colonialismo e Identidad Nacional en Filipinas y Micronesia*, Madrid, CSIC, 2001; la presentació, subscripta pels tres editors, ubica «la consolidación de la identidad nacional filipina [...] en las últimas décadas del siglo XIX».

95. J. GO i A. L. FOSTER (eds.), *The American Colonial State in the Philippines: Global Perspectives*, Durham, DUP, 2003; KRAMER, *The Blood of Government...*, capítol 2; A. W. MCCOY, *Policing America's Empire: The United States, the Philippines, and the Rise of the Surveillance State*, Madison, UWP, 2009, segona part; que JMF cita. M. H. HUNT i S. I. LEVINE, *Arc of Empire: America's Wars in Asia from the Philippines to Vietnam*, Chapel Hill, UNCP, 2012, capítol 1; que no és mera història bèl·lica; HIXSON, *American Settler Colonialism...*, capítol 8.

96. A. B. GATMAYTAN, *Negotiating Autonomy: Case Study on Philippine Indigenous Peoples' Land Rights*, Quezon, Center Kasama sa Kalikasan, 2007; sense que eixa identificació ara, després de la descolonització exterior sense descolonització interna, s'estenga a tota la pluralitat de pobles presents. Kramer (*The Blood of Government...*, 6) parla de l'«*internal empire*» sobre «*internal colonial subjects*», particularment, en termes religiosos, de cristians sobre musulmans i animistes o no confessionals; en els geogràfics, de les terres baixes de Luzon, sobre les muntanyes i sobre Mindanao i altres illes meridionals.

te a Austràlia i als mateixos Estats Units.⁹⁷ Tampoc s'hi deté en el cas filipí com a prototip del trànsit d'un imperialisme directe al més actual d'assumpció de les premisses colonials pels Estats independents davant de les potències imperials més o menys postcoloniales.

A més a més, el filipí és un cas on justament ha pogut apreciar-s'hi fins quin punt imperi i nació no han sigut elements coextensius, sinó mútuament disruptius. Respecte a les Filipines, hom pot dir-ho tant de l'Imperi espanyol durant el segle XIX, com de l'estatunidenc, en la primera meitat del XX.⁹⁸ Les mateixes referències del context en el qual sorgiria la nació entre Imperis antics i Imperis moderns –entre allò imperial colonial i allò imperial postcolonial, tot plegat dins d'allò plurinacional– segueixen sumides en la confusió sota l'aparença que unes equacions, les d'Estat-nació i Imperi-nació, basten per a conjurar-la.

8. *Colonialisme formal i imperialisme sense fronteres*

Les Filipines han passat d'un colonialisme a un altre, de l'espanyol a l'estatunidenc i, amb posterioritat, ja fora de l'arc temporal cobert per JMF, a una independència doblegada a una forma més laxa d'imperialisme, el mateix dels Estats Units. Com és un trànsit gens inusual i com l'última és una situació bastant generalitzada i més persistent, s'hi n'ha parlat d'imperialisme informal com una modalitat del mateix l'imperialisme, sense fer cap llicència al llenguatge figurat.⁹⁹ Açò, tanmateix, és quelcom que JMF no assumeix: no entén que existisquen formes d'imperialisme indirecte, com la que els Estats Units –flanquejat principalment per la Gran Bretanya– va establir a la Xina mitjançant la diplomàcia de l'*open door* o del lliure comerç sota condicions de desigualtat i amb un règim de jurisdicció extraterritorial, que s'hi articula en la pràctica a bastants propòsits i, en el seu moment, amb el

97. El recorregut estrictament històric de JMF –tret, per tant, de les *conclusions* a les quals ara em referisc– finalitza de fet un pèl bruscament amb l'escàs tractament dels referits *insular cases* dels Estats Units –en què s'hi inclouen les Filipines– per bé que aquest mateix assumpte li podria haver permès algunes reflexions concloents sobre la importància ulterior de la història contemplada: STATHAM JR., *Colonial Constitutionalism...*; K. RAUSTIALA, *Does the Constitution Follow the Flag? The Evolution of Territoriality in American Law*, Nova York, OUP, 2009.

98. KRAMER, *The Blood of Government...*, 22: «While imperialists often sought to represent global power as the seamless “expansion” of the nation, empire in its formal and informal varieties often meant rupture and discontinuity» per a ells i per als pobles afectats; i el capítol 1 per al colonialisme espanyol. GO, *Patterns of Empire...*, conclusió del capítol 2: «Colonial policies were not shaped by national character, values, or styles but by the very spaces and scenes they aimed to manipulate and manage».

99. W. J. MOMMSEN, *Theories of Imperialism*, Nova York, Random House, 1980, capítol 4, ep. 4 (versió original: *Imperialismstheorien. Ein Überblick über die neueren Imperialismusinterpretationen*, Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1977); hi acredita l'encunyació de la categoria al tàndem Ronald Robinson-John Gallagher, que hi citarem, per descomptat (vegeu nota 106); J. TULLY, «Lineages of Contemporary Imperialism», dins D. KELLY (ed.), *Lineages of Empire: The Historical Roots of British Imperial Thought*, Oxford, OUP, 2009, 3-30.

domini directe sobre les Filipines.¹⁰⁰ És un tipus de política externalitzadora que ha pogut mantindre's i potenciar-se amb posterioritat i no solament respecte a aquestes –tot i que, evidentment, no en el cas de la Xina.¹⁰¹

L'assumpte resulta certament d'actualitat, tot i que, per descomptat, sota diverses formes, entre altres raons per la rellevància que cobra el dret internacional a l'efecte de l'imperialisme informal, com abans ho era per al formal.¹⁰² Impulsada abans de res per Gran Bretanya i els Estats Units, l'extraterritorialitat imperialista per mitjà d'òrgans judicials propis en territoris aliens es va estendre no només a la Xina, l'Imperi Otomà i el Japó, sinó també, per exemple, a l'Iran i a Tailàndia.¹⁰³ Els

100. Sobre l'assumpció de la jurisdicció extraterritorial a la Xina –essencial per a l'articulació de l'imperialisme estatunidenc arreu de la regió per terra i oceà que, de diversa forma, sense dita plataforma, arriba fins el dia de hui– vegeu E. P. SCULLY, *Bargaining with the State from Afar: American Citizenship in Treaty Port China, 1844-1942*, Nova York, CUP, 2001; T. KAYAOĞLU, *Legal Imperialism: Sovereignty and Extraterritoriality in Japan, Ottoman Empire, and China*, Nova York, CUP, 2010, la conclusió; D. S. MARGOLIES, *Spaces of Law in American Foreign Relations: Extradition and Extraterritoriality in the Borderlands and Beyond, 1877-1898*, Atenes, University of Georgia Press, 2011; P. K. CASSEL, *Grounds of Judgment: Extraterritoriality and Imperial Power in Nineteenth-Century China and Japan*, Nova York, OUP, 2012, capítol 2; RUSKOLA, *Legal Orientalism...*; J. J. KRONCKE, *The Futility of Law and Development: China and the Dangers of Exporting American Law*, Nova York, OUP, 2016.

101. RUSKOLA, *Legal Orientalism...*, capítol 4; aquest capítol el coneix JMF per l'anticipament citat. JMF coneix, també –encara que no aprecia, en jutjar-la «mal planteada» i «no [...] muy útil– la polèmica historiogràfica a propòsit de l'encunyament del concepte d'imperialisme informal mitjançant la imposició del lliure comerç desigual: W. R. LOUIS (ed.), *Imperialism: The Robinson and Gallagher Controversy*, Nova York, New Viewpoints, 1976; amb aquesta mena de rebuig, JMF no hi contribueix al debat. Per a W. J. Mommsen (*Theories of Imperialism...*, 87 i 89), el primer treball del tàndem Robinson-Gallagher, que aviat citaré, «has become a classic» pel «profound effect» en les teories sobre l'imperialisme, en haver-lo relacionat i articulat amb les polítiques de lliure comerç i haver permès «a common explanation for a variety of elements which had hitherto been regarded as isolated factors». En els darrers anys tot plegat ha estat ratificat, especialment ara amb GO, *Patterns of Empire...* Entremig, i utilitzat aquest sí per JMF: B. SEMMEL, *The Rise of Free Trade Imperialism: Classical Political Economy, the Empire of Free Trade, and Imperialism, 1750-1850*, Cambridge, CUP, 1970, 2: «Our view of this period was considerably modified when we were told by Callagher and Robinson of "the Imperialism of Free Trade"».

102. D. P. FILDER, «A Kinder, Gentler System of Capitulations? International Law, Structural Adjustment Policies, and the Standard of Liberal, Globalized Civilization», *Texas International Law Journal* 35, 3, 2002, 387-414; les «capitulacions» de referència foren la manera d'extraterritorialització de la jurisdicció en l'Imperi Otomà per part d'altres Imperi com a presumptes protectors de les poblacions cristianes. J. D. HASKELL i B. N. MAMLYUK, «Capitalism, Communism... and Colonialism? Revisiting "Transitology" as the Ideology of Informal Empire», *Global Jurist* 9, 2, 2009, 1-35; B. SIMMS i D. J. B. TRIM (eds.), *Humanitaria Intervention: A History*, Cambridge, CUP, 2011, II part, *The Great Powers and the Ottoman Empire*.

103. Per a altres casos, no conec estudis com els dedicats a la Xina, el Japó o l'Imperi Otomà. Respecte a moments en els quals es planteja el rescat de l'extraterritorialitat, vegeu M. FREY, R. W. PRUESSEN i T. T. YONG (eds.), *The Transformation of Southeast Asia: International Perspectives on Decolonization*, Armonk, M.E. Sharpe, 2003, 113; H. ENAYAT, *Law, State, and Society in Modern Iran: Constitutionalism, Autocracy, and Legal Reform, 1906-1941*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2013, 8 i 118-119. L'extraterritorialitat estatunidenc a arriba fins els anys cinquanta del segle

imperialismes informals d'ahir no són els imperialismes informals de hui, però l'imperialisme sense colonialisme estrictament dit –es vista o no de seda– continua sent-ho. Durant el llarg segle XIX, no fou en absolut un fenomen aïllat, per bé que les reflexions recents sobre l'imperialisme informal en la història –per a contrastar-lo amb l'actual– no acaben de prendre en degut compte els casos d'extraterritorialitat com el de la Xina i companyia.¹⁰⁴

Hui en dia, la historiografia ha revifat l'assumpte davant les pràctiques com, principalment, la dels tractats anomenats de lliure comerç i les polítiques concordants de l'Organització Mundial del Comerç.¹⁰⁵ A efectes tant historiogràfics com polítics, la qüestió essencial està certament advertida des de fa anys: que l'imperialisme mai s'ha reduït al domini directe de colònies, sinó que ha precisat dels més variats recursos informals o d'unes formalitats diferents i que, al propòsit, ha sabut formular polítiques d'aparença atractiva per la seua invocació de llibertat, com ara la del lliure comerç.¹⁰⁶ Agafar la retòrica liberal en el seu sentit literal seria com

passat: SCULLY, *Bargaining with the State...*, 5; respecte el Marroc. En relació al pes més que extraterritorial de l'imperialisme informal, vegeu T. LOOS, *Subject Siam: Family, Law, and Colonial Modernity in Thailand*, Ithaca, CrUP, 2006. Sobre el Japó com a agent, vegeu P. DUUS, R. H. MYERS i M. R. PEATTY (eds.), *The Japanese Informal Empire in China, 1895-1937*, Princeton, PUP, 1989.

104. Go (*Patterns of Empire...*, conclusió) tampoc no hi pren en compte –a l'igual que JMF– la literatura citada sobre l'imperialisme dit informal, els anticipaments dels quals sabem en el cas més significat: el de Ruskola. Ulteriorment, entre ressenyes existents al respecte de dita bibliografia, interessa, en especial, un intercanvi: C. G. S. TAN, «How a “Lawless” China Made Modern America: An Epic Told in Orientalism», *Harvard Law Review* 128, 6, 2015, 1.677-1.704; T. RUSKOLA, «A Response to Professor Tan Review of “Legal Orientalism”», *Harvard Law Review Forum* 128, 2015, 220-224, on s'hi avé. I interessa ara, sens dubte, un estudi intercultural del procés cap a la extaterritorialitat tot considerant la posició xinesa: L. CHEN, *Chinese Law in the Imperial Eyes: Sovereignty, Justice, and Transcultural Politics*, Nova York, Columbia University Press, 2016.

105. RUSKOLA, *Legal Orientalism...*, 203-206. Hom haurà observat que, tant aquest com T. Kayaoglu (*Legal Imperialism...*) i Cassel (*Grounds of Judgment...*) es publiquen entre 2010 i 2013. Cap d'aquests autors és de soca anglosaxona. Hi ha qui assenyala altres detonants de l'actual ecllosió dels estudis imperials com ara els abusos «post 9/11» de l'Imperi estatunidenc, amb els «plenary power» sobre «aliens» (vegeu la nota 10), a Abu Ghraib, Guantánamo i una atapeïda xarxa de centres de detenció secrets: A. L. STOLER (ed.), *Imperial Debris: On Ruins and Ruination*, Durham, DUP, 2013, 3-4. Pot haver-hi més factors concurrents: ANNINO, «Acerca de lo imperial en perspectiva...», 46: «El dato aparentemente curioso es que siempre las caídas de los imperios han provocado un nuevo interés por la temática imperial», tot referint-s'hi a l'ensorrament de l'Imperio soviètic.

106. J. GALLAGHER i R. ROBINSON, «The Imperialism of Free Trade», *The Economic History Review* 6, 1, 1953, 1-15; aquest és el primer treball recollit en LOUIS, *Imperialism: The Robinson and Gallagher...* Tot i que sense la problemàtica més recent del colonialisme informal –n'hi ha temps, amb el sistema encara en vida– vegeu G. W. KEETON, *The Development of Extraterritoriality in China*, Londres, Longmans, 1928 (reedició: Howard Fertig, 1969). Com a investigació –ja historiogràfica– sobre les manifestacions de l'imperialisme, vegeu SCULLY, *Bargaining with the State...* Si canviem de latituds i entrem al segle XX, per a la percepció dels avantatges que podia reportar a l'imperialisme informal britànica la pertinença a Espanya de les Illes Canàries, vegeu D. GARÍ, *Geopolítica, nacionalismo y tricontinentalidad*, La Laguna, Latina (Cuadernos del Mundo 03), 2015, 30.

reduir la grandària d'un iceberg només a la punta que es té a la vista dels qui no se submergeixen sota la superfície d'aigües inhòspites.¹⁰⁷

Heus ací el context més ampli en el qual uns Imperis resulten Nacions en constituir Estats amb pretensions constitucionals o, segons l'equivalència establerta per JMF, *liberals*. Açò, fins i tot, amb independència que allò constitucional o liberal es faça per participar o no –de debò– les colònies i que les evidències no acaben d'abonar l'equivalència conceptual.¹⁰⁸ El context s'hi dilata tant, que definitivament desborda els conceptes. Com podria identificar-se Imperi amb Nació si, entre colonialisme directe i extraterritorialitat colonial, no hi havia fronteres imperials? No n'hi havia des del moment en el qual, com hem vist a la Xina, els Imperis se solapen. Ho feien en el cas no només de la Gran Bretanya i els Estats Units, sinó també d'altres com, per exemple, de França, de Portugal, d'Alemanya i d'Espanya.¹⁰⁹ Pel que fa als qualificatius, diguem-ne imperialisme o colonialisme extraterritorial millor que no pas informal, perquè en coneixia les formalitats precisament jurídiques.

N'hi havia més: la mateixa Xina era un Imperi de caràcter –en gran mesura, a més a més– no territorial, per la qual cosa acceptava –en principi, sense majors

107. «Like judging the size and character of icebergs solely from the parts above the water-line» és la famosa comparació d'arrancada de Gallagher i Robinson («The Imperialism of Free Trade...»); també W. R. Louis i el mateix R. Robinson, («The Imperialism of Decolonization», *Journal of Imperial and Commonwealth History* 22, 3, 1994, 462-511), que també arranquen: «like mistaking the melting tip for the iceberg» seria identificar la descolonització amb el declí imperial. Hi ve al cas l'admonició de P. K. MACDONALD, «Those Who Forget Historiography Are Doomed to Republish It: Empire, Imperialism, and Contemporary Debates about American Power», *Review of International Studies* 35, 2009, 45-67. Per a una reivindicació resolta de la importància de l'aclariment del passat dels Imperis per al plantejament de polítiques del present, vegeu Stoler, McGranahan i Perdue (*Imperial Formations...*, des del prefaci editorial, pàgina XI): aquesta història «has both retrospective value and immediate relevance. Our assessments of the layers of empire, of imperial geologies, are designed to confront confusions of empire in the present».

108. Davant de les evidències de les contradiccions característiques del sediciènt liberalisme en la història imperial (em remet de nou a GO, *Patterns of Empire...*, capítol 2), JMF té la resposta ràpida i entén que n'hi ha prou en apel·lar a un presumpte pluralisme intrínsec: vegeu la pàgina 1.294 contra «aquellos críticos del liberalismo hegemónico que lo entienden como una ideología coherente y unitaria sin atender a la pluralidad problemática y a las expresiones sociales diversas en las que enraizó y que le confirieron sentido», i en particular front a D. LOSURDO, *Contrahistoria del liberalismo*, Barcelona, El Viejo Topo, 2005, (edició original *Contrahistoria del liberalismo*, Laterza, 2005, i en anglès *Liberalism: A Counter-History*, Verso, 2011); abans, vegeu JMF, *La nación desde los márgenes...*, 17, nota 26. En tot cas, les confusions sobre la *indenture* (vegeu la nota 60) poden procedir d'aquesta tant incitant com irregular «contrahistòria» (capítol 3, ep. 6).

109. Per a ulteriors il·lustraciones sobre el cas britànic, vegeu C. G. S. TAN, *British Rule in China: Law and Justice in Weihaiwei, 1898-1930*, Londres, Wildy-Simmonds-Hill, 2008; sobre l'alemany, vegeu STEINMETZ, «The Devil's Handwriting...», part III. Sobre l'extraterritorialitat espanyola en països asiàtics en general o a la Xina en particular, no conec res d'equivalent. El mateix que sobre Portugal i França, només en sé d'abordatges des de la mentalitat encara colonial que ni tan sols detecta l'imperialisme informal. Sobre les informalitats imperials internes per resistència i manca de receptivitat colonials, vegeu A. BURTON, *The Trouble with Empire: Challenges to Modern British Imperialism*, Oxford, OUP, 2015.

problemes– l'acomodament de l'extraterritorialitat d'altres Imperis.¹¹⁰ El mateix es pot dir de l'Imperi Otomà –cada cas amb les seues particularitats–, un Imperi formal penetrat per Imperis informals en el qual, en principi, l'extraterritorialitat tampoc constituïa un cos estrany.¹¹¹ També poden aparèixer Imperis entre Imperis – amb solapaments– en l'escenari més inesperat per a la historiografia dominant, com ara l'americà amb protagonisme de pobles indígenes.¹¹² I encara més cal tindre en compte l'escenari marítim, en el qual l'extraterritorialitat podia ser més expedida, mitjançant jurisdiccions especials no menys colonials i on els solapaments eren normals.¹¹³ Amb tanta i tan variada concurrència, on queden unes fronteres que pogueren ser-ho de les nacions? Per als imperialismes de matriu cultural europea, ni n'hi ha hagut ni n'hi ha.¹¹⁴

110. CHEN, *Chinese Law in the Imperial Eyes...*, capítol 2. L'acomodament inicial de la extraterritorialitat en un Imperi menys territorial com la Xina és un extrem la desatenció del qual s'atribueix a T. Ruskola: TAN, «How a “Lawless” China Made...», 1.692- 1.699.

111. K. BARKEY, *Empire of Difference: The Ottomans in Comparative Perspectives*, Nova York, CUP, 2008; T. KUEHN, *Empire, Islam, and the Politics of Difference: Ottoman Rule in Yemen, 1849-1919*, Leiden, Brill, 2011. Tot considerant la concurrència dels Imperis formals i informals, vegeu S. N. CUMMINGS i R. HINNEBUSCH (eds.), *Sovereignty after Empire: Comparing the Middle East and Central Asia*, Edinburg, Edinburg University Press, 2012.

112. Així és en el cas ja presentat de Haudenosaunee (vegeu les notes 20, 25, 53 i 59): F. JENNINGS, *The Ambiguous Iroquois Empire: The Covenant Chain Confederation of Indian Tribes with English Colonies*, Nova York, W.W. Norton, 1984; W. N. FENTON, *The Great Law and the Longhouse: A Political History of the Iroquois Confederacy*, Norman, UOP, 1988; D. K. RICHTER i J. H. MERRELL (eds.), *Beyond the Covenant Chain: The Iroquois and their Neighbors in Indian North America, 1600-1800*, University Park, Syracuse University Press, [1987] 2003; aquesta és una edició ampliada amb un debat historiogràfic, vegeu les pàgines XI-XVIII. T. J. SHANNON, *Iroquois Diplomacy on the Early American Frontier*, Nova York, Viking, 2008; per a algun altre cas, vegeu P. HÄMÄLÄINEN, *The Comanche Empire*, New Haven, YUP, 2008; aquest el cita JMF. I el «Forum» al respecte en *History and Theory: Studies in the Philosophy of History*, 52, 1, 2013, 49-90.

113. CLAVERO, «Bioko, 1837-1876...»; respecte de la confluència jurisdiccional dels dominis colonials europeus i americans sobre l'Atlàntic, que intenten reconduir, sota la guia britànica, l'abolició de la trata d'esclaus cap a altres formes de servitud laboral. Per a apropaments al colonialisme marítim, vegeu S. BANNER, *Possessing the Pacific: Land, Settlers, and Indigenous People from Australia to Alaska*, Nova York, HUP, 2007; B. CUMINGS, *Dominion from Sea to Sea: Pacific Ascendancy and American Power*, New Haven, YUP, 2009; L. BENTON, *A Search for Sovereignty: Law and Geography in European Empires, 1400-1900*, Cambridge, CUP, 2010; D. ARMITAGE i A. BAASHFORD (eds.), *Pacific Histories: Ocean, Land, People*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2014.

114. Per abundar en el cas hui en dia indubtablement més significat, vegeu A. GOLDSTEIN, «Toward a Genealogy of the U.S. Colonial Present», dins A. GOLDSTEIN (ed.), *Formations of United States Colonialism*, Durham, DUP, 2014, 1-30; hi comença: «The United States of America has never been a uniform or unequivocal geopolitical entity. [...] Rather, the United States encompasses a historically variable and uneven constellation of state and local governments, indigenous nations, unincorporated territories, free associated commonwealths, protectorates, federally administered public lands, military bases, export processing zones, *colonias*, and anomalies such as the District of Columbia that do not comprehensively delineate an inside and outside of the nation-state», i quelcom més: «The heterogeneity of this condition is not exceptional to the United

El context –en tota l'amplitud– tampoc casa amb el panorama d'uns pobles colonitzats que s'hi transmuten en nacions pròpiament dites només quan i perquè es constitueixen en Estats i als que no se'ls franqueja la metamorfosi en cas de faltar aquest accés (en el qual tampoc sol donar-se la correspondència efectiva entre Estat, com a entitat política, i nació, com a col·lectivitat cultural). Contrastem allò vist sobre la composició dels Imperis; recordem la conveniència de contemplar-los no des del centre metropolità, sinó des de la perifèria indígena, des de les comunitats humanes que per a elles mateixes no són extrems, sinó centres. Quina nació en singular hi cap, llavors, malgrat totes les pretensions estatals o imperials? Només una: la d'aquestes comunitats per a elles mateixes. La resta serà una altra cosa: nació també si es vol, però en un sentit diferent al de comunitat humana. Ja se sap que *nació* és un concepte performatiu on n'hi haja, però no tant com per a transformar, sense més –per prestidigitació constitucional–, allò heterogeni en homogeni; com per a generar col·lectivitats humanes d'identitat acreditada més *ençà* de la qualificació política.¹¹⁵

Les situacions imperials poden arribar a ser realment complexes, ahir com hui. Existeix també el cas d'Estats-Imperis, les fronteres imperials dels quals no arriben fins les oficials estatals, les reconegudes internacionalment. Llatinoamèrica ho il·lustra.¹¹⁶ Pot tractar-se fàcilment d'Imperis menors assetjats per Imperis majors que, a la recerca de recursos depredats en les metròpolis, pugnen per la conquesta dels territoris indígenes independents. I ho fan a través, ja no de missions religioses, sinó d'empreses econòmiques amb el suport dels Estats i de les organitzacions in-

States». Conté capítols relatius a la persistència de la cultura colonial –fins i tot quan pretesament s'està superant– com ara el quart: J.K. KAUANUI, «A Sorry State: Apology Politics and Legal Fictions in the Court of the Conqueror».

115. Ja s'hi ha indicat que Xile encaixa perfectament amb el perfil d'Imperi-nació traçat per JMF, per bé que ell no ho constata per a cap Estat llatinoamericà. El qüestionament es planteja finalment respecte el qualificatiu nacional, però no el substantiu imperial amb la dimensió colonial. Entre la història oral i l'arxiu documental, hi ha estudis per comprovar-ho des de la perspectiva de la comunitat. Hi conjuga fonts, les orals i les escrites, i obri, així perspectives: ens remetem a F. E. MALLON, *La sangre del copihue. La comunidad Mapuche de Nicolás Ailío y el Estado chileno, 1906-2001*, Santiago, Lom, 2004, (la versió en anglès: *Courage Tastes of Blood*, Durham i Londres, DUP, 2005). Per il·lustrar-ho: la mera predicació constitucional de comunitat nacional atropella els drets i la representació, sota la pretensió de ciutadania, dels pobles indígenes entre Antofagasta i Rapa Nui, passant-hi per Wallmapu: CLAVERO, «Reconocimiento Mapuche de Chile...».

116. *Pueblos indígenas en aislamiento voluntario y contacto inicial*, Copenhague, IWGIA, 2010; també tracta d'Amèrica però és distint al citat a la nota 39 sobre l'Amazònia i el Gran Chaco. COMISIÓN INTERAMERICANA DE DERECHOS HUMANOS, *Pueblos indígenas en aislamiento voluntario y contacto inicial en las Américas*, Copenhague, IWGIA, 2014. Durant els anys 2009 i 2010, el mateix International Work Group for Indigenous Affairs dedicà una sèria d'informes a alguns d'aquests pobles: *Paraguay: El Caso Ayoreo*; *Bolivia: Entre el Etnocidio y la Extinción*; *Venezuela: Los pueblos indígenas aislados o con poco contacto*; *Ecuador: Caminantes de la Selva. Los pueblos en aislamiento de la Amazonía ecuatoriana*; *Perú: Despojo Territorial, Conflicto Social y Exterminio. Pueblos indígenas en situación de aislamiento, contacto esporádico y contacto inicial de la Amazonía peruana*.

ternacionals, motiu pel qual encara mereixen el qualificatiu d'imperial.¹¹⁷ Encara més, amb tot el desenvolupament del dret internacional dels drets humans –incloent-hi ara, també, el reconeixement dels drets dels pobles indígenes– l'ordre supra-estatal continua estant ara, com ho va estar en el passat, al servei, en últim terme, d'empreses imperials, ara quasi globals.¹¹⁸

Les nacions imperials segueixen turmentades entre les pretensions estatals i les polítiques sense fronteres –per excés o per defecte–, i no poden aconseguir una identitat neta.¹¹⁹ Tot açò que es refereix a les categories sembla més senzill, per descomptat, quan la nació es redueix de partida a una criatura de l'Estat o, si escau, de l'Imperi per efecte de postulació constituent. Així, en aparença, el panorama s'aclareix. És açò tot el interessa en relació a la tríade de conceptes Estat-Nació-Imperi? N'hi ha una mica més: JMF no conclou la tasca amb la fi del recorregut històric; no acaba encara. El seu tancament es dedica, precisament, a unes reflexions conceptuals que abasten la nació.

9. *D'alguna conclusió sobre la figuració constitucional de la comunitat nacional*

És en unes reflexions finals, on JMF se n'enfronta efectivament amb el repte: «*Algunas conclusiones sobre el orden imperial, la comunidad nacional y el uso de*

117. GO, *Patterns of Empire...*, capítols 3-5; hi ressalta que l'imperialisme informal, quan prevaix sobre l'informal, continua depenent dels mitjans polítics –açò és, de les accions públiques o clandestines de l'Estat– i no es redueix a l'hegemonia econòmica i cultural, amb el ben entès que, en cas contrari, ja no seria imperialisme. I hi fa veure, tant per al cas britànic com per a l'estatunidenc, que no hi ha hagut una evolució línial de l'imperialisme formal cap a l'imperialisme informal, ans combinacions molt bigarrades i desenvolupaments cap a l'informalisme, reversibles en ocasions. Per a més sobre l'imperialisme informal renovat, vegeu C. GEISLER, «New “Terra Nullius” Narratives and the Gentrification of Africa’s “Empty Lands”», *Journal of World Systems Research* 18, 1, 2013, 15-29; J. H. HENDLIN, «From “Terra Nullius” to “Terra Communis”: Reconsidering Wild Land in an Era of Conservation and Indigenous Rights», *Environmental Philosophy* 11, 2, 2014, 141-174.

118. B. MAZLISH, *The New Global History*, Nova York, Routledge, 2006, capítol 4: «The multinational corporations: ruling the world?»; B. CLAVERO, *Derecho Global: Por una historia verosímil de los derechos humanos*, Madrid, Trotta, 2014, capítol 3: «¿Globalización del constitucionalismo? Transnacionalidad de empresas entre poderes y derechos, 1947-2012»; aquesta és una versió ampliada de *Quaderni Fiorentini* 41, 2012, 483-580.

119. Per a obra clàssica, la més editada i debatuda per Mesoamèrica durant tres dècades, que es debat amb el fantasma de la nació –no només la guatemalteca– davant dels pobles indígenes, vegeu S. MARTÍNEZ PELÁEZ, *La Patria del Criollo: ensayo de interpretación de la realidad colonial guatemalteca*, Mèxic DF, FCE, [1970] 1998. Per a un apunt sobre la nació *camba*, criolla o no indígena que es pretén nacional, al Perú, vegeu CLAVERO, «¿Hay genocidios cotidianos?...», capítol 2. Allò dit per a Espanya –que està per fer la història de la nació com a objecte contingent i no com a subjecte necessari– representa la regla general. És tot un senyal que la *nació* hui més poderosa entre totes les nacions de l'univers món siga una literalment anònima, la dels Estats Units o *americana*, que no tan sols, a més a més, s'identifica com a tal en les normes constitucionals. Hi interessien les reflexions d'E. PALTÍ, *La nación como problema. Los historiadores y la «cuestión nacional»*, Buenos Aires, FCE, 2003, apèndix. I recordeu-hi allò advertit per Tsing («Politics on the Periphery...») sobre els pobles «simultaneously inside and outside».

las distinciones raciales». S'hi buiden les incògnites? De moment, *comunitat nacional* és la coneguda nació política, siga predicada d'Imperi o d'Estat sempre en singular, però la pluralitat almenys ara hi torna: «Un aspecto central de la articulación imperial era la jerarquía establecida entre la nación primigenia de las metrópolis y los nacionalismos y, por ende, las naciones en los espacios coloniales».

S'ha de llegir i rellegir. El plural, segons sembla, és efecte, no de l'entitat pròpia dels pobles colonitzats, sinó d'un moviment polític sobrevingut, el nacionalista, que els imaginaria, com si no poguera haver-hi nacions sense nacionalismes o com si les primeres hagueren de ser sempre criatures dels segons, trassumptes seus. Seria comunitat, però comunitat figurada.¹²⁰ Abans que el nacionalisme i la nació es desenvoluparen i donaren, si escau, el fruit de l'Estat, tindríem encara l'Imperi-nació en singular, com a expressió genuïna de «la nació primigènica», la metropolitana per descomptat. JMF ho anomena «imperi-nació» o «nació-imperi» indistintament, reforçant l'equació. Unes reflexions finalíssimes –com a mena de tancament definitiu del llibre– sobre les *distincions racials* en el context de les *nacions imperials* no contribueixen a l'esclariment de la categoria nacional-imperial, d'acord amb allò que ara ens interessa.¹²¹ *La nación imperial* conclou amb les incògnites obertes sobre *nació* i sobre *imperi*, per bé que amb claredat paladina sobre el que aquest segon ha suposat en la història.¹²²

120. La referència coneguda, que JMF hi invoca, és la tan limitada com abusada de B. ANDERSON, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Londres, Verso, 1983; que compta amb edicions ampliades i nombroses traduccions. S'hi pot confrontar, al menys, la pregunta de Partha Chatterjee, «Whose Imagined Community?», en la seua *The Nation and its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories*, Princeton, PUP, 1993, 3-13; que originalment es troba en *Millennium: Journal of International Studies* 20, 3, 1991; també s'hi recull en G. BALAKRISHNAN (ed.), *Mapping the Nation*, Londres, Verso, 1996; i en *The Partha Chatterjee Omnibus*, Oxford, OUP, 1999. Recordeu-vos-en de RICHTER, «Whose Indian History?...». Una resposta *iuris tantum*, açò és, que admet prova en contrari: la nostra història, la de soca colonialista, és història de *comunitats imaginades*, nacions o altres, de les quals a més hi està clamorosament absent la humanitat realment colonitzada.

121. No hi entraré en la qüestió de l'element racista en la història colonial, ja que requeriria un espai propi que, al meu entendre, aclariria davant de tot l'efecte de la dialèctica entre racisme i antiracisme per les Amèriques –en el sentit d'eclipsar-ne la incidència sobre la principal víctima, la indígena– en privilegiar el problema de la esclavitud afroamericana i les seqüeles, efecte al qual JMF no és immune. Al Canadà, s'hi ha produït un debat aclaridor al propòsit: B. LAWRENCE i E. DUA, «Decolonizing Anti-Racism», *Social Justice: A Journal of Crime, Conflict and World Order* 32, 4, 2005, 120-143; N. SHARMA i C. WRIGHT, «Decolonizing Resistance: Challenging Colonial States», *Social Justice: A Journal of Crime, Conflict and World Order* 35, 3, 2008-2009, 120-138; A. KEMPF (ed.), *Breaching the Colonial Contract: Anti-Colonialism in the US and Canada*, Toronto, Springer, 2009, capítol 6.

122. JMF, pàgines XXV-XXXVI i 1.310-1.321; hi postula, contra tot tipus de teleologies i escatologies, l'escrutini «caso por caso y sobre el terreno» dels afers majors com el de la incidència de «la idea de “raza”, de “tribu”, de etnicidad vaporosa»... i entén que en general allò nacional menys imperial –no el mateix imperialisme per molt nacional que fóra– pot servir en últim terme per a superar el factor racista, malgrat tots els episodis colonials d'accentuació extrema del racisme amb regressió en drets i representació. Així conclou *La nación imperial*: «Como tales, aque-

Amb l'equació imperi-nació/nació-imperi, JMF intenta expressar que els Imperis es plantegen formar –inútilment o esbiaixada, amb duplicitat– una sola comunitat política al costat de les colònies. Açò també es podria haver expressat amb imperi-estat o estat-imperi i no s'hi hauria inutilitzat d'aquesta manera el concepte de nació per a un significat tan necessari com el de la comunitat d'una entitat sobretot cultural, que és, a més a més, el sentit inequívoc abans que el dret internacional i el constitucionalisme el manipularen.¹²³ Per a JMF, la cultural és només la «nació antiga» i periclitada. Això d'*imperi-estat* o *estat-imperi* no és pas una ocurrència meua¹²⁴ i serviria, fins i tot, per als Estats federals-imperials, l'Estat d'estats... i de colònies interiors o exteriors. Amb tot, entre imperi-nació i nació-imperi, hi ha *nacions*: les veritablement sotmeses al colonialisme i que no troben espai en *La nación imperial*. La plurinacionalitat intraestatal o intrainperial del temps constitucional no hi té cabuda ni com a fet ni com a dret.¹²⁵ La perspectiva és unilateral o, millor dit, bilateral tan sols entre imperialistes en la metròpoli i colonialistes en la diàspora o més prop de casa, per més que altres perspectives, les colonitzades, pugnen i, fins i tot, treuen el nas. Per a *La nación imperial*, les altres nacions pròpiament dites no existeixen, excepte, naturalment, si s'erigeixen en Estats o, si escau, en Imperis.

Tanmateix, s'ha de reconèixer que, en les coordenades traçades per JMF entre allò antic i allò modern, la nació imperial o l'imperi-nació compleix un sentit: el que fa referència a un projecte de futur –de formació de comunitat política en

llas concepcions [racials en particular o classificatòries jerarquitzants en general] resultaban admissibles o problemàtiques en la medida que formaban parte de una abigarrada cultura de dominio que se construyó como resultado de una larga tradición de supremacía social y mucha elaboración disciplinaria e intelectual en paralelo. Por el contrario resultaban difícilmente asumibles por los millones de seres humanos que las soportaron».

123. CLAVERO, «Cádiz 1812: Antropología e historiografía...», 214-223; per al context espanyol de la concepció de l'equació estat-nació, a fi de potenciar el primer i buidar el segon, al mateix efecte d'eregir uns poders polítics sense hipoteques culturals.

124. K. KUMAR, «Nation-States as Empires, Empires as Nation-States: Two Principles, One Practice?», *Theory and Society: Renewal and Critique in Social Theory* 39, 2, 2010, 119-143. Del compost *empire-state* per a casos com el britànic (no Empire State, el *nickname* de l'Estat de Nova York), en parlen BURBANK i F. COOPER, *Empires in World History...*, 8: «The nation-state proclaims the commonality of its people –even if the reality is more complicated– while the empire-state declares the non-equivalence of multiple populations», de manera que la denominació pot valdre fins i tot quan la inequivalència no es reconega. El primer ús que he vist d'aquesta expressió d'*empire-state* per a distingir-la del pressupost *nation-state* és del mateix F. COOPER, *Colonialism in Question: Theory, Knowledge, History*, Berkeley, UCP, 2005; *empire-states* en l'índex».

125. Per a l'aplicació espanyola en el context comparat europeu, vegeu JMF, «The Empire, the Nation and the Homelands: Nineteenth-Century Spain's National Idea», dins J. AUGUSTEIJN i E. STORM (eds.), *Region and State in Nineteenth-Century Europe: Nation-Building, Regional Identities and Separatism*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2012, 131-148. S'hi recolza en obra pròpia: *Cultura nacional en una societat dividida. Patriotisme i cultura a Catalunya, 1836-1868*, Barcelona, Curial, 1992; *La Pàtria dels Catalans. Història, política, cultura*, Barcelona, La Magrana, 2009.

comú– mitjançant la participació de drets i de representació en algun grau i d'alguna manera, això és, el sentit d'un projecte de construcció imperial de nació com a entitat constitucional. No obstant això, no havíem reservat el qualificatiu *liberal* per a aquesta concepció? Per què no parlar llavors d'*imperis liberals*? Podria també dir-se'n *imperis constitucionals*. Ja hem detectat fins a quins punts aquest gènere de qualificacions poden convertir-se en una mina d'equívocs, però imperi constitucional podria ser una denominació controlable si no abrigàrem i fomentàrem il·lusions sobre l'abast històric del constitucionalisme. El mateix caldria dir respecte a allò que s'anomenava i s'anomena liberalisme.¹²⁶

No anem, vull insistir, a menysprear el significat primordialment cultural de *nació* afegit al polític d'*estat*. Tan sols ho fariem en el cas summament improbable de correspondència redona entre l'un i l'altre, entre allò nacional i allò estatal o l'imperial. D'altra banda, donada la ubiqüitat dels desdoblaments així com l'exclusió de partida dels pobles realment colonitzats,¹²⁷ hauríem de deixar en suspens l'ús de la qualificació d'*imperi* per *nació*, en la mesura que es pose en relleu –com de fet s'hi posa pel mateix JMF– que el projecte es torça o fins i tot es trenca –en el moment que es formula o quan s'intenta activar de debò–, si no és que naix incapaç per a una altra distinta de la cobertura renovada del colonialisme des de la metròpolis o per la diàspora. En nació-imperi o imperi-nació, Nació ja sabem que és la coartada de l'Imperi nu, la seua vestimenta elegant o grotesca, segons la perspectiva.

El suspens també facilitaria la percepció d'un imperialisme extraterritorial, que hui en dia és prevalent i que abans era complementari del colonialisme directe. Per què JMF ni tan sols percep, per exemple, l'existència d'un Imperi estatunidenc no territorial –un *colonialisme sense colònies*– que va arribar a l'extrem de considerar tota la Xina com a territori *americà* a l'efecte de conservació de la nacionalitat o de l'accés a la mateixa, amb la competència subsegüent sobre les persones, els patrimonis i els negocis sense la possibilitat de recurs a l'empara constitucional –

126. A Espanya –tot influint en el plantejament de JMF, malgrat que aquest, en primera instància, procedís de la literatura anglosaxona–, una historiografia sobre els conceptes sense sensibilitat antropològica per les diferències entre cultures en la mateixa història –fins i tot contemporània– impremeix empenta a una consideració encara idealitzada del liberalisme d'allò més adversa per a la percepció dels problemes comuns a l'imperialisme i al constitucionalisme propis de la cultura de matriu europea: J. FERNÁNDEZ SEBASTIÁN, «Liberalismo», dins J. FERNÁNDEZ SEBASTIÁN i J. F. FUENTES (eds.), *Diccionario político y social del siglo XIX español*, Madrid, Alianza, 2002, 371-379. Sobre la Gran Bretanya, ja n'hi hem parlat (vegeu la nota 46).

127. És el quadre en el qual cobra tota la rellevància l'excepció assenyaldada del projecte gadità de ciutadania indígena, per bé que, com he intentat subratllar, tampoc no escapa a un desdoblament d'arrel respecte la posada en pràctica dels drets i de la participació indígenes amb el joc de la domesticitat. L'afer, com convé estudiar-lo, és per la prosecució que tingué el plantejament gadità als Estats llatinoamericans on assolí vigència, com siga, eminentment, el cas mexicà: B. CLAVERO, «Multitud de Ayuntamientos». Ciudadanía indígena entre Nueva España y México, 1812 y 1824», dins LEÓN-PORTILLA i MEYER (eds.) *Los indígenas en la Independencia...*, 433-456. Ja ens consta que JMF no s'hi aventura per aquest camí de la continuïtat del colonialisme espanyol.

perquè el Congrés no el contemplava i la jurisdicció extraterritorial pròpia, l'estatunidenc, no el concedia? JMF tampoc no percep pas aquesta forma d'imperialisme indirecte en el cas britànic.¹²⁸ I com és que tampoc hi adverteix que fou un complement important de l'Imperi britànic, que, amb el declivi de l'imperialisme directe i amb la descolonització de dret internacional, no ha decaigut sinó que s'ha crescut?

Imperialismes formals o informals, colonialismes directes o indirectes, dominis territorials o no-territorials, no representen alternatives entre un pla A i un pla B. Són peces d'un mateix complex que ha variat en composició segons el temps i les latituds. En la prova de l'experiència que és l'exercici del poder a través de la justícia no hi havia, en definitiva, fronteres entre un colonialisme i l'altre –el més i el menys formal.¹²⁹ Cal fer-ne una comparació: de la mateixa manera com s'hi va donar –com hem vist– una preferència per l'*indenture* servil –al costat d'altres formes de treball forçós– sobre l'esclavitud vitalícia, també pot haver-hi finalment raons a favor de l'imperialisme dit informal, respecte al directe; raons en plural perquè no només hi intervé la descolonització relativa impulsada per les Nacions Unides.¹³⁰ Així, per exemple, sembla més econòmica la *indenture* servil que l'esclavitud, i menys costós l'imperialisme dit informal que el directe. De ser-ho així, resulta cridaner que passe tan inadverit com ho fa no solament en la historiografia dominant, sinó també en bona part de la renovadora.¹³¹

128. RUSKOLA, *Legal Orientalism...*, capítol 5; i tot ell per al *colonialism without colonies*, com ja sabem. Respecte el cas britànic, vegeu KAYAOĞLU, *Legal Imperialism...*; CASSEL, *Grounds of Judgment...*, capítol 3. També se n'havia parlat ja, de l'*imperialisme sense colònies*: H. MAGDOFF, «Imperialism without Colonies», dins OWEN i SUTCLIFFE (eds), *Studies in the Theory of Imperialism...*, 144-170. Entre història i actualitat, vegeu J. MOREFIELD, *Empires without Imperialism: Anglo-American Decline and the Politics of Deflection*, Nova York, OUP, 2014. I per a la noció històrica i actual de l'imperialisme extra o no-territorial, vegeu G. STEINMETZ, «Return to Empire: The New U.S. Imperialism in Comparative Historical Perspective», *Sociological Theory* 23, 4, 2005, 339-367.

129. RUSKOLA, *Legal Orientalism...*, 187-188; TAN, *How a «Lawless»...*, 1.702; cal ressaltar que per al cas britànic no hi ha una anàlisi equivalent al de Ruskola per als Estats Units durant el segle XIX, però cal afegir-hi que dita conclusió se li pot estendre: no res impedia pràcticament a l'exercici de extraterritorial jurisdiction from being as extensive as the exercise of jurisdiction in an area over which Britain had territorial sovereignty» pel colonialisme directe.

130. Al respecte del qual, des del punt de vista no només de la persistència, sinó, fins i tot, de la potenciació de l'imperialisme informal, convé atendre a reflexions com la dels citats (notes 75, 98, 100 i 105) LOUIS i ROBINSON, «The Imperialism of Decolonization...»; també reproduït dins J. D. LE SUEUR (ed.), *The Decolonization Reader*, Nova York, Routledge, 2003, capítol 3. Afegiu-hi I. HUYGENS, «Developing a Decolonisation Practice for Settler Colonialisers: A Case Study from Aotearoa New Zealand», *Settler Colonial Studies* 1, 2, 2011, 53-81; COULTHARD, *Red Skin, White Masks...*, 165-179; VERACINI, *The Settler Colonial Present...*, 30: «Declaring that the polity is no longer exogenously controlled, that is, declaring independence from a distant colonial metropole, a rallying cry of traditional decolonisation processes, is irrelevant because the polity is a settler colonial polity».

131. L'excepció principal és la de J. Go (*Patterns of Empire...*), qui analitza curosament les variables en el temps dels pros i contres de l'imperialisme formal i de l'informal, per als interes-

La resposta als interrogants sobre les inadvertències de JMF pot radicar en el detall que el vessant de domini colonial indirecte o, si es prefereix, neocolonial – encara que siga tan antiga com el colonialisme directe i, a més a més, tan important, mitjançant altres formes, fins l'actualitat– sembla que desborda les presumpcions establertes pel mateix concepte de *nació imperial* o *imperi-nació*. O potser també que resulte a l'inrevés: aquesta categoria s'adopta per no haver de prendre en compte formes d'imperialisme indirecte, com ara la de la imposició del lliure comerç desigual, amb les implicacions de desapoderament polític –o, digueu-ne, constitucional– per a neocolònies que s'hi presumeixen Estats i, fins i tot, *estats-nacions* (i tot plegat quan elles mateixes no resulte que siguin alhora mediadores imperials amb les neocolònies compartides).¹³² En definitiva, s'hi adopten les categories nacionals per no confrontar-s'hi amb els imperialismes actuals. Però amb açò ja estic entrant en el terreny relliscós d'un judici d'intencions que, a més, per a major risc de relliscada, no tenen per què ser conscients, incloent-hi les meues. I amb això, encara més, ja me n'he eixit per complet de la història que ocupa a JMF, encara que no crec estar fent-ho de les preocupacions que hi trasllueix.

10. *Somni constitucionalista, compromís historiogràfic*

Concluc tornant a l'inici, a un reconeixement que no respon a la clàusula d'estil, a la fórmula de cortesia ni al detall d'amistat. Hi ha assoliments nodrits en *La nación imperial* a l'altura de la seua ambició. Convide a que es faça el que ací no he fet: descobrir-los-hi.¹³³ Aquesta recomanació crec que es podrà valorar millor després de l'exposició d'unes desavinences sobre la base d'un acord substancial: el

sos respectius en els casos britànic i estatunidenc, tot fent-hi veure, per exemple, que en els moments més àlgids del formalisme no hi deixava de bategar una preferència soterrada pel més econòmic informalisme i que les opcions pel primer es pogueren deure a raons extrínseques, com ara la dels avantatges comparatius que hi presentava respecte la competència entre Imperis.

132. Participacions com la europea al llarg dels dos últims segles i fins hui (la Gran Bretanya, França, Espanya, la Unió Europea...) falten, per exemple, en G. GRANDIN, *Latin America, the United States, and the Rise of the New Imperialism (The American Empire Project with a New Afterword)*, Nova York, Owl Books, 2007. Respecte el cas britànic, vegeu M. BROWN (ed.), *Informal Empire in Latin America: Culture, Commerce and Capital*, Oxford, Blackwell, 2008. Amb bon criteri, l'*Oxford History* de l'Imperi britànic ha inclòs l'informal i bastant debatut sobre Amèrica Llatina durant el segle XIX: R. MILLER, «Informal Empire in Latin America», dins R. W. WINKS (ed.), *The Oxford History of the British Empire: Historiography*, Oxford, OUP, 1999, 437-449. Ara, sobre el debat, vegeu G. A. BARTON, *Informal Empire and the Rise of One World Culture*, Nova York, Palgrave MacMillan, 2014, capítol 5.

133. D. M. VARISCO, *Reading Orientalism: Said and the Unsaid*, Seattle, University of Washington Press, 2007; a l'inici: «a copy of which [Said's *Orientalism*] should preferably be read before and after you tackle my critical engagement with this powerful text». Substituíu-hi «Said's *Orientalism*» per «Fradera's *Imperial Nation*». És, per descomptat, completament intencionada la resonància en el títol de T. Ruskola (*Legal Orientalism...*) d'Edward W. Said (*Orientalism* [1979], Nova York, Random House, 2014), que compta amb múltiples traduccions i edicions, així com debats.

d'una conclusió que batega al llarg de l'obra malgrat que no arribe a fer-se explícita. Em referisc a la que identifica el colonialisme constitucional com el constitucionalisme pretèrit,¹³⁴ a desgrat de tots els ensomnis supremacistes que hui encara campen no solament com a paradigma per sectors professionals de la història i del dret, sinó també com a prejudici pels medis ciutadans europeus i euroamericans. De fet en són un i el mateix: el paradigma científic i el prejudici social.¹³⁵

Per a eixir-se'n amb bon peu del somni, caldria col·lacionar casos d'Imperis una mica menys semblants o molt més diferents, cadascun amb la pròpia entitat d'acord a la seua història específica.¹³⁶ Per a la comparació poc importa que no es tracte de supòsits d'*imperi-nació* perquè cap ho és i tots poden servir si s'observen les degudes distàncies per poder destriar-ne tant les semblances com les diferències.¹³⁷ Si hom segueix els mateixos casos que JMF ha pres en consideració fins els límits d'uns colonialismes que no s'atenien a fronteres –ni nacionals ni geogràfiques–, hi hauria arribat a la alteritat necessària per a un escrutini més comprensiu i una comparació més productiva. Les fronteres es diluïen especialment a l'Àsia, entre l'Imperi Otomà en un extrem i el Japó en un altre, i molt en particular respecte a la Xina, un cas, doncs, a prendre molt en compte.

El cas de la Xina –un Imperi no territorial colonitzat per Imperis extraterritorials– resulta d'allò més eloqüent. I no és l'únic que ha comparegut i que apunta en aquest sentit. El fet de reduir-se a altres casos –sota la presumpció, a més, de que constitueïen nacions– ha servit per a l'apreciació de semblances, però ha obnubilat per a la percepció de diferències.¹³⁸ El punt de partida i bona part del desenvolupament són,

134. En un seminari del GRIMES (vegeu nota 3) sobre la *La nació imperial*, celebrat el desembre de 2015, José María Portillo, concurrent de fons (vegeu notes 35 i 141), incidí també en la traducció als termes d'història del constitucionalisme amb tals mateixes implicacions de colonialisme, mentre que JMF s'hi manifestà distant de l'adopció historiogràfica del llenguatge constitucional, no de la nostra constatació històrica.

135. Com diu T. Ruskola (*Legal Orientalism...*) en l'epíleg citat (pàgina 221): «If a theory of law fails to account for China [...] that would seem to leave an irreparably large hole in such a theory, downgrading it to the status of a North Atlantic prejudice»; valga *China* –un altre imperi en lliça– per tot allò que no és «nordatlàntic» en el sentit cultural, no exclusivament en el geogràfic, que comprén la totalitat dels casos vistos: la *Gran Bretanya*, *França*, *Espanya* i els *Estats Units*.

136. RUSKOLA, *Legal Orientalism...*, la mateixa pàgina 221: «Why is that even within academic field of comparative law the study of Chinese law ultimately provides only *comparative*, rather than absolute, legal knowledge?»; això és, allò d'*absolut*, «*primary* knowledge –theory itself– rather than merely secondary data to confirm or disprove theories developed elsewhere». Continue valent *China* per tot-allò-no-nordatlàntic.

137. P.A. KRAMER, «Power and Connection: Imperial Histories of the United States in the World», *The American Historical Review* 116-5, 2011, 1.348-1.391; en la pàgina 1.352: «the choice of dimension dictating the comparison [...] make comparison between U.S. and British imperial histories appealing. A discussion of republican empire suggests comparisons between the United States and France. An exploration of world-historic timing situates the United States alongside Germany, Japan, and the Soviet Union, all in different ways self-conscious late arrivals to global empire».

138. Carol G. S. Tan («How a 'Lawless' China Made...», 1.703-1.704) formula les regles per a la comparació que Ruskola (*Legal Orientalism...*) posa en pràctica, entre elles: «we must not assume that all laws and legal systems follow the same developmental path»; «we need to be awa-

no obstant això, els procedents: els que no donen crèdit en cap moment al negacionisme imperialista –o, millor dit, colonialista– dels Imperis, que serveix en últim terme per encobrir l'actual imperialisme sense fronteres.¹³⁹ Aquesta seqüela present és el que es troba a faltar en *La nación imperial*, per bé que no hi entre en l'espai temporal. Hi destorba o, fins i tot, hi impedeix la percepció integral de l'entitat i l'acompliment dels casos històrics que s'hi ha vist. Hi afecta, així mateix, la nostra captació del present, vull dir, del passat que encara roman i l'hi condiciona.¹⁴⁰

Amb tot plegat, doncs, allò que pot convindre –tant per a la historiografia com per a la política– és que, d'entrada, s'hi prescindisca de distintius tan carregats com el de *nació* a fi de reconduir-lo a la seua torturada contingència i així destronar-lo com a subjecte eminent de la història o del present, siga estataltitzat o imperialitzat. És encara una tasca substancialment per emprendre, no solament en casos tan evidents com l'espanyol. Per entrar amb millor peu en la història comparada, les definicions de subjectes són necessàries, però també perilloses. No poden dependre'n tan sols dels casos que es comparen. I no se n'han de donar per suposades o deixar-se'n per a les conclusions d'una història comparada que, encara que siga per limitacions en el domini de llengües, se n'ha de reduir a alguns comptats supòsits congèneres, siguin pocs o molts.¹⁴¹ No ens enganyem, però. Puix que estem

re of how history has (through comparison) shaped the field of knowledge»; «we must treat conventional narratives and concepts as provisional, revisiting them in the light of comparative study»; «we must recognize that conventional narratives and concepts are in any case not pre-constituted, since as much as the Other is made by the self, so too is the self made by the process of othering»; aquesta última, la més important al meu entendre, la d'una sensibilitat antropològica tan escassa encara en la historiografia, no només l'espanyola.

139. B. POTTER, *Empire and Superempire: Britain, America and the World*, Bury St Edmunds, St Edmundsbury Press, 2006; amb relació a la posició colonialista inconfessa, que també campeja pel dret internacional, vegeu N. T. SAITO, *Meeting the Enemy: American Exceptionalism and International Law*, Nova York, NYUP, 2010; amb un ulterior registre bibliogràfic i una reflexió historiogràfica, vegeu KRAMER, «Power and Connection...». En la historiografia panhispana predominant no s'aprecia ni tan sols la consciència de la subjecció a una ideologia excepcionalista d'Imperi no colonialista amb tots el mèrits per posar-se en qüestió i, per suposat, per fer-se la seua història. Per a un punt de trobada operatiu –puix ja ha donat fruits sobre la història de la esclavitud– relacionat precisament amb JMF i GRIMSE (vegeu nota 3) vegeu C. SCHMIDT-NOWARA, «After 'Spain': A Dialogue with Josep M. Fradera on Spanish Colonial Historiography», dins A. BURTON (ed.), *After the Imperial Turn: Thinking with and through the Nation*, Durham, DUP, 2003, 157-169. El malaguanyat entrevistador s'ocupà de la formació històrica d'eixa historiografia inconscient: C. SCHMIDT-NOWARA, *The Conquest of History: Spanish Colonialism and National Histories in the Nineteenth Century*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 2006.

140. PARKER, *Making Foreigners...*, 15: «Instead of letting the present normalize how we look at the past, we would do better to make the difference of the past visible and let it destabilize the present»; el que hi formula respecte a allò que, al cap i a la fi, és una forma de colonialisme informal intern als Estats Units, el de la manca de fronteres entre *citizens* i *aliens* per la qual resulta factible, més en el passat que en el present, la alienació de les dones, dels afroamericans, els indígenes, els llatins, els asiàtics o els pobres.

141. GO, *Patterns of Empire...*, 6: «Definitions cannot be wrong or right. They can only be useful or not. [...] The trick is to define our terms widely enough so as to be flexible to the rea-

comparant, hem de reconèixer que la historiografia sobre aquest assumpte en llengua espanyola –també la destra en anglès– presenta un dèficit més que notable.¹⁴² Hi falta un sentit de la comparació que trenque decididament amb els compartiments estancs del motle de les nacions, siguin Estats o Imperis.¹⁴³

Per descomptat que ja sé que tot això fa nosa a la historiografia –més enllà o més ençà de la reconstrucció documentada i, si escau, de l'anàlisi comparada–, però amb l'elecció del tema, vulguem-ho o no, el compromís ens esclata a les mans.¹⁴⁴ En aquestes circumstàncies, allò que continua prevalent en els nostres medis, no ho oblidem, és una historiografia còmplice de l'imperialisme sense fronteres,¹⁴⁵ quan no adicionalment, fins i tot, del nacionalisme sense reserves. Si

lity of history but narrow enough to be analytically robust». No menys important el segon que el primer, per bé que seria preferible reduir els mateixos conceptes, com *imperi* i *nació* en el cas, a part de l'objecte circumstanciat d'investigació històrica que els utilitza sense donar res per definit prèviament, com Julian Go, de fet, ho intenta respecte les figuracions implícites en el reconeixement o el negacionisme dels respectius *Empires* en mitjans de la Gran Bretanya i dels Estats Units; en la pàgina 237: l'«excepcionalisme» o la negació del mateix colonialisme és «empire's preferred self-apprehension». Sobre les identifications britàniques de l'Imperi, vegeu D. ARMITAGE, *The Ideological Origins of the British Empire*, Cambridge, CUP, 2000, 1-23; que JMF hi utilitza. KRAMER, «Power and Connection...», 1.349: «while debates have generally centered on questions of semantics –what the imperial “is”– we should instead emphasize what it does, what kinds of analyses it enables and forecloses».

142. No em canso de subratllar-ho. Just és que, a Espanya, la nostra generació –la de JMF i meua– es preue de manejar-se i publicar en anglès, així com de freqüentar Universitats anglosaxones, en contrast amb la generació anterior que, encara que açò agrada menys subratllar-se com si tot plegat haguera sigut un triomf net, sofrí plenament l'autarquia i que, en bona mesura, en fou còmplice: J. MORENO LUZÓN i F. DEL REY (eds.), *Pueblo y Nación. Homenaje a José Álvarez Junco*, Madrid, Taurus, 2013; la introducció dels editors és molt expressiva a tot eixe efecte i, com a il·lustració, el volum sencer de matèria que hauria de tindre a vore amb les nostres qüestions i no ho fa. La qüestió no és només la llengua, sinó també i principalment la problemàtica a la qual hi pot donar accés.

143. M. WERNER i B. ZIMMERMANN, «Beyond Comparison: Histoire Croisée and the Challenge of Reflexivity», *History and Theory: Studies in the Philosophy of History* 45-1, 2006, 30-50; KRAMER, «Power and Connection...», 1.365: «They (crossed imperial histories) also link historiographies as well as histories, posing questions that do not simply depart from the inquiries that one nation-based historiography asks of the world, but that engage analyses by historians of other societies»; T. DUVE (ed.), *Entanglements in Legal History: Conceptual Approaches*, Frankfurt del Main, Max Planck Institute for European Legal History, 2014; introducció de l'editor, pàgines 3-25.

144. Més gentilment, MAZLISH, *Civilization and its Contents...*, 50: la influent *Histoire de la civilisation en Europe* de François Guizot (1828) «reminds us that discussions on civilization [en el context, com a medi de cultiu del colonialisme] are always about current events as much as about scholarly inquiry», cosa que, sens dubte «must apply to the present book», el de Bruce Mazlish, així com a aquest article, el meu, i al llibre que comenta, el de JMF. Amb menor gentilesa, vegeu el mateix Mazlish (*The New Global History...*), que hi comença «Scholarship that pretends to be without passion is a charade».

145. VARISCO, *Reading Orientalism...*, 5: «The story that had to be told was that of a generic Western complicity throughout at least two centuries of virtually unimpeded imperial ambition

un altre fóra el cas, estaríem –per mèrit d’una altra historiografia, que s’identifica com a història del *settler colonialism*– davant l’evidència de la necessitat d’una descolonització no presidida ara –com a gran part de la que hi ha hagut– per aqueix mateix imperialisme, el que no coneix fronteres.¹⁴⁶ Convé sempre integrar-hi no només la història, sinó també, al mateix efecte, la historiografia. Aquella que s’ocupa del colonialisme d’establiment supremacista –des d’un inici i de manera permanent fins hui– també presenta un parell de trets tan representatius com negatius: d’una banda, en desatén el cas de Llatinoamèrica; per una altra, no n’aprecia la potencialitat descolonitzadora dels mecanismes actuals del dret internacional. Fins i tot en concretar-se requeriments de descolonització s’hi produeixen discriminacions col·lectives. Això implica excloure els Estats llatinoamericans de les *nacions imperials* o estats-imperis sense ni tan sols advertir-ho.¹⁴⁷

La responsabilitat de la historiografia sobrepasa la consciència de qui la produeix. En manejar qüestions palesament vives i no amb nimietats artificiosament

and colonial expansion in all directions». No gosaria dir d’altres historiografies, però per a l’espanyola i llatinoamericana, com hem assenyalat, eixe temps verbal en passat ha de ser encara en present.

146. VERACINI, *The Settler Colonial Present...*; a la conclusió, tot entenent, a més a més, que la descolonització com a *unsettlement* no s’ha de contraure només a les *settler societies*. Caldria estendre-ho a les matrius polítiques i culturals. Per a la història de la categoria, vegeu L. VERACINI, «Settler Colonialism”: Career of a Concept», *The Journal of Imperial and Commonwealth History* 41-2, 2013, 313-333; hi ha aquest inici de carrera «At first (until the 1960s), “settlers”, “settlement” and “colonisation” are understood as entirely unrelated to colonialism. The two do not occupy the same analytical field, pioneering endeavours are located in “empty” settings and the presence and persistence of indigenous “Others” is comprehensively disavowed». Sembla descriure-hi l’estat actual d’una historiografia eurollationamericana que segueix parlant d’*Imperi* i tractant el *període colonial* sense implicar en cap cas colonialisme. Li resulta, així, indiferent per al mateix cas; *settler colonialism* no té ni traducció encunyada a l’espanyol. Valga-hi una perifra-si: colonialisme d’assentament permanent i impropiació territorial que no confessa el nom. Encunyament ja n’hi ha en alemany: J. OSTERHAMMEL, *Die Verwandlung der Welt. Eine Geschichte des 19. Jahrhunderts*, Múnich, C.H. Beck, 2009, capítol 7, ep. 5: *Siedlungskolonialismus*. Existeix un lloc útil: settlercolonialstudies.org.

147. Per al joc –de moment fallit– dels mecanismes neodescolonitzadors de dret internacional, vegeu B. CLAVERO, «Consulta indígena e historia colonial: Colombia y las América, de México a Bolivia, entre Derechos Humanos y Derecho Constitucional, 1989-2014», *Quaderni Fiorentini* 44, 2014, 589-661. Per a un oportú toc d’atenció sobre la habitual postergació de Llatinoamèrica en la concepció de *settler colonialism* i els corresponents estudis no del tot així postcoloniais, vegeu R. GOTT, «Latin America as a White Settler Society», *Bulletin of Latin American Research* 26-2, 2007, 269-287. Hi ha discriminacions deliberades. L’estudi d’un relator especial de Nacions Unides sobre els tractats entre pobles indígenes i els poders colonials incideix en els Estats Units i pretereix l’Amèrica Llatina, sota l’agenda oculta de posar en evidència al colonialisme estatunidenc sense arribar a l’hispanoamericana, cosa que em consta perquè li vaig facilitar documentació que després no hi utilitzà: M. ALFONSO MARTÍNEZ, *Study on Treaties, Agreements and Other Constructive Arrangements Between States and Indigenous Populations*, 1999, vegeu-ne les conclusions (ap.ohchr.org/documents/alldocs.aspx?doc_id=7080). La discriminació del cas es produeix, sens dubte, contra els pobles indígenes i a favor dels Estats de l’Amèrica Llatina.

animades és quan es compleix de ple el tòpic que la història del passat és l'exercici del present amb les demandes, les esperances i les hipoteques. La historiografia ja no és, en efecte, una tasca tan políticament neutra i asèptica, tan culturalment cívica i formativa, com solen presumir les il·lusions que sovint es fa i que en tot cas fomenta, només per existir, l'estrany cos acadèmic de professionals que l'investiguen i l'ensenyen, que, fins i tot, en casos com en el d'Espanya, som personal pertanyent a la funció pública. La dependència de l'Estat, o de l'Imperi, no fa falta tindre-la present ni tampoc que siga directa –d'un caràcter funcional– per a què hi opere i hi pese.¹⁴⁸ La dita exclusió de Llatinoamèrica ho testimonia. La historiografia no és una ciència i, menys encara, de caràcter innocent. Els seus *peers* –per conscients o irreflexius que siguem– no hi ha forma que estiguem a complet resguard dels constrenyiments imperials de designis polítics i d'interessos econòmics que generalment estan fóra del nostre control.¹⁴⁹ La negació de genocidis contra evidències i la subsegüent denegació de responsabilitats se situen en aquestes coordenades. Si els Imperis o els successors no existiren –un cop compresa la dimensió imperialista de la globalització desregularitzada del mercat– la historiografia seria de ment més lliure.¹⁵⁰

Afrontar el compromís de la història integral en llibertat requereix prendre consciència de les possibilitats, que alhora vol dir-hi de les limitacions. Ens n'hi hem topat amb un parell ben seriós de diversa mena. D'una banda, hi ha limitacions en assumptes per als quals no basten les llengües acadèmiques que solen ser

148. Ward Churchill fou expedientat sota l'acusació de plagi (vegeu notes 63 i 69) per la Universitat de Boulder, Colorado, al claustre del qual pertanyia com a professor d'estudis ètnics, i fou finalment expulsat, però per raons, de fet, no massa acadèmiques. L'expulsió es va produir arran del 9/11, després que el comparara amb l'atrocitat major del genocidi indígena impune: W. CHURCHILL, *The Justice of Roosting Chickens: Reflections of the Consequences of U.S. Imperial Arrogance and Criminality*, Oakland, AK Press, 2003. Va recórrer a la justícia. La Cort Suprema de Colorado va resoldre en contra seu i contra el veredicté unànim del jurat de primera instància, arguint que la llibertat d'expressió de la primera esmena no és aplicable al cas d'un professor front a la universitat. La Suprema Cort Federal no admeté a tràmit l'apel·lació. Un precedent contrari a la llibertat acadèmica quedà establert. Per a la societat dominant, Churchill és un enemic públic: D. D'SOUZA, *The Enemy at Home: The Cultural Left and Its Responsibility for 9/11*, Nova York, Doubleday, 2007, 232 i 290.

149. D. E. CHUBIN i E. J. HACKETT, *Peerless Science: Peer Review and U.S. Science Policy*, Nova York, State University of New York, 1990; KRAMER, «Power and Connection...», 1.353: «In such settings (in the fields of international relations, political science, and foreign relations history), actors' categories –forged in State Department talking points, for example– spill easily into the academic realm, carrying with them the glow and authority of state power. Historical subjects are permitted to define, and constrain, historical interpretation».

150. R. PEET, *Unholy Trinity: The IMF, World Bank and WTO*, Kuala Lumpur, Strategic Information Research Development, 2003; T. BORSTELMANN, *The 1970s: The New Global History from Civil Rights to Economic Inequality*, Princeton, PUP, 2012, capítol 4: «The retreat of the Empires and the Global Advance of the Market»; CLAVERO, «¿Globalización del constitucionalismo?..»; B. ADAMS i J. MARTENS, *Fit for whose purpose? Private Funding and Corporate Influence in the United Nations*, Nova York, Global Policy Forum, 2015; T. MENTAN, *Unmasking Social Science Imperialism: Globalization Theory as a Phase of Academic Colonialism*, Bamenda, Langaa, 2015.

les imperials (anglès, espanyol i francès per als quatre casos). La humanitat colonitzada no té possibilitat de fer-se viva si comencem per ignorar-ne les llengües i hi depenem de testimoniatges mal contrastables de la part que podríem dir adversa. D'altra banda, hi ha veus silenciades sense remei perquè pobles sencers han sigut eliminats juntament amb totes les petjades a excepció, amb sort, del record d'un nom que sol ser, a més a més, imposat per la part colonialista, és dir, ni tan sols el propi. És la negació absoluta de drets, de representació i de ciutadania, en definitiva, d'humanitat. Amb l'un i amb l'altre i en aquestes condicions, hi ha lloc per a la història integral dels Imperis?¹⁵¹ Pot haver-hi una macrohistòria consistent? Hi ha resposta: la que no nodrisca ni alimente il·lusions vanes; la que procedisca comprovant, analitzant i consignant les limitacions de la seua obstinació. *De et fabula narratur*: de tota la historiografia amb ambició legítima d'incidència cívica.

La meua conclusió no és, amb tot, ni malenconiosa ni agònica. Així, comence per dirigir-me a mi mateix la recomanació encarida de lectura i de relectura. Ja n'estic mans a l'obra, tot aprofitant els extensos i intensos coneixements de la història imperial i constitucional comparada, ara tan a mà gràcies a Josep Fradera. De moment m'hi han impulsat a filar caps. És deute que guardi. *La nación imperial*, en definitiva, ens ofereix un colossal patrimoni de materials elaborats a consciència que ens permeten reflexionar sobre un ordre de qüestions històriques que hui en dia és encara summament important. Quan ens despertem, l'iceberg encara està ací. «The rot remains withus...».¹⁵²

151. A favor, lògicament, JMF, pàgina XLIII: «Entre la truculencia de lecturas en densa clave racista y las benevolentes narraciones de liberación personal y colectiva, está el territorio menos complaciente de una historia nunca escrita por completo, pero por supuesto cognoscible». Tot introduïnt igualment, JMF expressa una sintonia de «ideas y preocupaciones» amb José Maria Portillo i amb mi, que agraisc i corrobore. Sense una concordança de fons no hi hauria ferm per a un debat productiu en el qual, de moment, qui més aprén, després de l'autor, és el crític. Açò últim ho certifique.

152. D. WALCOTT, «Ruins of a Great House» (1962), dins E. BOUGH (ed.), *Selected Poems*, Nova York, Farrar-Straus-Giroux, 2007, 7-8: «The world's green age then was rotting lime / Whose stench became the charnel galleon's text. / The rot remains with us, the men are gone».